

REGIONALE WOONVOORKEUREN

VERSLAG

van een literatuurstudie betreffende de regionale
woonvoorkeuren van de Nederlandse bevolking.

H. R. HEIDA

PLANOLOGISCH STUDIECENTRUM TNO
DELFT 1974

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	5
Deel A. DOEL EN OPZET VAN DE LITERATUURSTUDIE	9
I. Achtergronden	10
1. De aanleiding tot de studie	10
2. Doel van de studie	11
II. Analyse	13
1. Inleiding	13
2. Het gewenste woongedrag	16
3. De regiokenmerken	20
4. Het aspiratiebeeld	22
5. De mogelijkheden tot realisatie van regionale woonvoorkeuren	25
III. Opzet van de literatuurstudie	28
1. De probleemstelling	28
2. Het materiaal	29
Deel B. DE RESULTATEN VAN DE LITERATUURSTUDIE	31
IV. Stedelijkheid, landschapstype, milieu	32
1. Inleiding	32
2. Het gewicht van de drie factoren	32
3. Differentiatie in gewenste stedelijkheid	35
1. De samenhang met de variabele sociale positie	36
2. De samenhang met gezinsfase en leeftijd	39
3. De samenhang met woonervaring	42
4. De samenhang met culturele factoren	43
4. Differentiatie in gewenst landschap	44
1. De relatie met sociale positie en leeftijd gezinsfase	45
2. De relatie met woonervaring	46
3. De relatie met culturele factoren	46
5. De kwaliteit van het fysisch milieu	46
6. Samenvatting	47

V. Intermediaire factoren	48
1. Inleiding	48
2. De factor afstand	48
1. De samenhang met sociale positie	50
2. De samenhang met leeftijd gezinsfase	51
3. De samenhang met culturele variabelen	52
3. De factor woningmarkt	53
1. De samenhang met sociale positie	54
2. De samenhang met leeftijd gezinsfase	55
3. De samenhang met woonervaring	56
4. Samenvatting	57
VI. De implicaties van de regionale woonvoorkeuren voor de inter-regionale migratie	58
1. Inleiding	58
2. De invloed van factoren in de werksfeer	59
3. Differentiatie in realisatiemogelijkheden	60
4. Informatie in de bestaande literatuur	61
5. Samenvatting	62
VII. Samenvatting en conclusies	64
1. Inleiding	64
2. Het gewenste soort woonregio (ideaalbeeld)	66
3. De concrete voorkeursregio (aspiratiebeeld)	69
4. Realisatiemogelijkheden van regionale woonvoorkeuren	71
5. Conclusies	72
English summary	75
Lijst van geraadpleegde literatuur	85
BIJLAGEN	89
I. Resultaten van de enquête met betrekking tot het lopend onderzoek op het gebied van de regionale woonvoorkeuren	90
II. Achtergrond en samenvatting van de resultaten van een proefenquête naar regionale woonvoorkeuren	100

VOORWOORD

In het kader van de ruimtelijke planning en het ruimtelijke beleid nemen vraagstukken welke verband houden met de spreiding van de bevolking over ons land, een belangrijke plaats in. Zo wordt in de kortgeleden verschenen Oriënteringsnota Ruimtelijke Ordening als één van de hoofddoelstellingen voor het ruimtelijke beleid genoemd: "Betere spreiding van bevolking, werkgelegenheid en welzijnsvoorzieningen over het land" (blz. 99).

Zoals Ter Heide stelt in een recente publicatie, is men, in de moderne ruimtelijke planning, tot het inzicht gekomen, dat, teneinde consistente beleidsprogramma's te kunnen opstellen, niet alleen het formuleren van doelstellingen nodig is, maar dat het daarnaast noodzakelijk is deze "richtdoelen" te kwantificeren door middel van modellen teneinde toekomstige ontwikkelingsmogelijkheden te kunnen analyseren (H. ter Heide, Doelstellingen van bevolkingsspreidingsbeleid in Westeuropese landen. RPD-publicatie 73-2, blz. 7-8).

Ter onderbouwing van doelstellingen betreffende de spreiding van de bevolking dient vooral aandacht te worden geschonken aan modellen met betrekking tot de binnenlandse migratie. Hiervoor kunnen twee redenen worden aangevoerd:

- a. de vooruitberekening van de binnenlandse migratie stuit op meer moeilijkheden dan de vooruitberekening van de natuurlijke aanwas;
- b. in het raamwerk van het spreidingsbeleid wordt getracht de doelstellingen te verwezenlijken door middel van beïnvloeding van de binnenlandse migratie.

In het verleden is bij de constructie van migratiemodellen vooral rekening gehouden met attractiefactoren van economische aard. Uit onderzoekingen met betrekking tot de binnenlandse migratie, die de laatste tijd zijn verricht, blijkt echter overduidelijk dat bovendien "woonattractiefactoren" en "gevestigde belangen" - dat zijn die factoren die te samen de "binding aan een streek" veroorzaken - een zeer belangrijke invloed uitoefenen.

De vraag die beantwoord moet worden luidt: Is er voldoende bekend om de genoemde drie categorieën van factoren doeltreffend te kunnen verwerken in modellen voor de binnenlandse migratie? Wat de economische attractiefactoren betreft lijkt deze vraag bevestigend beantwoord te kunnen worden. Dit blijkt onder meer uit het door het

Centraal Planbureau ontworpen "Regionaal Arbeidsmarktmodel". Aan verbeteringen wordt nog wel gewerkt - onder andere door de Commissie Regionale Bevolkingsprognoses (CORBEP) - doch het vermoeden bestaat dat de bestaande modellen niet erg gevoelig meer zijn voor verdere verfijningen.

Anders staat het met de categorieën "woonattractiefactoren" en "gevestigde belangen". Het is tot dusver niet gelukt de tot deze categorieën behorende factoren zodanig in de modellen op te nemen dat de veronderstelde afhankelijkheid van de migratie ten aanzien van deze factoren - een verwachting welke, zoals reeds is aangegeven, gebaseerd is op de resultaten van recente onderzoeken - op bevredigende wijze tot uiting komt.

Met het doel die inzichten en gegevens te verkrijgen welke het mogelijk zouden moeten maken in de gesignaleerde lacunes te voorzien, is door het Planologisch Studiecentrum TNO - in opdracht van de Rijks Planologische Dienst - het project "Regionale woonvoorkeuren van de Nederlandse bevolking" (REWOV) in uitvoering genomen. Het voorliggende rapport bevat de verslaggeving van de eerste fase van het project: een literatuurstudie welke tot doel had de grenzen van de bestaande kennis vast te stellen opdat een doeltreffende afbakening van het object van onderzoek voor de tweede fase zou kunnen plaatsvinden. Met de daadwerkelijke uitvoering werd ir. H. R. Heida belast; hij kan derhalve als de auteur worden aangemerkt.

Zoals bij het PSC-TNO gebruikelijk is werd, ten behoeve van het project, een projectgroep geformeerd, een discussiegroep met adviserende functie, waarin, behalve enkele PSC-vertegenwoordigers, op uitnodiging een aantal "buitenstaanders" zitting had. De volgende personen hebben het PSC-TNO aan zich verplicht door de uitnodiging te aanvaarden:

Mevrouw drs. J. H. Wielemaker-Dijkhuis, Centrum voor Architectuur-
onderzoek van de Technische Hogeschool Delft,
Drs. G. A. B. Frinking, Nederlands Interuniversitair Demografisch In-
stituut,
Drs. A. M. C. Jansen, Centraal Planbureau,
Drs. R. Verhoef, Centraal Bureau voor de Statistiek.

Door de opdrachtgever, de Rijks Planologische Dienst, werd dr. H. ter Heide tot contactpersoon benoemd; als zodanig vervulde hij het voorzitterschap van de projectgroep.

Het PSC-TNO is aan de genoemde personen bijzonder veel dank verschuldigd. Hun weloverwogen suggesties en opbouwende kritiek hebben een wezenlijke bijdrage gevormd bij de tot standkoming van dit rapport. Onze dank strekt zich uiteraard ook uit tot de betrokken werkgevers die ermee hebben ingestemd, dat een deel van hun arbeidstijd aan deze "extra-curriculaire" werkzaamheden werd besteed.

Delft, 1 september 1974

Dr. J. D. Buissink, directeur

DEEL A

DOEL EN OPZET
VAN DE LITERATUURSTUDIE

HOOFDSTUK I

ACHTERGRONDEN

1. De aanleiding tot de studie

Sinds de industriële revolutie is er in de tijdsbesteding van de bevolking geleidelijk een driedeling ontstaan. Er wordt tijd doorgebracht respectievelijk in de werksfeer, de woonsfeer en de recreatiesfeer. Tussen de drie sferen doen zich overlappingsen voor die onderhevig zijn aan vrij grote individuele variaties. De onderverdeling in "leefsferen" is ruimtelijk tot uitdrukking gekomen in de driedeling werkgebieden, woongebieden en recreatiegebieden.

De ruimtelijke scheiding van werk- en woongebieden had plaats op een beperkte geografische schaal, waardoor men deze gebieden als regel in elkaars onmiddellijke nabijheid aantrof. Het als feit accepteren van de onderlinge interdependentie en ruimtelijke nabijheid van werk- en woongebieden heeft onder meer geleid tot het ontwikkelen - met name door Hofstee (1947) - van methodieken voor regionale bevolkingsprognoses op economische basis. Uit een vooruitberekening van het aantal stuwende arbeidsplaatsen werd de toekomstige bevolkingsomvang afgeleid. Impliciet werd aangenomen dat het forensisme over grote afstand als storende factor kon worden verwaarloosd.

De laatste decennia zijn er in dit patroon evenwel belangrijke veranderingen opgetreden; door de welstandsstijging en arbeidstijdverkorting, die mede het gevolg zijn van een voortgezette technische en economische ontwikkeling, krijgt een steeds groter deel van de bevolking tijd en geld voor het ontwikkelen van de woonfunctie en voor vrije tijdsbesteding in de recreatieve sfeer. Het gevolg hiervan is een verdergaande ruimtelijke scheiding van wonen en werken, mogelijk gemaakt door de sterk toegenomen mobiliteit. Ten aanzien van de relatie wonen-recreatie is de ontwikkeling minder rechtlijnig; enerzijds is er sprake van een verdergaande ruimtelijke scheiding welke tot uiting komt in de vakantiebesteding (buitenlandse vacaties

bijvoorbeeld) en tijdens de weekends. anderzijds bestaat de indruk dat er gestreefd wordt naar een combinatie tussen woon- en recreatiesfeer, o.a. tot uiting komend in het streven naar een (tweede) woning in landschappelijk aantrekkelijke gebieden.

De in het bovenstaande kort geschetste recente ontwikkelingen, hebben bij velen de indruk doen ontstaan dat zich fundamentele veranderingen hebben voltrokken ten aanzien van de eisen die de bevolking aan de woonomgeving stelt in verhouding tot de eisen gesteld aan de economische kenmerken van een woongebied. Deze indruk wordt nog versterkt door de resultaten van een aantal onderzoeken die de laatste jaren zijn gedaan op dit terrein (H. ter Heide, 1965; P. Drewe, 1972; H. Zimmerman et al, 1972).

Indien de gememoreerde indruk inderdaad op empirische basis rust, zal dit belangrijke consequenties hebben voor het construeren en evalueren van bevolkingsspreidingsmodellen in de toekomst. Door de verschuiving in de gewichtsverhouding tussen economische factoren en woonfactoren zal met name het patroon van de binnenlandse migratie een ander beeld gaan vertonen. Als gevolg hiervan zullen bevolkingsspreidingsmodellen uitsluitend op basis van werkgelegenheidsmodellen niet meer als adequaat kunnen worden beschouwd; naast andere factoren zal in deze modellen een belangrijke plaats moeten worden ingeruimd voor de regionale woonvoorkeuren van de Nederlandse bevolking.

2. Doel van de studie

In het voorgaande werd geconcludeerd dat het in de toekomst noodzakelijk zal zijn bij het ontwikkelen van bevolkingsspreidingsmodellen terdege rekening te houden met de regionale woonvoorkeuren van de bevolking. Er bestaan evenwel ernstige twijfels aangaande de beschikbaarheid van bruikbare gegevens met betrekking tot de woonvoorkeuren zelf, de factoren welke van invloed zijn op deze woonvoorkeuren en de "realisatiemogelijkheden" van deze woonvoorkeuren.

Hier staat tegenover dat de indruk bestaat, dat een aantal instituten en instellingen onderzoekingen in voorbereiding of in uitvoering heeft op het gebied van woonwaarden, woonwensen en woonvoorkeuren. Alvorens over te gaan tot het opzetten van een eigen onderzoek naar

regionale woonvoorkeuren is het derhalve gewenst een duidelijk overzicht te krijgen van de te verwachten "grenzen van de kennis". Het eerste doel van het onderzoek zal daarom moeten zijn het uitvoeren van een verkenning, een inventarisatie en analyse van de informatie die beschikbaar is - of beschikbaar zal komen - op het gebied van de regionale woonvoorkeuren. Op basis van deze verkenning kan dan worden vastgesteld of een verder onderzoek op dit gebied noodzakelijk is; tevens kan deze verkenning dienen als een eerste fase van dit eventuele onderzoek op het gebied van de regionale woonvoorkeuren.

HOOFDSTUK II

ANALYSE

1. Inleiding

In het geheel van menselijke activiteiten neemt het wonen een belangrijke plaats in: "Eén van de voornaamste aspecten van de relatie die de mens met de ruimte heeft is het wonen, d.w.z. het min of meer permanent verblijven op een bepaalde plaats, waar men over een "eigen domein" van een bepaalde omvang beschikt. De woning is één van de belangrijkste eindpunten van de communicatie tussen de mens en de samenleving". (D. de Jonge, 1964 p.9).

Gezien de belangrijke rol die het wonen, en de woning, in het leven van de mens vervult, zal ieder individu of huishouden aan zijn woning en woonomgeving bepaalde eisen stellen en ten aanzien van de aard en de ligging van die woning bepaalde voorkeuren hebben. Voor wat betreft een aantal "basisbehoeften" zullen de eisen voor alle huishoudens gelijk zijn; Grunfeld (1970, p.4) noemt als "basic needs" waarin de woning moet voorzien:

- the provision of shelter;
- the provision of space;
- the provision of an address;

en als "basic needs" waarin het woonmilieu moet voorzien:

- the provision of safety;
- the protection of health;
- the guarantee of accessibility.

Grunfeld merkt dan verder op: "The basic functions (of houses and of the physical milieu) are common and vital to all people. It is clear that, if those basic requirements only were met, the habitat still would be very poor. There are many more functions of the habitat, but these are not equal in type nor in importance to all individuals. Hence the necessity of differentiation".

Deze differentiatie in eisen welke huishoudens en individuen*) stellen aan hun woning en woonomgeving zal er toe leiden dat er ook een differentiatie zal optreden in voorkeuren ten aanzien van de aard en de ligging van de woning.

We kunnen in de woonvoorkeuren van de huishoudens drie niveau's onderscheiden namelijk:

1. voorkeuren betreffende aard en type van de woning met zijn directe omgeving;
2. voorkeuren betreffende de kenmerken van de nederzetting (of het deel van de nederzetting) waar de woning is gelegen en,
3. voorkeuren ten aanzien van de wijdere omgeving (regio) waarbinnen de woning is gelegen.

Het feit dat we deze niveau's kunnen onderscheiden, wil niet zeggen dat we ze ook zouden kunnen scheiden. In de eerste plaats liggen de grenzen vaak niet erg duidelijk, en in de tweede plaats doet zich een zekere onderlinge afhankelijkheid voor. Zo zal bijvoorbeeld in de ene regio een bepaald type woning meer of minder voorkomen dan in een andere regio, zodat het mogelijk is dat de voorkeur voor een regio min of meer wordt beïnvloed door de voorkeur voor een bepaald woning-type. Voor zover dat gezien het bovenstaande mogelijk is, zullen we ons in deze studie bezig houden met de voorkeuren op het derde niveau, dat wil zeggen met de regionale woonvoorkeuren; aan de voorkeuren op de andere twee niveau's zal slechts aandacht worden besteed in die gevallen waarin het waarschijnlijk is dat ze op deze regionale woonvoorkeuren van invloed zijn.

Ten behoeve van de analyse van het proces dat leidt tot de keuze van een woning, maakt Priemus (1969, pp. 12-13) onderscheid tussen het subjectieve ideaal-beeld en het aspiratie-beeld. Hij constateert dat ieder huishouden ten aanzien van de woning waarin het bij voorkeur zou wonen, een bepaald ideaal koestert. Deze ideale woning staat echter in verreweg de meeste gevallen zo ver van het op het ogenblik praktisch "haalbare", dat men er niet naar streeft het ideaal direct te verwezenlijken, doch tussenstadia inlast. Het eerste tussenstadium, in dit geval dus de woning die men wel binnen het bereik acht, is dan het bedoelde aspiratie-beeld.

De door Priemus gekozen benaderingswijze is ook voor ons relevant.

*) In het volgende zullen we uitsluitend spreken van huishoudens doch tenzij uitdrukkelijk anders wordt vermeld zijn ook alleenstaanden hierin begrepen.

In navolging van zijn definities presenteren wij de onze:

Ideaalbeeld: Die (soort) regio welke het huishouden op basis van het eigen, specifieke, systeem van waarden en normen ideaal acht als woonregio, ongeacht de afstand tot zijn huidige woonregio en ongeacht het kosten aspect.

Aspiratiebeeld: Die regio waarin het huishouden in de vigerende omstandigheden - rekening houdend met de afstand tot de huidige woonregio en met de aard en de prijs van het aanbod op de woningmarkt - bij voorkeur zou wonen.

In feite zijn ook factoren in de "werksfeer" van invloed op zowel ideaal- als aspiratiebeeld. In deze studie zal deze invloed buiten beschouwing blijven, uitgezonderd in het hoofdstuk waarin de realisatiemogelijkheden van de woonvoorkeuren worden geanalyseerd. Wij stellen dan ook nadrukkelijk dat hierdoor in deze studie slechts een deel van de factoren wordt belicht, die van invloed zijn op de toekomstige spreiding van de bevolking.

Het bovenomschreven ideaalbeeld komt in het algemeen tot stand doordat een huishouden haar gewenst woongedrag confronteert met de voor het wonen relevante regiokenmerken en zich vervolgens afvraagt, waar zij het door haar gewenste woongedrag het beste zou kunnen realiseren.

In de volgende paragrafen zullen wij beginnen met aandacht te schenken aan de twee groepen van factoren die, gezien het bovenstaande, in eerste aanleg van invloed zullen zijn op de regionale woonvoorkeuren (ideaalbeeld). Dit zijn enerzijds de factoren die de wensen met betrekking tot het woongedrag beïnvloeden en anderzijds de factoren die van invloed zijn op de aantrekkelijkheid van de onderscheiden regio's als woonregio.

Daarna zullen wij ingaan op enkele factoren die van belang zijn bij de concretisering van het ideaalbeeld tot een aspiratiebeeld, namelijk de afstand tussen de mogelijke woonvoorkeursregio's en de huidige (of eventueel vorige) woonregio en de aard en prijs van het aanbod op de woningmarkt in de mogelijke voorkeursregio's.

Tenslotte is er, om te komen tot inzicht in het effect dat de regionale woonvoorkeuren zullen hebben op de toekomstige spreiding van de bevolking, nog een derde element van belang, namelijk de realisatiemogelijkheid van de woonvoorkeuren en eventuele verschillen hierin tussen verschillende te onderscheiden groeperingen binnen de bevolking.

2. Het gewenste woongedrag

Onder gewenst woongedrag zullen wij hier verstaan:

Het geheel van activiteiten welke een huishouden binnen zijn woonregio wenst te ondernemen, van interacties welke hij daar wil plegen en van ervaringen welke hij daar wil beleven, dit met uitzondering van activiteiten, interacties en ervaringen welke in de "werksfeer" zijn gelegen.

Het gewenste woongedrag zal enerzijds worden beïnvloed door een aantal sociaal-structurele variabelen en anderzijds door culturele variabelen. Onder sociaal-structurele variabelen verstaan wij die variabelen die van invloed zijn op de plaats welke het huishouden inneemt in het netwerk van sociale betrekkingen en sociale verhoudingen; onder culturele variabelen verstaan wij, die variabelen die verband houden met differentiatie in waarden- en normenpatronen tussen huishoudens.

Voor wat betreft het antwoord op de vraag welke sociaal-structurele variabelen van invloed zijn op het gewenste woongedrag kunnen wij aanknopingspunten vinden in verschillende onderzoeken en studies die betrekking hebben op een andere geografische schaal dan deze studie, namelijk op de spreiding van de bevolking binnen de regio's.

Als eerste noemen wij de dissertatie van Grunfeld (1970) welke betrekking heeft op de woning en de directe woonomgeving. Op grond van een literatuurstudie concentreert Grunfeld zich in zijn onderzoek op drie complexen van factoren:

- "- factors in the residential milieu;
- factors in the socio-economic structure;
- factors related to age- and family structure".

Grunfeld merkt op dat "the choice of these factors is motivated by their frequent appearance in literature". (p. 7).

Uit het onderzoek dat Grunfeld in Amsterdam heeft uitgevoerd, bleek dat deze drie complexen van factoren inderdaad een rol van betekenis spelen bij het verklaren van verschillen in woonpatronen. Vooral de factoren die voortkomen uit de sociaal-economische structuur bleken hierbij van groot belang.

De structurele variabelen die Michelson (1970, p. 61 ev) onderscheidt,

komen globaal overeen met de drie complexen van factoren van Grunfeld:

- "- stage in the life cycle;
- social class;
- determinism by the urban environment!"

Daarnaast noemt Michelson echter nog als zelfstandige factor "life style" terwijl bij Grunfeld verschillen in levensstijl worden verklaard uit de drie door hem onderscheiden structurele variabelen. Gans (1968 p. 45) noemt eveneens sociale klasse en levensfase als de twee belangrijkste factoren: "Although many characteristics affect the choices and demands people make with respect to housing and neighbourhoods, the most important ones seem to be class - in all its economic, social, and cultural ramifications - and life-cycle stage".

Hoewel de bovengenoemde onderzoeken en studies betrekking hebben op het gewenste woongedrag met betrekking tot kleinere gebieden dan regio's, lijkt het aannemelijk dat de genoemde structurele variabelen ook van invloed zullen zijn op het gewenste regionale woongedrag, zonder dat hiermee overigens gezegd is dat ze op beide niveau's in dezelfde richting werken of eenzelfde gewicht hebben. We gaan daarom uit van de veronderstelling dat de volgende sociaal-structurele variabelen een belangrijke invloed zullen hebben op het gewenste regionale woongedrag:

- gezinsfase en leeftijd;
- sociale positie (beroep, inkomen en opleiding);
- woonervaring (vorige en huidige woonomgeving).

Een vraagpunt uit het bovenstaande blijft nog, in hoeverre levensstijl een rol speelt als zelfstandige verklarende variabele voor differentiatie in het gewenste woongedrag. Daar levensstijl naast een structurele ook een culturele dimensie heeft, zullen we het beantwoorden van deze vraag uitstellen tot het eind van deze paragraaf.

Culturele variabelen

Verschillen in gewenst woongedrag tussen te onderscheiden groepen binnen de bevolking als gevolg van culturele variabelen zijn terug te voeren op verschillen in waardenpatroon - en een daaruit afgeleid verschil in doeleinden - met betrekking tot het wonen tussen

verschillende sub-culturen.

Wanneer we onder waarden verstaan: "Elements of a shared symbolic system, which serve as a criterion or standard for selection among the alternatives of orientation which are intrinsically open in a situation" (T. Parsons, geciteerd in: J. A. A. van Doorn en C. J. Lammers, 1964) dan zijn er binnen het Nederlandse cultuurpatroon een aantal algemene waarden van gelding met betrekking tot het wonen. Als gevolg hiervan zullen er ook een aantal vrij algemeen geldende doeleinden ("min of meer gestandaardiseerde opvattingen omtrent wat wenselijk is" (J. A. A. van Doorn en C. J. Lammers, 1964 p. 99)) zijn binnen de Nederlandse bevolking. Met betrekking tot het gewenste woongedrag zullen deze algemeen geldende doeleinden leiden tot wensen ten aanzien van de woonregio die voor alle groeperingen binnen de bevolking een rol spelen, bijvoorbeeld:

- de aanwezigheid van een zeker voorzieningenniveau in de woonregio;
- de mogelijkheden voor "contact met de natuur" in de woonregio;
- de nabijheid van familie en kennissen;
- de mogelijkheid voor het leggen of instandhouden van sociale contacten in de woonregio;
- de mogelijkheid tot het beleven van afwisselende ervaringen in de woonregio.

Binnen het algemene cultuurpatroon zullen evenwel een aantal sub-culturen bestaan, waartussen verschillen bestaan met betrekking tot enerzijds specifieke waarden die binnen die sub-culturen een rol spelen en anderzijds het onderlinge gewicht dat aan de bovengenoemde "algemene doeleinden" wordt toegekend. Zo zal in de ene sub-cultuur bijvoorbeeld de mogelijkheid voor contact met de natuur een hogere prioriteit hebben dan de mate van bereikbaarheid van naaste familie terwijl dit in een andere sub-cultuur omgekeerd is.

Als gevolg van deze verschillen in waarden en het gewicht dat wordt toegekend aan het bereiken van bepaalde doeleinden, zal er tussen de onderscheiden sub-culturen een differentiatie optreden in gewenst woongedrag.

Hoewel de structurele en de culturele variabelen in het bovenstaande zijn behandeld als twee aparte groepen van factoren die het gewenste woongedrag differentiëren, wil dit niet zeggen dat deze groepen factoren onafhankelijk van elkaar werkzaam zijn. Verschillen in sub-cultuur zullen onder meer samenhangen met de structurele variabe-

len sociale positie, leeftijd gezinsfase en woonervaring.

Tenslotte komen we terug op de vraag in hoeverre "levensstijl" een rol speelt als zelfstandige verklarende variabele voor het gewenste woongedrag. De inhoud welke in de literatuur aan het begrip "levensstijl" wordt toegekend loopt nogal uiteen en varieert van "het culturele gedrag" (W. Lloyd Warner, geciteerd in: R. A. de Moor, 1964 p. 24) tot "that part of the culture that is recognized and accepted as a guiding principle for behaviour" (F. Grunfeld, 1970 p. 5).

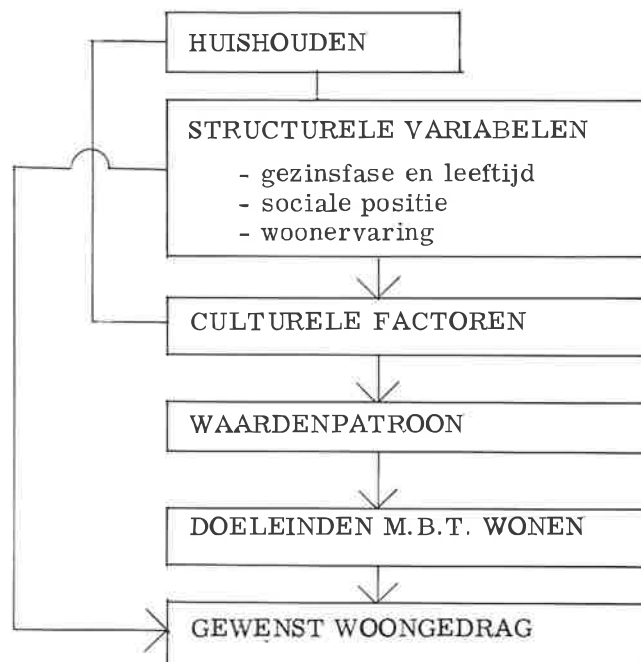
In dit verband lijkt een andere omschrijving welke door Grunfeld wordt geciteerd het beste aanknopingspunt te bieden: "a significant way of believing and behaving, which is distinctive of an identifiable plural of population" (T. E. Lasswell, geciteerd in: F. Grunfeld, 1970 p. 5). Met betrekking tot het wonen is levensstijl dan het woongedrag in gestyleerde of geschematiseerde vorm, dat wil zeggen, het woongedrag voor zover dat niet wordt bepaald door individuele kenmerken van de huishouding.

Verschillen in levensstijl zullen dan een uiting zijn van enerzijds verschillen in structurele factoren tussen huishoudens die deel uitmaken van dezelfde sub-cultuur en anderzijds van verschillen in sub-cultuur tussen huishoudens die vergelijkbaar zijn voor wat betreft de structurele factoren.

Levensstijl wordt dus in deze context niet gezien als een zelfstandige verklarende factor voor verschillen in gewenst woongedrag.

De samenvattende conclusie van deze paragraaf is, dat differentiatie in gewenst woongedrag tussen te onderscheiden groeperingen binnen de bevolking zal optreden als gevolg van de werking van de bovengenoemde twee complexen van factoren (cultureel en structureel); deze differentiatie zal zich uiten in een verschil in kenmerken van het soort regio waar men wenst te wonen.

Schematisch kunnen de hiervoor genoemde factoren, in hun effect op het gewenste woongedrag, als volgt worden weergegeven:

3. De regiokenmerken

Zoals we in de inleiding tot dit hoofdstuk stelden, zullen de regionale woonvoorkeuren tot stand komen door confrontatie van het gewenste woongedrag met verschillende regio's, voor wat betreft de kenmerken van deze regio's, die voor het wonen relevant zijn.

Globaal kunnen deze kenmerken worden verdeeld in twee groepen:

- sociaal-culturele kenmerken;
- fysisch-geografische kenmerken.

De sociaal-culturele kenmerken van een regio hangen in zeer sterke mate samen met de stedelijkheid van die regio. We vatten stedelijkheid dan op als een "driedimensionaal fenomeen" in navolging van Burie (1966, p. 58 ev.)

De drie dimensies hebben de volgende inhoud:

- de stedelijkheid van het fysiek milieu, met als belangrijkste - voor het wonen relevante - elementen: inwoneraantal, dichtheid, relatieve hoogte van het voorzieningenniveau, samenstelling van het voorzieningenpakket en de differentiatie van het fysiek milieu;
- de stedelijkheid van de sociale structuur, met als belangrijkste elementen: frequentie en spreiding van de interacties, directheid van de interacties en differentiatie van de formele groepsstructuur;
- de stedelijkheid van het cultuurpatroon, met als belangrijkste kenmerken: de mate van tolerantie van verschillen, en de differentiatie van centrale waardegebieden.

De bedoelde studie van Burie had betrekking op nederzettingen en gemeenten, doch ook tussen regio's in ons land bestaan verschillen in mate van stedelijkheid. Dit betekent uiteraard niet dat de regio's ieder voor zich uniform zouden zijn voor wat betreft de mate van stedelijkheid. We bedoelen slechts te stellen dat indien men belang hecht aan de bereikbaarheid van bepaalde sociaal-culturele voorzieningen, men de woonvoorkeur zal laten uitgaan naar een regio met een zodanige mate van stedelijkheid dat deze voorzieningen daar aanwezig zijn, dit afgezien van de plaats binnen die regio waar men zou willen wonen.

De fysisch-geografische kenmerken van de regio kunnen worden onderscheiden in twee hoofdgroepen; enerzijds de "natuurlijke" kenmerken, anderzijds de kenmerken welke het gevolg zijn van menselijke activiteiten.

Van de "natuurlijke" kenmerken kunnen de volgende drie elementen als de belangrijkste worden beschouwd:

- klimaat;
- bodem;
- landschap.

Deze drie elementen beïnvloeden elkaar onderling; voor wat betreft de Nederlandse situatie lijkt het verantwoord om te volstaan met het landschapstype als enige - voor het wonen relevante - differentiatie in "natuurlijke" fysisch-geografische kenmerken.

Naast deze "natuurlijke" kenmerken zullen evenwel fysische ken-

merken van de regio's welke een direct gevolg zijn van menselijk handelen invloed uitoefenen op de aantrekkelijkheid van de regio's als woonomgeving. Met name verschillen tussen regio's met betrekking tot de verontreiniging van lucht, bodem en water en tot geluidshinder zullen in dit kader van belang zijn. We zullen deze kenmerken van de regio's verder aanduiden als de kwaliteit van het fysisch milieu in de regio.

4. Het aspiratiebeeld

Na in de vorige paragrafen de factoren te hebben vermeld die van invloed zijn op het ideaalbeeld met betrekking tot de woonregio, zullen wij hier aandacht schenken aan een aantal factoren die - uitgaande van een bepaald ideaalbeeld - de concrete regiovoorkeur zullen beïnvloeden.

Wanneer een huishouden met een bepaald ideaalbeeld omtrent het soort woonregio waarnaar de voorkeur uitgaat, een concrete keuze gaat maken uit de mogelijke voorkeursregio's die in zekere mate voldoen aan het ideaalbeeld, dan lijkt het waarschijnlijk dat de volgende twee factoren op deze keuze van de woonvoorkeursregio van invloed zullen zijn:

- de afstand tussen de verschillende mogelijke voorkeursregio's en de huidige woonregio (afstand zowel fysiek als mentaal);
- de aard en de prijs van het aanbod op de woningmarkt in de verschillende mogelijke voorkeursregio's.

De werking van de factor afstand zal in de eerste plaats berusten op het feit dat de kennis, welke men heeft omtrent het woonmilieu in andere regio's dan de eigen woonregio, vaak nauw gerelateerd is aan de afstand tot de huidige woonregio, terwijl deze kennis noodzakelijk lijkt om de voorkeur naar een bepaalde regio te doen uitgaan. Daarnaast zullen allerlei gevestigde belangen (in de "woonsfeer") in de huidige woonregio reden kunnen zijn om niet - of niet over grote afstand - interregionaal te willen migreren. Als belangrijkste gevestigde belangen noemden wij het bestaande patroon van sociale relaties; dit patroon zal worden verstoord door interregionale migratie over grote afstand.

Het bovenstaande heeft voornamelijk betrekking op de fysieke afstand, daarnaast zullen huishoudens bij het bepalen van hun regiovoorkeur in het algemeen streven naar een minimalisatie van de te overbrug-

gen mentale afstand; dat wil zeggen dat ze bij voorkeur in een regio zullen wonen waarvan ze veronderstellen dat de mentaliteit van de bevolking er verwant is aan de mentaliteit van de sociale groep waartoe ze behoren.

Naast de factor afstand zal de factor woningmarkt van invloed zijn op de keuze van de concrete regio waarnaar de woonvoorkeur uitgaat. Wij nemen aan dat het huishouden bij het bepalen van zijn ideaalbeeld omtrent de soort regio waar het wil wonen, uit zal gaan van de veronderstelling dat iedere soort woning welke men zou wensen, in elk van de te onderscheiden regio's wel is te vinden; wanneer evenwel een concrete regio wordt gekozen zal de mate van beschikbaarheid van het soort woning dat men wenst en de prijs die daarvoor moet worden betaald in de verschillende regio's wel een belangrijk punt van overweging worden.

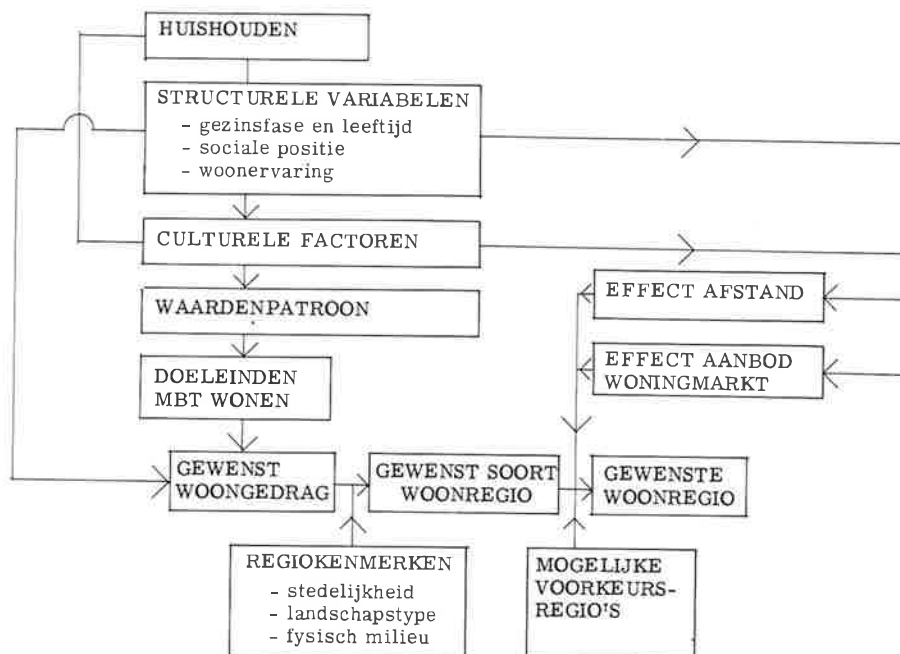
De sterkte en de richting van de werking van de factoren afstand en woningmarkt zal worden beïnvloed door de structurele en culturele factoren die ook het gewenste woongedrag differentieerden. Zo is uit verschillende onderzoeken gebleken dat in de ene (sub)cultuur het bestaande patroon van sociale relaties veel moeilijker is te vervangen dan in de andere. Beschrijvingen van (sub)culturen waar familiebanden een overwegende invloed hebben op het patroon van sociale relaties vinden we onder meer bij Van Doorn (1954) en bij Grunfeld en Weima (1957); een sprekend voorbeeld in de buitenlandse literatuur vonden wij bij Young en Willmott (1962).

Ook structurele variabelen zijn in dit opzicht van belang, Grunfeld (1970) komt in zijn onderzoek in Amsterdam tot de bevinding dat groepen met een lagere sociale positie in hun sociale contacten relatief sterk gericht zijn op familieleden terwijl hij stelt dat mensen met een hogere sociale positie gemakkelijker - bijvoorbeeld na een verhuizing - nieuwe sociale contacten leggen. Een hogere leeftijd zal over het algemeen samengaan met een toeneming van de gevestigde belangen in de woonregio en hetzelfde geldt voor een langere woonduur in de huidige woonregio. Dit zal waarschijnlijk van invloed zijn op de afstand welke men bereid is te overbruggen tussen de huidige woonregio en de mogelijke voorkeursregio. Ook de factor woningmarkt zal in zijn werking gedifferentieerd worden door culturele factoren en door de structurele variabelen.

Wij citeerden in paragraaf 2 van dit hoofdstuk een aantal onderzoeken en studies waaruit naar voren kwam dat culturele factoren en

structurele variabelen van invloed zijn op het gewenste woongedrag in kleinere gebieden dan een regio, het lijkt aannemelijk dat deze factoren ook zullen samengaan met een differentiatie in gewenst woningtype, zodat zij leiden tot een verschillende interpretatie van eenzelfde woningmarkt.

Gezien het bovengestelde kunnen wij het schema, dat wij aan het eind van paragraaf 2 opstelden, als volgt uitbreiden met de factoren die een rol spelen bij het kiezen van de concrete voorkeursregio, uitgaande van een bepaald ideaalbeeld omtrent het soort regio waar het huishouden wenst te wonen:

5. De mogelijkheden tot realisatie van regionale woonvoorkeuren

Voor wat betreft de mogelijkheden tot realisatie van de regionale woonvoorkeuren kunnen we aansluiten bij de migratietheorie welke door Ter Heide (1965) is geformuleerd. De grondregel van deze theorie luidt als volgt:

"Als regel treedt migratie op als potentiële migranten weten dat zij door migratie tot verbetering van hun levensomstandigheden kunnen komen.

Volgens deze regel zal migratie optreden wanneer aan een drietal voorwaarden is voldaan:

- A. Er moeten tussen de (potentiële) vertrek- en vestigingsgebieden interregionale verschillen bestaan;
- B. Deze verschillen moeten in de potentiële vertrekgebieden bekend zijn;
- C. De situatie in het vestigingsgebied moet door personen in het vertrekgebied op grond van de daar heersende culturele opvattingen, positief worden gewaardeerd".

In termen van de vorige paragrafen moeten huishoudens die in een andere woonregio wonen dan die welke als hun aspiratie-beeld geldt, worden beschouwd als potentiële inter-regionale migranten. Deze huishoudens vormen dus volgens de regel een categorie met een aanzienlijke kans om te migreren.

Om realisatie van deze woonvoorkeuren mogelijk te maken zal evenwel in het algemeen aan een minimumvoorwaarde in de sfeer van het werk moeten worden voldaan, namelijk de beschikbaarheid in de woonvoorkeursregio van een plaats op de arbeidsmarkt die ongeveer gelijkwaardig is met de plaats welke in de huidige woonregio wordt ingenomen.

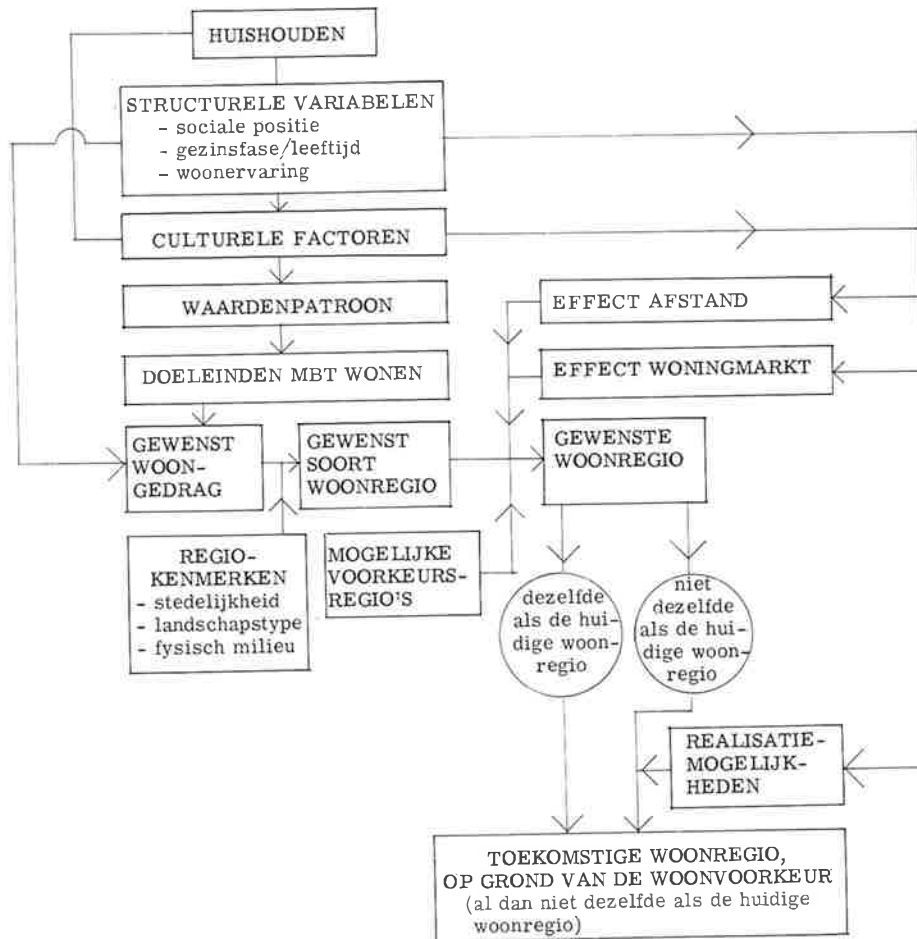
Door de werking van deze "randvoorwaarde"*) zal een differentiatie optreden in realisatiemogelijkheden van de regionale woonvoorkeuren.

*) Met het gebruik van de term "randvoorwaarde" wordt geen uitspraak gedaan omtrent het gewicht van factoren in de werk- respectievelijk woonsfeer bij het beïnvloeden van de bevolkingsspreiding; de term "randvoorwaarde" geeft slechts de plaats aan die de factoren in de werksfeer innemen binnen deze studie, die zich richt op de regionale woonvoorkeuren.

Het lijkt waarschijnlijk dat deze differentiatie zal samenhangen met de structurele variabelen die we in de vorige paragrafen noemden.

Schematisch kunnen we dit als volgt weergeven, waarbij we weer aansluiten bij het schema waarmee we de vorige paragraaf besloten.

HOOFDSTUK III

OPZET VAN DE LITERATUURSTUDIE

1. De probleemstelling

Het onderwerp van deze literatuurstudie dient nader te worden afgebakend in de probleemstelling. Op grond van het doel van het onderzoek en de in het vorige hoofdstuk gegeven analyse kan de probleemstelling als volgt worden geformuleerd:

- a. In hoeverre kunnen de regionale woonvoorkeuren van de Nederlandse bevolking worden verklaard uit verschillen in mate van stedelijkheid, verschillen in landschapstype en verschillen in kwaliteit van het fysisch milieu tussen regio's?
- b. In hoeverre bestaan er verschillen in wensen ten aanzien van bovengenoemde regiokenmerken, tussen groeperingen welke binnen de Nederlandse bevolking kunnen worden onderscheiden op basis van structurele of culturele variabelen?
- c. In hoeverre bestaan er verschillen in het onderlinge gewicht dat aan deze drie regiokenmerken wordt toegekend tussen de onder b. bedoelde groeperingen?
- d. In hoeverre wordt de keuze van de concrete regio waarnaar de woonvoorkeur uitgaat (aspiratiebeeld) beïnvloed door enerzijds de afstand tussen de huidige woonregio en de mogelijke voorkeursregio's en door anderzijds de aard en de prijs van het aanbod op de woningmarkt in de mogelijke voorkeursregio's?
- e. In hoeverre wordt de werking van de factoren afstand en woningmarkt gedifferentieerd door de structurele en culturele variabelen?
- f. In hoeverre zullen er verschillen bestaan in realisatie-mogelijkheden van de regionale woonvoorkeuren, tussen verschillende groeperingen in de bevolking, rekening houdend met "randvoorwaarden" welke worden gesteld door factoren in de sfeer van het werk?
- g. Zijn er in de literatuur aanwijzingen te vinden omtrent het be-

staan van andere - voor de regionale woonvoorkeuren relevante - factoren dan die welke uit de analyse naar voren kwamen?

- h. In hoeverre maken de antwoorden op de voorgaande vragen het mogelijk om inzicht te krijgen in de spreiding van de bevolking welke tot stand zou komen bij realisatie van de regionale woonvoorkeuren?

2. Het materiaal

Om een antwoord te zoeken op de in bovenstaande probleemstelling geformuleerde vragen, zullen wij ons in principe wenden tot de resultaten van Nederlands onderzoek op dit terrein. Ook zal een enkele maal een resultaat worden genoemd van buitenlands onderzoek doch een bezwaar van dergelijk materiaal is, dat in het buitenland geconstateerde verklaringen of samenhangen veelal niet zonder meer als geldend voor de Nederlandse situatie kunnen worden gezien.

Naast de literatuur welke gewijd is aan regionale woonvoorkeuren zal op verschillende plaatsen ook informatie aan de orde komen welke betrekking heeft op intra-regionale woonvoorkeuren. Daarbij dient evenwel opgemerkt te worden dat dergelijke informatie slechts indicatieve waarde heeft voor de richting van de regionale woonvoorkeuren.

Als derde bron zal gebruik worden gemaakt van de resultaten van een proefenquête welke door het Planologisch Studiecentrum TNO is gehouden onder enkele honderden gezinnen in ons land. Deze proefenquête was een uitvloeisel van de werkzaamheden van een werkgroep van het Planologisch Studiecentrum, welke werkgroep zich in een aantal bijeenkomsten heeft beziggehouden met een nadere oriëntatie omtrent de problematiek van de regionale woonvoorkeuren en omtrent de gevolgen welke deze voorkeuren zouden kunnen hebben voor de toekomstige spreiding van de bevolking in Nederland. Een samenvatting van de resultaten van deze proefenquête is als bijlage bij dit verslag gevoegd. Voor wat betreft de punten waaromtrent in de bestaande literatuur onvoldoende aanwijzingen zijn te vinden om tot een uitspraak te komen, zal naar deze resultaten worden verwezen. Wij moeten er uitdrukkelijk op wijzen dat aan de resultaten van deze proefenquête slechts een indicatieve waarde mag worden toegekend. In de eerste plaats was uiteraard het aantal geënquêteerden klein; daarnaast was de response op de schriftelijke enquête gering (ruim 40 %) en niet representatief voor de Nederlandse bevolking.

Tenslotte zal aandacht worden besteed aan de resultaten welke - met betrekking tot de regionale woonvoorkeuren - mogen worden verwacht van op dit moment lopend onderzoek in ons land.

DEEL B

DE RESULTATEN
VAN DE LITERATUURSTUDIE

HOOFDSTUK IV

STEDELIJKHEID, LANDSCHAP, MILIEU

1. Inleiding

In de analyse (hoofdstuk II) veronderstelden wij dat de volgende regiokenmerken van invloed zullen zijn op het soort regio waarnaar de woonvoorkeur uitgaat:

- de mate van stedelijkheid;
- het landschapstype en
- de kwaliteit van het fysisch milieu.

Wij zullen in dit hoofdstuk eerst nagaan in hoeverre bovenstaande veronderstelling wordt bevestigd door de bestaande literatuur. Tevens zal aandacht worden besteed aan de vraag welke van deze drie regiokenmerken van het meeste gewicht is voor de bepaling van de woonvoorkeuren.

2. Het gewicht van de drie factoren

Als eerste noemen wij de resultaten van een onderzoek van Hauer, (1970). Dit onderzoek heeft, in dit kader, het voordeel dat het specifiek gericht was op regionale woonvoorkeuren; een beperking vormt evenwel de geringe omvang van het onderzoek, waaraan werd deelgenomen door 50 geografiestudenten uit Utrecht. De conclusie die na bewerking van de gegevens van dit onderzoek kon worden getrokken was, dat de belangrijkste component die bij de woonvoorkeuren een rol had gespeeld werd gevormd door de woonomgeving, recreatiemogelijkheden enz. Dit kwam tot uiting in een voorkeur voor provincie's "die naar verhouding als geheel minder geurbaniseerd zijn en meer natuurschoon hebben" (Hauer, 1970, p. 158).

Als minder belangrijke component kwam naar voren "de faciliteiten die een stedelijk woonmilieu biedt" zich uitend in een verschuiving van de voorkeuren naar de randstad.

Ook andere onderzoekingen geven aanwijzingen dat bij het bepalen van de woonvoorkeur landschappelijke aspecten voor een groot deel van de bevolking van meer gewicht zijn dan stedelijke voorzieningen. Zo bleek in het Onderzoek naar woonmilieus dat door de Nederlandse Stichting voor de Statistiek is uitgevoerd - in opdracht van de Rijks Planologische Dienst - bij de vraag naar de provincievoorkeur dat de landschappelijk aantrekkelijke provincie's Gelderland en Drente (in iets mindere mate ook Noord-Brabant en Limburg) een bevolkingstoename te zien zouden geven bij effectuering van deze voorkeuren; de "mooie natuur" speelde als reden voor de voorkeuren voor Gelderland en Drente (maar ook voor Zeeland) een zeer belangrijke rol (M. Bleeker-Knaap en A. H. Dernison, 1973 p. 9).

Een onderzoek van De Jonge in het waterweggebied liet zien dat zijn respondenten, bij vrije keuze van woongebied in heel Nederland, in de eerste plaats voorkeur hadden voor landschappelijk aantrekkelijke gebieden (bosrijk of in de kuststreek) (D. de Jonge, 1964 p. 51).

De Jonge constateert daarnaast evenwel dat ook de mate van stedelijkheid van de woonregio een rol speelt bij het bepalen van de woonvoorkeuren: "Een relatief gering deel der ondervraagden zou in een uitgesproken agrarisch milieu willen wonen . . . . men streeft in het algemeen naar een goede bereikbaarheid van een der grote stedelijke centra; deze vindt men eerder in de stedelijke randgebieden en forensengemeenten dan op het eigenlijke platteland; in een aantal gevallen komt tot uiting, dat men niet gediend is van een hoge mate van "sociale controle", die men in een "echt boerendorp" verwacht" (p. 53).

Uit een onderzoek naar de motieven voor het vertrek uit Purmerend bleek dat de bezwaren tegen Purmerend als woongemeente - voor zover ze niet direct waren betrokken op de woning of de directe woonomgeving (wijk) - voor het belangrijkste deel vielen in de categorie "eenzijdige omgeving, geen mogelijkheden voor recreatie in de natuur rond Purmerend, geen bos, hei of duin" en voor een geringere deel in de categorieën die verwezen naar stedelijke voorzieningen zoals "niet aangepast winkelapparaat in de binnenstad" en "zeer weinig culturele ontspanningsmogelijkheden" (Sociografisch Bureau Gemeente Purmerend, 1972 p. 39).

Een onderzoek van Geyer onder migranten van en naar het Rijnmondgebied laat wat betreft stedelijkheid en landschap als motieven voor migratie een begrijpelijk verschil zien tussen immigranten en emigranten: "de voordelen van de grote stad worden vooral door

immigranten geapprecieerd (dynamische sfeer, dichterbij de grote stad, betere voorzieningen, openbaar vervoer, opleidingsmogelijkheden, grotere vrijheid); de voordelen van het "buiten" wonen daarentegen vooral door de emigranten (dichterbij de natuur, meer mogelijkheden tot natuurrecreatie, frissere lucht, vrijer en ruimer, kalmer en rustiger, gezelliger en intiemer)" (R. F. Geyer, 1968). Opvallend is in deze opsomming, dat nauwelijks wordt verwezen naar puur landschappelijke aspecten doch dat vooral voordelen van enerzijds een hoge mate van stedelijkheid en anderzijds van een geringe stedelijkheid worden genoemd. In het onderzoek van Geyer komt ook de kwaliteit van het fysisch milieu aan de orde, met name het aspect luchtverontreiniging. Voor de emigranten uit het Rijnmondgebied bleek dit één van de belangrijkste motieven - in de woonsfeer - voor migratie te zijn geweest.

De deelnemers aan de PSC-proefenquête naar regionale woonvoorkeuren noemden duidelijk het vaakst landschappelijke aspecten bij de vraag welke factoren het belangrijkste waren geweest bij het bepalen van hun woonvoorkeuren. Tegenover 102 respondenten die "het landschap in de streek" en "de aanwezigheid van recreatiegebieden" noemden als belangrijkste reden voor hun regiovoorkeur, stonden 30 respondenten die aspecten van de kwaliteit van het fysisch milieu noemden (de aanwezigheid van schone lucht) en slechts 6 respondenten die aspecten van stedelijkheid noemden (nabijheid van een goed winkelcentrum en van uitgaansmogelijkheden) (Bijlage 2, p. 120).

Wij kunnen uit de bestaande literatuur dus de conclusie trekken dat de mate van stedelijkheid en het landschap van de regio's kenmerken zijn die relevant zijn voor het bepalen van de woonvoorkeuren. Moeilijker is het om tot een uitspraak te komen over het onderlinge gewicht van deze twee kenmerken bij het bepalen van de regionale woonvoorkeuren; het lijkt buiten twiifel dat het landschap en de recreatiemogelijkheden "in de natuur" een belangrijke rol spelen bij de bepaling van de regionale woonvoorkeuren doch voor wat betreft de lagere prioriteit, welke aan stedelijke voorzieningen wordt toegekend, moet de conclusie wat voorzichtiger zijn. Eén verklaring zou kunnen zijn dat stedelijke voorzieningen van niet zoveel belang worden geacht in de woonregio doch voor de deelnemers aan de PSC-proefenquête is deze verklaring in strijd met het feit dat ongeveer de helft van de respondenten het niet eens was met de uitspraak "rustig op het platteland wonen vind ik veel belangrijker dan alle

stedelijke voorzieningen bij elkaar" (Bijlage 2, p. 112).

Een andere mogelijke verklaring is, dat men wel belang hecht aan de mate van stedelijkheid, maar dat de gewenste mate van stedelijkheid over het algemeen zodanig is dat deze in vrij veel regio's is te vinden. Nader onderzoek lijkt noodzakelijk om het gewicht van deze twee aspecten van het regionale woonmilieu bij het bepalen van de woonvoorkeuren te kunnen vaststellen.

Omtrent de invloed van de kwaliteit van het fysisch milieu op de woonvoorkeuren vonden we weinig informatie; waarschijnlijk is de reden hiervoor dat dit aspect van de regionale kenmerken pas de laatste jaren in de belangstelling is komen te staan.

Uit het onderzoek van Geyer, dat wij citeerden, en uit de resultaten van de PSC-proefenquête krijgen wij evenwel de indruk dat deze factor wel van invloed is op de regionale woonvoorkeuren, zonder dat duidelijk is welk gewicht hij heeft in verhouding tot het landschapstype en de mate van stedelijkheid.

3. Differentiatie in gewenste stedelijkheid

Wij zullen in deze paragraaf nagaan in hoeverre er differentiatie optreedt in de gewenste mate van stedelijkheid in de woonregio tussen groeperingen binnen de bevolking, die we kunnen onderscheiden op grond van de structurele variabelen sociale positie, leeftijd/gezinsfase en woonervaring en op grond van culturele factoren.

Dat deze verschillen bestaan blijkt ondermeer uit het "Onderzoek naar woonmilieus" (M. Bleeker-Knaap en A. H. Dernison, 1973 p. 10).

De beantwoording van een vraag naar de voorkeur voor een type woonplaats leverde het volgende beeld op:

kerntype	gewenste situatie
D (meer dan 256.000 inwoners)	14 %
C (64.000 - 256.000 inwoners)	19 %
B (16.000 - 64.000 inwoners)	18 %
A (4.000 - 16.000 inwoners)	24 %
O (minder dan 4.000 inwoners)	25 %

Ook in de PSC-proefenquête werd de respondenten gevraagd naar de gewenste mate van stedelijkheid in de woonomgeving. Uit de antwoorden op deze vraag bleek eveneens dat er, wat dit aspect betreft,

een duidelijke differentiatie bestond binnen de respondenten. Uit de antwoorden werd een schaal geconstrueerd; hieronder geven wij de verdeling van de respondenten op deze schaal: (Bijlage 2. p. 127).

score	betekenis van de score	aantal resp.
0	eens met de uitspraak: "rustig op het platteland wonen vindt ik veel belangrijker dan alle stedelijke voorzieningen bij elkaar".	85 (50%)
1	niet eens met de vorige uitspraak; eens met de uitspraak: "ik voel mij meer op mijn gemak in de landelijke sfeer van het platteland dan in de drukte van het stadsleven".	31 (18%)
2	niet eens met de vorige uitspraak; niet eens met de volgende uitspraak.	18 (11%)
3	eens met de uitspraak: "hoewel het wonen in een plattelandsdorp ook zijn voordelen heeft, is het toch prettiger om in een stad te wonen; niet eens met de volgende uitspraak.	6 (4%)
4	eens met de uitspraak: "het wonen in een grote stad is veel aantrekkelijker dan het wonen in een dorp".	29 (17%)

Wij mogen dus aannemen dat er een differentiatie bestaat voor wat betreft de gewenste stedelijkheid in de woonregio. Hoe hangt deze gewenste stedelijkheid nu samen met de structurele variabelen die wij van belang veronderstelden?

3.1. De samenhang met de variabele sociale positie

Op grond van onderzoek naar vrijetijdsgedrag lijkt het waarschijnlijk dat naarmate de sociale positie hoger is, de gewenste mate van stedelijkheid in de woonregio zal toenemen; zo bleek uit het onderzoek van Wippler (1968) dat naarmate de sociale positie hoger wordt, enerzijds de diversiteit van het vrijetijdsgedrag en anderzijds het cultureel-participerende vrijetijdsgedrag toeneemt. Voor beide zijn de mogelijkheden groter naarmate de woonomgeving meer stedelijk wordt.

Aanwijzingen die onze veronderstelling ondersteunen vinden wij in een Duits onderzoek van Zimmermann. In dit onderzoek werd gevraagd naar een voorkeur voor één van de zeven onderscheiden "Ortstypen" die varieerden van "Groszstadtzentrum" tot "Groszstadtfernen Dorf". Er bleek in het algemeen een voorkeur te bestaan voor de nederzettingstypen die in de buurt van een grote stad liggen, met uitzondering van het grotestadscentrum. Deze voorkeur gold voor alle onderscheiden statusgroepen*) maar bij de hogere statusgroepen was de voorkeur voor stedelijke regio's sterker en waren de typen "dorp" en "kleine stad" minder in tel dan bij de lagere statusgroepen (Zimmermann e.a., 1972 p.385).

Voor wat Nederland betreft beschikken wij niet over onderzoeken waarin inter-regionale verschillen in stedelijkheid aan de orde zijn gesteld; wel kunnen wij indicaties ontleen aan een aantal onderzoeken waarin naar intra-regionale woonvoorkeuren zijn gevraagd en de antwoorden zijn geanalyseerd.

Als eerste noemen we het eerder geciteerde onderzoek van De Jonge in het Waterweggebied. Hij vroeg zijn respondenten onder meer naar hun woonvoorkeuren binnen dit gebied. In het algemeen bleek er een voorkeur te bestaan voor de meer perifeer gelegen woonmilieus, waarbij wel opgemerkt dient te worden dat de steekproef voornamelijk bestond uit jonge gezinnen (D. de Jonge, 1964 p.40). De Jonge ging ook na of er verschil bestond tussen de twee door hem onderscheiden statusgroepen; dit bleek niet het geval te zijn.

Den Draak voert in zijn dissertatie een analyse uit van de gegevens omtrent veranderingen in de sociaal-economische gelaagdheid van de stedelijke bevolking in het algemeen, en van de centrumbevolking in het bijzonder, in de periode 1956-1960. Daarna trekt hij de conclusie: "Evenmin als uit het literatuuroverzicht, komen uit de vergelijkende analyse ten aanzien van de sociale beroepsgroepen in tien Nederlandse centra overeenkomstige tendenties naar voren" en verder: "Uit de analyse van deze gegevens blijkt noch een tendentie tot proletarisering noch één tot polarisering van de sociaal-economische

---

*) Hoewel Zimmermann spreekt van "Statusgruppen" heeft dit begrip een vergelijkbare inhoud als de door ons onderscheiden variabele "sociale positie", ook Zimmermann onderscheidt inkomen, beroepsgroep en opleiding.

bevolkingsstructuur der grote Nederlandse bevolkingscentra. Een bezwaar blijft uiteraard dat een periode van vier jaar betrekkelijk kort is om dergelijke tendenties vast te stellen" (J. den Draak, 1972, p. 102). Ook uit enquêtegegevens resulteert voor Den Draak de slotsom: "... dat aan de sociale beroepsgroep - als indicatie voor de sociale positie - als verklarende variabele voor een al dan niet sterke gerichtheid op het stadscentrum geen grote betekenis mag worden toegekend" (p. 168).

In het "Onderzoek naar woonmilieus" is geen duidelijk verband te onderkennen tussen welstandsgroep (één van onze indicatoren voor sociale positie) en het kerntype waaraan men de voorkeur gaf: "Er is slechts een lichte tendens te onderkennen welke wijst op een wat grotere voorkeur van de lagere welstandsgroepen voor de meest stedelijke milieus" (M. Bleeker-Knaap en A. H. Dernison, 1973 p. 24).

Ook in een aantal regionale woningmarktonderzoeken, zoals bijvoorbeeld in de regio's Zwolle en 's-Hertogenbosch is aandacht besteed aan de vraag aan welk milieutype potentiële "doorstromers" de voorkeur gaven. In Zwolle is daarbij nagegaan in hoeverre deze voorkeur voor milieutypen - die varieerden van landelijk tot centraal-stedelijk - samenhang met het opleidingsniveau. De volgende conclusie werd getrokken: "In de voorkeur voor het landelijke woonmilieu of het half-landelijke woonmilieu blijkt er nauwelijks verschil te bestaan tussen de onderscheiden opleidingsniveau's. Wel blijkt dat de doorstromers met een hoger 'middelbaar opleidingsniveau een sterkere voorkeur hebben voor het half-stedelijke woonmilieu dan doorstromers met een ander opleidingsniveau". (ETI.Overijssel, 1973 p. 23).

In het verslag van het woningmarktonderzoek in de regio 's-Hertogenbosch wordt niet nagegaan of er een relatie bestaat tussen de gewenste stedelijkheid en de sociale positie.

In de PSC-proefenquête werden twee indicatoren voor gewenste stedelijkheid onderscheiden. De eerste indicator werd samengesteld op grond van de antwoorden op een aantal items betreffende de algemene houding van de respondenten tegenover stedelijkheid of landelijkheid in hun woonomgeving. De tweede indicator werd samengesteld op basis van de antwoorden op een aantal vragen omtrent het belang dat men hechtte aan stedelijke voorzieningen in de omgeving. De eerst genoemde indicator liet een significant verband zien met het

opleidingsniveau van de respondenten in die zin dat, naarmate het opleidingsniveau (als indicator voor de sociale positie) hoger werd, de waardering voor stedelijkheid in de woonomgeving - gemiddeld - groter werd. De tweede indicator vertoonde geen significant verband met het opleidingsniveau. (Bijlage 2, p.112).

De conclusie ten aanzien van het verband tussen de gewenste stedelijkheid in de woonomgeving en de sociale positie moet zijn, dat er weliswaar in de literatuur enkele aanwijzingen zijn te vinden die er op wijzen dat een dergelijk verband zou kunnen bestaan, doch dat deze aanwijzingen vaag en ten dele tegenstrijdig zijn.

3.2. De samenhang met gezinsfase en leeftijd

De tweede variabele waarvan we aannemen dat deze een rol zal spelen bij de variatie in het gewenste woongedrag en daardoor een differentiatie kan veroorzaken in de gewenste stedelijkheid in de woonomgeving, is de variabele "gezinsfase en leeftijd".

Het is moeilijk om ten aanzien van deze variabele een veronderstelling uit te spreken omtrent de richting van het verband met de gewenste mate van stedelijkheid in de woonregio. Enerzijds lijkt het waarschijnlijk dat jongeren een grotere mate van stedelijkheid in hun woonomgeving zullen wensen dan ouderen. Zo constateert Wippler dat de diversiteit van het vrijetijdsgedrag bij jongeren groter is dan bij ouderen terwijl zij een groter deel van de vrije tijd buiten de woning doorbrengen (R. Wippler, 1968). Anderzijds lijkt het niet uitgesloten dat de factor gezinsfase in tegengestelde richting zal werken doordat gezinnen met jonge kinderen juist een geringere mate van stedelijkheid wensen. Zij zullen om praktische redenen vooral waarde hechten aan de directe woonomgeving en minder aan de nabijheid van een verscheidenheid aan voorzieningen.

In de eerdergenoemde studie van Zimmermann wordt deze laatste tendentie ook gesignaleerd, waarbij Zimmermann evenwel vaststelt dat de verschillen in gewenste stedelijkheid tussen groeperingen, die worden onderscheiden op grond van de gezinsfase, vrijwel uitsluitend betrekking hebben op de intra-regionale voorkeuren en niet op verschillende wensen ten aanzien van de stedelijkheid in de woonregio. (Zimmermann e.a., 1972 p. 385-386).

Deze uitkomst van een duitse studie zal ons voorzichtig moeten doen zijn met de interpretatie van de uitkomsten van een aantal onderzoe-

ken in ons land die betrekking hebben op intra-regionale woonvoorkeuren. Een dergelijke studie is onder meer de eerder geciteerde studie van De Jonge, waarin hij vast stelt dat gezinnen met meer dan twee kinderen binnen de regio minder centraal wensen te wonen dan gezinnen met minder of geen kinderen (D. de Jonge, 1964 p. 65). Bij de vraag naar de voorkeur bij vrije keuze in Nederland worden deze verschillen geringer, doch ze blijven wel bestaan zoals blijkt uit onderstaande samenvatting van de tabel welke De Jonge geeft (p. 67).

Voorkeur t.a.v. het soort woonmilieu bij vrije keuze in Nederland (in %)

	gezinnen met meer dan 2 kinderen jon- ger dan 11jaar	echtparen jon- ger dan 40 jr. zonder kinde- ren	ouderen z. kinderen of met kinde- ren ouder dan 20 jaar
voorstedelijke woonmilieus	51 %	46 %	52 %
middelgrote en kleine steden	11 %	4 %	7 %
grote steden	6 %	24 %	9 %
overig	10 %	0 %	0 %
geen oordeel	21 %	26 %	32 %

In deze tabel tekenen de twee bovengenoemde tendensen zich af: enerzijds een grotere gewenste stedelijkheid door jongeren, anderzijds een geringere gewenste stedelijkheid door gezinnen met jonge kinderen. Het grote aantal respondenten dat geen oordeel uitsprak, doet echter afbreuk aan de waarde van de tabel.

In een onderzoek dat wel gericht was op veranderingen in interregionale spreiding, namelijk dat van Geyer (1968) betreffende de migratie naar en van het Rijnmondgebied, wordt een relatie gelegd tussen gewenste stedelijkheid en leeftijd. Eén van de conclusies luidt: "Naarmate de ondervraagden ouder zijn migreert men vaker naar

kleinere plaatsen (urbanisatiegraad B) en minder vaak naar grote plaatsen (urbanisatiegraad C5), het zijn vooral de ouderen die aan "buiten wonen" hechten". Opgemerkt dient hierbij nog te worden dat de onderzoekpopulatie voor dit onderzoek was beperkt tot de leeftijdsgroep van 20-40 jaar. In dit licht moet ook de aanduiding "ouderen" uit bovenstaande conclusie worden geïnterpreteerd.

In het "Onderzoek naar woonmilieus" waar niet de gewenste stedelijkheid van de woonregio aan de orde was doch de gewenste stedelijkheid van het type kern waarnaar de voorkeur uitging, bleek geen duidelijk te interpreteren verband te bestaan tussen deze gewenste stedelijkheid en de variabelen gezinsfase en leeftijd (M. Bleeker-Knaap en A. H. Dernison, 1973 p. 21).

Ook in de regionale woningmarktonderzoeken in de regio's Zwolle en 's-Hertogenbosch is aandacht besteed aan de relatie tussen de variabele gezinsfase en leeftijd en de gewenste stedelijkheid in de woonomgeving. In beide onderzoeken bleek geen duidelijk te onderkennen lijn te bestaan in deze relatie, opvallend was slechts dat in beide regio's de gezinnen zonder kinderen een duidelijke voorkeur hadden voor landelijke en half landelijke gebieden (ETI, Overijssel, 1973 p.21 en Stadsgewest 's-Hertogenbosch, 1972 p. 111).

In de resultaten van de PSC-proefenquête bleken de jongere leeftijdsgroepen - geboren na 1940 - meer belang te hechten aan stedelijke voorzieningen dan de ouderen. De andere geconstrueerde indicator voor de gewenste stedelijkheid in de woonomgeving bleek evenwel geen significant verband te vertonen met de leeftijd van de respondenten; wel was er ook voor de tweede indicator een lichte tendentie te bespeuren dat ouderen een wat minder stedelijke omgeving wensen dan jongeren (Bijlage 2, p.114).

Samenvattend kunnen we stellen dat de bestaande literatuur geen duidelijk beeld laat zien omtrent de relatie tussen gezinsfase en leeftijd enerzijds en gewenste stedelijkheid in de woonomgeving anderzijds. Wel zijn er indicaties dat jongeren een wat grotere stedelijkheid in de woonomgeving wensen dan ouderen terwijl gezinnen met jonge kinderen minder stedelijk wensen te wonen dan gezinnen zonder kinderen. Uit de bestaande literatuur valt evenwel niet af te leiden of deze laatste voorkeur beperkt blijft tot de intra-regionale woonvoorkeuren of dat deze ook bij de voorkeuren voor een bepaald soort regio een rol van betekenis speelt.

3.3. De samenhang met woonervaring

De derde structurele variabele tenslotte, waarvan wij in de analyse aannamen dat hij van invloed zou zijn op het gewenste woongedrag, is de woonervaring. In het volgende zullen wij nagaan of deze variabele samenhangt met de differentiatie in gewenste stedelijkheid in de woonregio. Het lijkt daarbij waarschijnlijk dat de gewenste stedelijkheid in de woonomgeving groter zal zijn naarmate men meer ervaring heeft met het wonen in een stedelijke omgeving.

Ten aanzien van deze veronderstelling vonden wij in de literatuur geen aanwijzingen, wel echter omtrent een relatie die met de veronderstelde samenhangt namelijk tussen de gewenste stedelijkheid in de woonomgeving enerzijds, en de stedelijkheid van de huidige woonomgeving anderzijds.

Om te beginnen citeren wij een uitspraak van De Jonge (1964 p. 36) over de relatie woonvoorkeur en woonervaring in het algemeen: "Bij vrijwel iedere enquête op het gebied van het wonen blijkt dat een deel van de ondervraagden op grond van traagheid, conservatisme, of het ontbreken van kennis aangaande andere mogelijkheden de voorkeur geven aan een omgeving waar ze nu eenmaal wonen en gewend zijn". Ook de enquête welke De Jonge in het Waterweggebied hield bevestigde deze uitspraak.

Zimmermann (1972 p. 386) stelt: "Je kleiner der eigene Wohnort ist, desto weniger dasz Groszstadtzentrum und desto relativ mehr auch kleinere Orte geschätzt werden. Umgekehrt betrachtet sinkt die Wertschätzung des Dorfes mit steigender Wohnortgrösze".

In regionale woningmarktonderzoeken zijn - binnen de regio - duidelijke aanwijzingen te vinden dat de gewenste stedelijkheid in de woonomgeving samenhangt met de stedelijkheid van de huidige woonomgeving van de ondervraagden. Zo werd in 's-Hertogenbosch geconstateerd: "Algemeen kan worden gesteld dat men de voorkeur geeft aan het type waarin men thans zelf woont en daarna aan het naastliggende type met een meer landelijk karakter (Stadsgewest 's-Hertogenbosch, 1972 p. 111).

In het verslag van het regionale woningmarkt onderzoek Zwolle wordt gesteld: "Concluderend kan worden gesteld, dat de huidige woonplaats c.q. woonomgeving van invloed is op de definitieve keuze van het woonmilieu" (ETI. Overijssel, 1973 p. 21).

In de PSC-proefenquête wordt als indicatie voor de stedelijkheid van

de huidige woonomgeving gebruik gemaakt van de urbanisatiegraad van de woongemeente. Deze is vergeleken met de beide eerder genoemde indicatoren voor de gewenste stedelijkheid in de woonomgeving. Er bleek voor de respondenten van de proefenquête een sterk significant verband te bestaan tussen de stedelijkheid van de huidige woongemeente en de score op de Guttman-schaal in die zin dat, naarmate men in een meer stedelijke gemeente woonde, men - gemiddeld - een grotere stedelijkheid in de woonomgeving wenste. De score voor het belang dat men hechtte aan stedelijke voorzieningen in de woonomgeving bleek geen significant verband te vertonen met de stedelijkheid van de huidige woongemeente (Bijlage 2, p. 115).

Concluderend kunnen we stellen dat wij in de literatuur te weinig informatie vonden omtrent de relatie tussen de woonervaring en de gewenste stedelijkheid in de woonregio om hieromtrent tot een uitspraak te komen. Wel maakten de resultaten van onderzoeken welke betrekking hadden op intra-regionale woonvoorkeuren het waarschijnlijk, dat de gewenste mate van stedelijkheid in de woonregio groter zal zijn, naarmate men meer ervaring heeft met het wonen in een stedelijke omgeving.

3.4. De samenhang met culturele factoren

Naast de structurele variabelen die hiervoor zijn genoemd, stelden wij in hoofdstuk II dat culturele factoren van invloed zullen zijn op het gewenste woongedrag. Het lijkt aannemelijk dat er binnen de Nederlandse bevolking een aantal sub-culturen zijn te onderscheiden, waartussen een differentiatie voorkomt voor wat betreft de gewenste stedelijkheid in de woonomgeving.

Zo wijst Den Draak (1972 p. 117-118) in zijn onderzoek naar de woonfunctie van het stadscentrum op enquêteresultaten waaruit het voorkomen van echte "stadsmensen" valt af te leiden. Hij stelt dan ook: "Wij menen dat deze en dergelijke gevallen in de richting wijzen van het bestaan van een typisch stedelijke "subcultuur", voor de vertegenwoordigers waarvan "urbanism as a way of life" vooral betekent het wonen temidden van "verhevigd" stadsleven".

Overigens merkt Den Draak wel op dat het deelhebben aan deze cultuur verband houdt met gezinskenmerken: "Een belangrijke conclusie van dit onderzoek is, dat het niet in gezinsverband leven een positieve houding tegenover het wonen in de binnenstad in de hand werkt". (p. 119).

Deze bevindingen van Den Draak hebben betrekking op culturele verschillen welke in de eerste plaats relevant zijn voor de intra-regionale spreiding van de bevolking; het lijkt evenwel waarschijnlijk dat het prefereren van "urbanism as a way of life" ook zijn invloed zal hebben op de mate van stedelijkheid welke men in zijn woonregio wenst. Hetzelfde geldt waarschijnlijk voor de in de buitenlandse literatuur genoemde "urban villagers" (bewoners van veelal centraal in de stad gelegen volksbuurten). Ook bij hen is sprake van het deelhebben aan een specifieke subcultuur welke van invloed zal zijn op de keuze van hun woonmilieu.

Ten aanzien van culturele verschillen welke direct in verband worden gebracht met de gewenste stedelijkheid in de woonregio vonden wij in de Nederlandse literatuur geen aanwijzingen.

4. Differentiatie in gewenst landschap

Nadat in de vorige paragraaf aandacht is besteed aan de differentiatie in de gewenste stedelijkheid, zal in deze paragraaf worden nagegaan welke informatie er beschikbaar is omtrent de differentiatie in gewenst landschapstype in de woonregio en met welke variabelen deze differentiatie verband houdt.

Een eerste aanwijzing voor het bestaan van een differentiatie in gewenst landschap vinden wij bij De Jonge (1964, p. 61). De landschapelijke voorkeuren welke tot uiting kwamen in de antwoorden op de vraag naar de woonvoorkeuren bij vrije keuze in geheel Nederland, konden als volgt worden gerubriceerd:

	hoge status	lage status
bosrijke streken	37 %	19 %
kustgebied en binnenduinrand	20	12
polderland	17	13
anders of geen duidelijk oordeel	26	56

Opgemerkt dient hierbij te worden dat De Jonge niet uitdrukkelijk naar de voorkeur voor een bepaald landschapstype vroeg, doch in algemene zin naar de woonvoorkeur, zodat bij de beantwoording van de vraag ook andere aspecten van de woonomgeving zoals stedelijkheid een rol hebben gespeeld.

In de PSC-proefenquête werd de respondenten wel gevraagd aan welk landschapstype zij in de woonregio de voorkeur zouden geven. Ook hier bleek een duidelijke differentiatie te bestaan tussen de respondenten.

De volgende antwoorden werden geregistreerd (Bijlage 2, p.116):

gewenst landschap in de woonregio	aantal malen genoemd	
	abs	%
polderlandschap	8	4,7
omgeving met erg veel bos	48	28,4
open landschap met hier en daar bos	61	36,1
bij plassen en meren	26	15,4
bij strand en duinen	11	6,5
ander landschap	9	5,3
landschap niet belangrijk (geen antwoord)	6 (8)	3,6 -
totaal	169 (177)	100,0

4.1. De relatie sociale positie en gezinsfase-leeftijd

Wij hadden geen reden om aan te nemen dat het type landschap dat men wenst in de woonregio gerelateerd zou zijn aan de structurele variabelen sociale positie of gezinsfase/leeftijd. Ook in de literatuur vonden wij voor het bestaan van dergelijke relaties geen grond. Dit lijkt in strijd met de uitkomsten van De Jonge, zoals wij die in tabelvorm weergaven aan het begin van deze paragraaf; De Jonge zelf merkt echter op: "Het zou evenwel onjuist zijn te concluderen dat de behoeften in deze sterk uiteenlopen. Het is eerder zo, dat gezinnen met een hoge status zich wat meer bewust zijn van hun voorkeur, omdat zij een grotere mobiliteit hebben en over meer middelen beschikken om hun aspiraties te verwezenlijken". Dit naar aanleiding van de bevinding dat gezinnen met een hoge status wat meer de neiging hebben gebieden te zoeken die op zichzelf aantrekkelijk zijn wegens de aanwezigheid van natuurschoon, terwijl de gezinnen met lage status in groter aantal de neiging hebben zich te bepalen tot gebieden waar zij wonen en gewoond hebben (D. de Jonge, 1964 p. 60). Er is hier dus waarschijnlijk meer sprake van een werking van de factor afstand - waaraan wij in het volgende hoofdstuk aandacht besteden - dan van een verschil in gewenst landschap in de woonomgeving.

4.2. De relatie met woonervaring

Voor de variabele woonervaring is het wel aannemelijk te veronderstellen dat deze van invloed zal zijn op het gewenste landschapstype in de woonregio, in die zin dat een relatief groot deel van de landschappelijke voorkeuren zal uitgaan naar een landschapstype dat men door woonervaring kent. Reden voor deze veronderstelling is bijvoorbeeld de eerder geciteerde opmerking van De Jonge dat in vrijwel ieder onderzoek op het gebied van wonen blijkt dat de ondervraagden - voor een deel - de voorkeur geven aan een omgeving waar zij wonen en gewend zijn.

Wij vonden in de literatuur geen informatie die een directe toetsing van deze veronderstelling mogelijk maakt, wel echter een indirecte aanwijzing. In het onderzoek van Hauer naar de woonvoorkeur van een aantal Utrechtse geografiestudenten bestonden aanwijzingen dat het landschap de belangrijkste component was waaruit de woonvoorkeuren konden worden verklaard; tevens bleek er een significante samenhang te bestaan tussen woonervaring (geboorteplaats, plaats waar men het langst had gewoond na het 5e jaar en woonplaats ouders) en de woonvoorkeur. (J. Hauer, 1970 p. 158).

Concluderend kunnen wij dus stellen dat de literatuur onvoldoende informatie biedt om tot een definitief oordeel te komen doch dat er aanwijzingen bestaan die een relatie tussen gewenst landschapstype in de woonregio en woonervaring aannemelijk maken.

4.3. De relatie met culturele factoren

Wij hadden geen reden om aan te nemen dat de voorkeur voor een bepaald type landschap in de woonregio zou samenhangen met culturele verschillen en wij vonden hiervoor in de literatuur ook geen aanwijzingen.

5. De kwaliteit van het fysisch milieu

De kwaliteit van het fysisch milieu is een regiokenmerk dat vooral de laatste jaren van invloed zal zijn op de regio waarnaar de voorkeur uitgaat. Dit regiokenmerk onderscheidt zich van de vorige twee kenmerken (mate van stedelijkheid en landschapstype) doordat het de differentiatie in regiovoorkeuren slechts op één manier beïnvloedt.

Landschapstype en mate van stedelijkheid geven zowel aanleiding tot

differentiatie in wensen, als tot differentiatie in het gewicht dat men aan realisatie van die wensen toekent bij het bepalen van de regio-voorkeur. Ten aanzien van de kwaliteit van het fysisch milieu lijkt het evenwel aannemelijk te veronderstellen dat er zich geen differentiatie in wensen zal voordoen; het lijkt aannemelijk dat alle te onderscheiden groeperingen binnen de bevolking voorkeur zullen hebben voor een zo hoog mogelijke kwaliteit (dat wil zeggen voor een zo gering mogelijke verontreiniging). De differentierende werking van dit regiokenmerk zal dan berusten op verschillen in relatief gewicht dat aan de kwaliteit van het fysisch milieu wordt toegekend bij het bepalen van de regiovoorkeuren.

6. Samenvatting

Wij hebben in dit hoofdstuk aandacht besteed aan de regiokenmerken die uit onze analyse naar voren kwamen als relevant voor het regionale woonmilieu. Daarnaast stelden wij de vraag aan de orde in hoeverre differentiatie in wensen ten aanzien van deze regiokenmerken - stedelijkheid, landschapstype en kwaliteit van het fysisch milieu - samenhangen met de structurele variabelen die wij van invloed veronderstelden op het gewenste woongedrag - sociale positie, gezinsfase/leeftijd en woonervaring - en met culturele variabelen.

Wij vonden informatie in de bestaande literatuur die de relevantie van de genoemde regiokenmerken voor de woonvoorkeuren ondersteunde, hoewel deze informatie voornamelijk indicatieve waarde had en geen uitspraak toeliet omtrent het "onderlinge" gewicht van deze regiokenmerken bij het bepalen van de regionale woonvoorkeuren. Ook ten aanzien van de samenhangen tussen differentiatie in wensen ten aanzien van deze regiokenmerken en de genoemde structurele variabelen en culturele factoren vonden wij in het algemeen slechts indicatieve informatie.

Deze informatie moest grotendeels worden ontleend aan onderzoeken die gericht waren op de intra-regionale woonwensen en woonvoorkeuren of - zoals bijvoorbeeld in het geval van de PSC-proefenquête - aan onderzoeken die zich, gezien de beperkte schaal waarop ze werden uitgevoerd, niet leenden voor generaliserende uitspraken.

HOOFDSTUK V

INTERMEDIAIRE FACTOREN

1. Inleiding

In hoofdstuk II "Analyse", stelden wij, dat naast de factoren "gewenste mate van stedelijkheid", "gewenst landschap" en "gewenste kwaliteit van het fysisch milieu" - die van invloed zijn op de voorkeur voor het soort woonregio - een aantal "intermedierende" factoren werkzaam zullen zijn. Deze factoren zullen - gegeven het soort woonregio waarnaar de voorkeur uitgaat - een belangrijke rol spelen bij het bepalen van de concrete woonvoorkeursregio. Wij zullen in dit hoofdstuk aandacht besteden aan deze factoren: de afstand tussen de huidige woonregio en de verschillende mogelijke voorkeursregio's en de aard en prijs van het aanbod op de woningmarkt in de verschillende mogelijke voorkeursregio's.

Daarbij zal eerst worden nagegaan of in de bestaande literatuur aanwijzingen zijn te vinden dat deze factoren inderdaad een rol van betekenis spelen en vervolgens, of de werking van deze factoren wordt gedifferentieerd door structurele variabelen - sociale positie, gezinsfase/leeftijd, woonervaring - of door culturele variabelen.

2. De factor afstand

In de bestaande literatuur is vrij veel informatie te vinden omtrent de rol die fysieke en mentale afstanden spelen bij migratie. Het is daarbij nogal moeilijk om fysieke en mentale afstand te scheiden. De rol die de fysieke afstand speelt zal samenhangen met enerzijds de bestaande sociale contacten in de woonregio (welke naarmate migratie over een grotere afstand optreedt moeilijker zullen zijn te handhaven), en anderzijds met de kennis van mogelijke voorkeursregio's (kennis van regio's die op grotere afstand liggen, zal geringer zijn, wat hun kans om als concrete voorkeursregio te worden gekozen kleiner zal maken).

De rol welke de mentale afstand speelt berust op - bestaande of veronderstelde - verschillen in mentaliteit tussen de groep waartoe men behoort en de bevolking van mogelijke voorkeursregio's. Het lijkt evenwel waarschijnlijk dat met name gepercepieerde verschillen in mentaliteit voor een deel gerelateerd zullen zijn aan de fysieke afstand.

Door de onderlinge vergelijking van migratiestromen naar verschillende gebieden op overeenkomstige afstand van het gebied van herkomst, is Ter Heide er in geslaagd een beeld te krijgen van de migratiebelemmerende invloed welke uitgaat van de factor "sociale afstand" - verschillen in godsdienst, cultuur, mentaliteit - alsmede van de psychologische afstand verbonden aan de provinciegrenzen. (Ter Heide, 1965 p. 241 e.v.).

Wanneer Boekestijn (1961 p. 44 e.v.) de rol nagaat welke fysieke afstand speelt bij de migratie uit Zeeland, blijkt deze afstand inderdaad een belangrijke invloed uit te oefenen doch er zijn ook een aantal afwijkingen te signaleren waarvan Boekestijn suggereert dat deze wellicht te maken hebben met het effect van mentale afstand (bijvoorbeeld verschillen in godsdienst).

Ook in andere studies zijn aanwijzingen te vinden omtrent de plaats welke de factor afstand inneemt bij migratie. In deze studies wordt veelal gewerkt met een combinatie van mentale en fysieke aspecten van de factor afstand*).

Bij het interpreteren van de bevindingen in migratieonderzoeken moeten wij ons wel realiseren dat bij migratiebeslissingen niet uitsluitend woonvoorkeuren een rol hebben gespeeld. Ook factoren in de "werksfeer" zijn van (grote) invloed. Dit geldt met name voor de fysieke afstand; de migratie belemmerende werking van de mentale afstand berust vrijwel uitsluitend op factoren welke in de woonsfeer liggen.

Hoewel het geringe aantal respondenten geen gedetailleerde uitwerking mogelijk maakte, zijn toch ook in de resultaten van de PSC-proefenquête aanwijzingen te vinden voor de werking van de factor afstand bij het bepalen van de voorkeursregio. Als indicatie voor de afstand welke men bereid is te overbruggen tussen de huidige woonregio en de voorkeursregio, gebruikten wij de vraag of men in

---

*) Een overzicht hiervan wordt gegeven door P. Drewe (1971 Hst. 3).

een ander landsdeel wilde wonen dan waar men nu woonde of in hetzelfde.

In onderstaande tabel zijn de antwoorden op deze vraag samengevat (Bijlage 2, p. 118):

landsdeel	% respondenten	
	dat in hetzelfde landsdeel voorkeursregio koos	dat in een ander landsdeel voorkeursregio koos
noord	66,7	33,3
oost	91,4	8,6
west	58,3	41,7
zuid	64,3	35,7
totaal	64,4	35,6

Het feit dat ongeveer twee-derde deel van de respondenten een voorkeursregio koos in het landsdeel waar zij nu woonden lijkt een aanwijzing voor het feit dat de afstand bij deze keuze een rol speelt. Een andere aanwijzing voor de invloed van, met name de mentale, afstand is het feit dat ongeveer 16% van de respondenten "mentaliteit van de bevolking" en "aanwezigheid van familie en kennissen" noemden als de belangrijkste reden voor hun concrete regiovoorkeur, terwijl dit door een aantal andere respondenten nog werd genoemd als één van de drie belangrijkste redenen voor hun regionale woonvoorkeur (Bijlage 2, p. 120).

Onze conclusie ten aanzien van de factor "fysieke en mentale afstand" bij het bepalen van de woonvoorkeursregio kan dus zijn, dat deze factor inderdaad van belang is. Het is echter nog niet goed mogelijk aan te geven welk deel van de totale invloed wordt bepaald door de mentale, en welk deel door de fysieke afstand.

2.1. De samenhang met sociale positie

Wij veronderstelden dat de factor "afstand" bij het bepalen van de regionale woonvoorkeur van minder gewicht zal zijn voor groeperingen binnen de bevolking met een hoge sociale positie, dan voor groeperingen met een lagere sociale positie. In de eerste plaats lijkt het

aannemelijk dat de eerste groeperingen een grotere kennis zullen hebben omtrent regio's die op een wat grotere afstand liggen van de eigen woonregio; daarnaast zullen groeperingen met een lagere status minder gemakkelijk nieuwe sociale contacten leggen in een nieuwe woonomgeving dan groeperingen met een hogere sociale status. Dit is althans één van de uitkomsten van het onderzoek van Grunfeld in Amsterdam (Grunfeld, 1970).

In de literatuur is een enkele aanwijzing te vinden die deze veronderstelling steunt. De Jonge (1964, p. 60) concludeert: "De gezinnen met lage status hebben in groter aantal de neigingen zich te bepalen tot de gebieden waar ze wonen of gewoond hebben en die zij kennen". Als oorzaak van dit verschil noemt De Jonge onder meer, dat gezinnen met hogere sociale status zich - door een grotere mobiliteit - meer bewust zijn van hun voorkeuren. Het is evenwel - volgens De Jonge - de vraag in hoeverre deze verschillen van blijvende aard zijn. Hij meent dat in de toekomst het wenspatroon van gezinnen met lagere status - voor wat dit aspect betreft - dat van de hogere statusklassen zal benaderen (p. 61).

Ook in de resultaten van de PSC-proefenquête zijn aanwijzingen te vinden dat de factor afstand voor respondenten met een lagere sociale positie - indien we opleidingsniveau als criterium hiervoor gebruiken - van meer belang is dan voor respondenten met een hogere sociale positie. Als indicatie voor de geaccepteerde afstand hanteerden wij daar de vraag, of men in hetzelfde of in een ander landsdeel wilde wonen dan dat waar men nu woonde. Respondenten met een "lagere" opleiding wilden voor 82 % in hetzelfde landsdeel blijven wonen, respondenten met een "uitgebreid lagere of middelbare" opleiding voor 59 % en respondenten met een "hogere opleiding" voor 50 %. (Bijlage 2, p. 118). De veronderstelde samenhang tussen de variabele "sociale positie" en de werking van de factor "afstand" bij de keuze van de voorkeursregio vindt dus wel enige steun in de literatuur al is de informatie wat dit betreft nogal beperkt.

2.2. De samenhang met leeftijd/gezinsfase

Wij veronderstelden dat de factor afstand bij het bepalen van de regionale woonvoorkeuren belangrijker zal worden naarmate men ouder wordt. De reden voor deze veronderstelling is, dat jongeren nog minder "gevestigde belangen" hebben in hun huidige woonregio; zowel

in het persoonlijke vlak als ook op economisch gebied. Dit ontbreken van "gevestigde belangen" wordt ook in migratietheorieën naar voren gebracht als verklaring voor het - relatief - grote aandeel dat jongeren vormen van migratiestromen (onder meer bij Ter Heide, 1965, p. 107).

Door de resultaten van de PSC-proefenquête wordt deze veronderstelling - in zijn algemeenheid - niet ondersteund. De respondenten die tussen 30 en 45 jaar oud waren gaven het vaakst de voorkeur te kennen in een ander landsdeel te willen wonen dan dat waar ze nu woonden. (52%). gevolgd door de leeftijdsgroep 18-30 jaar (32%) terwijl de leeftijdsgroep 46 jaar en ouder voor slechts 22% in een ander landsdeel wenste te wonen (Bijlage 2, p.119).

Het lijkt dus - gezien het feit dat er slechts indicatieve waarde aan de resultaten van de PSC-proefenquête mag worden toegekend - niet goed mogelijk om tot een uitspraak te komen omtrent het verband tussen leeftijd en gezinsfase enerzijds en de werking van de factor afstand anderzijds. Aannemelijk lijkt in ieder geval dat voor de leeftijdsgroep ouder dan 45 jaar de afstand een belangrijker rol zal spelen dan voor jongeren; dat wil zeggen dat bij ouderen vaker de woonvoorkeur zal uitgaan naar de huidige woonregio, of naar een regio op geringe afstand van de huidige woonregio.

2.3. De samenhang met culturele variabelen

De invloed van de culturele variabelen op het effect van de factor afstand bij het bepalen van de regionale woonvoorkeuren zal voornamelijk berusten op verschillen welke er tussen sub-culturen bestaan in de mate waarin sociale contacten specifiek en vervangbaar zijn. In sub-culturen waar deze sociale contacten vooral gericht zijn op familieleden of ook op buurtgenoten, zal deze factor een ernstige rem zijn op het uitspreken van een voorkeur voor een andere dan de eigen woonregio, vooral wanneer deze contacten intensief zijn. In sub-culturen waarin sociale contacten meer gespreid of meer oppervlakkig zijn zal de factor afstand van veel minder belang zijn.

In de literatuur hebben we omtrent het effect van dergelijke verschillen in sub-cultuur voor de regionale woonvoorkeuren geen informatie gevonden. Wel zijn er indicaties omtrent de juistheid van deze veronderstelling te vinden in een aantal studies - genoemd in hoofdstuk II - die zich richtten op de eerstgenoemde sub-culturen.

3. De factor woningmarkt

De tweede factor waarvan wij veronderstelden dat hij van invloed zal zijn op de keuze van de concrete woonvoorkeursregio - rekeninghoudend met het gevormde ideaalbeeld - is de aard en de prijs van het aanbod op de woningmarkt in de verschillende mogelijke voorkeursregio's.

Wij mogen er vanuit gaan, dat er tussen regio's belangrijke verschillen bestaan in de kosten die verbonden zijn aan het kopen dan wel huren van een bepaald soort woning; daarnaast lijkt het geen twijfel dat ook de aard van het aanbod op de woningmarkt gedifferentieerd zal zijn wanneer verschillende regio's met elkaar worden vergeleken.

In verschillende migratiemotievenonderzoekingen vinden wij indicaties dat de woningmarkt inderdaad zijn invloed doet gelden op de woonvoorkeuren. Zo bleek uit een migratiemotievenonderzoek, gehouden in de Haagse agglomeratie, dat voor bijna de helft van de migranten het vinden van een woning of van een beter passende woning het motief was om van woonplaats te veranderen (Bureau voor Statistiek gemeente 's Gravenhage, 1972).

Bij de analyse van de redenen voor vertrek van bewoners uit Purmerend werd dit motief door 22% van de betrokkenen als eerste genoemd (Sociografisch Bureau gemeente Purmerend, 1972).

Ook in andere soortgelijke onderzoekingen - bijvoorbeeld in Eindhoven en in Utrecht - bleek dat de woning een belangrijk motief was om van woonplaats te veranderen (Afd. Onderzoek en Statistiek gemeente Eindhoven, 1970 en Bureau voor Statistiek gemeente Utrecht, 1970).

Bij de interpretatie van bovengenoemde gegevens moeten wij er wel rekening mee houden dat deze betrekking hebben op zowel intra-regionale als inter-regionale migratie. In het onderzoek in Utrecht bleek dat aspecten van de woningmarkt door migranten binnen de regio belangrijk vaker werden genoemd als belangrijkste motief dan door inter-regionale migranten.

Desalniettemin menen wij te mogen aannemen dat de woningmarkt een rol zal spelen bij de bepaling van de woonvoorkeursregio, zonder dat wij kunnen beschikken over informatie die het mogelijk maakt een uitspraak te doen omtrent het gewicht van deze factor bij het bepalen van die voorkeur.

3.1. De samenhang met sociale positie

Het lijkt aannemelijk dat de werking van de factor "woningmarkt" verschillend zal zijn voor groeperingen met een verschillende sociale positie, indien deze te onderscheiden groeperingen verschillende wensen hebben ten aanzien van de aard en de prijs van hun woning. Indien men de aard en de prijs van het aanbod op de woningmarkt in mogelijke voorkeursregio's betreft in de overwegingen die leiden tot het bepalen van de woonvoorkeursregio, dan zal immers vooral worden gelet op dat deel van de woningmarkt dat - qua prijs en woningtype - aansluit bij de wensen van het huishouden. Huishoudens met een hoger inkomen (één van de indicatoren voor de sociale positie) zullen over het algemeen een hogere huur- of koopprijs voor een woning willen (kunnen) betalen dan huishoudens met een lager inkomen. Dit komt ook naar voren in regionale woningmarktonderzoekingen. Het is daarbij evenwel niet zo dat de prijs, welke men voor een woning wenst te betalen, evenredig met het inkomen toeneemt; uit bijlage II. 2. Bij het rapport van de werkgroep Hartog (1973, p. 59) blijkt dat de huurquote (voor huur- en eigen woning) lager wordt naarmate het gezinsinkomen hoger wordt (van meer dan 12% voor gezinnen met een beschikbaar jaarinkomen van minder dan f. 10.000 tot 7,4% voor gezinnen met een beschikbaar jaarinkomen van meer dan f. 19.000).

Er zijn nauwelijks aanwijzingen dat het type woning dat het huishouden wenst samenhangt met de sociale positie. De Jonge (1964, p. 61) vond ten aanzien van het gewenste woningtype zelfs een opvallende overeenkomst tussen de twee door hem onderscheiden statusgroepen: *)

	100 gezinnen met hoge status	100 gezinnen met lage status
eengezinshuis	95	96
middelhoge etagewoning	1	2
middelhoge maisonette	1	0
hoogbouwflat	3	0
geen duidelijk oordeel	0	2

*) Bij deze tabel kan natuurlijk wel worden opgemerkt dat de differentiatie in woningtypen gering is. Het is niet onmogelijk dat de wensen van de twee statusgroepen verschillen gaan vertonen wanneer de categorie "eengezinshuis" zou worden uitgesplitst.

Bovenstaande tabel is indicatief voor de manier waarop de factor woningmarkt zal werken bij het kiezen van een woonvoorkeursregio: de kans dat de woonvoorkeur naar een bepaalde regio zal uitgaan wordt - door werking van deze factor - groter naarmate er op de woningmarkt meer eengezinshuizen worden aangeboden.

Meer recent bleek deze voorkeur voor eengezinshuizen ook uit het onderzoek naar woonmilieus, waar slechts 7% van de ondervraagden zijn voorkeur uitsprak voor een etage- of flatwoning (M. Bleeker-Knaap en A. H. Dernison, 1972 p. 12).

Samenvattend kunnen wij stellen dat er enige aanwijzingen zijn dat de werking van de factor woningmarkt bij het bepalen van de woonvoorkeursregio sterker zal zijn voor groeperingen met een lagere sociale positie. Groeperingen met een verschillende sociale positie hebben immers dezelfde wensen ten aanzien van het aanbod op die woningmarkt terwijl groeperingen met een lagere sociale positie hiervoor minder kunnen betalen.

3.2. De samenhang met leeftijd/gezinsfase

De differentiatie in de werking van de factor "woningmarkt", welke samenhangt met de variabele "leeftijd/gezinsfase", zal vooral betrekking hebben op de aard van het aanbod op de woningmarkt. Huishoudens in een verschillende leeftijds- of gezinsfase zullen verschillende wensen hebben ten aanzien van het type woning naar wij aannemen.

Aanwijzingen hiervoor vonden wij in het onderzoek van De Jonge, (1964 p. 61), die de volgende tabel geeft:

gewenst woningtype	gezinnen met 3 of meer kin- deren jonger dan 11 jaar	echtparen jon- ger dan 40 jaar zonder kinde- ren	ouderen zon- der kinderen of kinderen ouder dan 20 jaar
eengezinshuis	96%	85%	78%
etagewoning	2	4	13
maisonette	0	0	0
hoogbouwflat	0	7	4
geen oordeel	2	4	4

Hoewel dus in alle drie groeperingen de voorkeur voor het eengezins-
huis duidelijk overweegt, is deze toch veruit het opvallendst bij de
gezinnen met jonge kinderen. (Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat al-
leenstaanden - die niet in het onderzoek van De Jonge waren betrok-
ken - een nog aanzienlijk geringere voorkeur voor het eengezinshuis
te zien zullen geven).

In tegenstelling tot onze verwachtingen bleek in het woningmarkton-
derzoek in de regio Zwolle dat de variatie in gewenste grootte van de
woning (uitgedrukt in aantal vertrekken) slechts in beperkte mate sa-
menhang met de variabele gezinsfase. Terwijl het gewenste aantal
vertrekken varieerde van "minder dan drie" tot "meer dan zeven",
varieerde dit aantal (gemiddeld) tussen de onderscheiden gezinsfasen
slechts van 5,2 tot 5,8, dit met uitzondering van de alleenstaanden
(4,1) en de bejaarden (4,3). (ETI, Overijssel, 1973 p. 75)

De werking van de factor woningmarkt in samenhang met de variabe-
le gezinsfase/leeftijd zal dus vermoedelijk zodanig zijn, dat gezin-
nen met jonge kinderen eerder een voorkeur zullen uitspreken voor
een regio waar op de woningmarkt relatief veel eengezinshuizen wor-
den aangeboden, terwijl alleenstaanden en bejaarden meer een regio
zullen prefereren waar relatief kleine woningen in voldoende mate
op de woningmarkt worden aangeboden.

3.3. De samenhang met woonervaring

Het lijkt niet onaannemelijk dat de interpretatie van de woningmarkt
in de mogelijke voorkeursregio's zal worden beïnvloed door de woon-
ervaring in het algemeen en in het bijzonder door de aard en prijs
van het aanbod op de woningmarkt in de huidige (of in een vorige)
woonregio.

Daar wij in de bestaande literatuur geen aanwijzingen vonden omtrent
deze samenhang, zal nader onderzoek moeten uitwijzen of deze ver-
onderstelling gegrond is.

De samenhang met culturele variabelen

De differentiatie in de werking van de factor woningmarkt bij het be-
palen van de woonvoorkeursregio zal waarschijnlijk ook worden be-
ïnvloed door culturele variabelen daar deze, evenals de structurele
variabelen, samenhangen met de wensen ten aanzien van bijvoorbeeld
woninggrootte en woningtype. Het is evenwel niet mogelijk om over

deze samenhang in de bestaande literatuur aanwijzingen te vinden. In de regionale woningmarktonderzoeken welke in ons land zijn gehouden is - voor zover ons bekend - aan de differentiatie in woonwensen welke samenhangen met deze factoren geen aandacht besteed. Nader onderzoek lijkt dan ook noodzakelijk om met betrekking tot deze samenhang meer inzicht te krijgen.

4. Samenvatting

Wij hebben in dit hoofdstuk aandacht besteed aan de invloed welke de factoren "afstand tussen mogelijke voorkeursregio's en huidige woonregio" enerzijds en "aard en prijs van het aanbod op de woningmarkt in de mogelijke voorkeursregio's" anderzijds, hebben op het bepalen van de regio waarnaar de uiteindelijke woonvoorkeur uitgaat.

Wij vonden in de bestaande literatuur aanwijzingen dat deze twee factoren inderdaad van belang zijn bij de bepaling van de woonvoorkeuren.

Daarnaast waren er indicaties dat de werking van de factor afstand samenhang met verschillen in sociale positie, met verschillen in gezinsfase en leeftijd en met verschillen in sub-cultuur.

Ook omtrent de werking van de factor woningmarkt vonden wij aanwijzingen betreffende een samenhang met de variabelen sociale positie en gezinsfase, respectievelijk leeftijd; de samenhang van deze factor met de variabele woonervaring en met culturele variabelen kon niet worden getoetst aan de bestaande literatuur daar wij hieromtrent geen informatie vonden.

HOOFDSTUK VI

DE IMPLICATIES VAN DE REGIONALE WOONVOORKEUREN VOOR DE INTER-REGIONALE MIGRATIE

1. Inleiding

Wij zullen in dit hoofdstuk aandacht besteden aan de realisatiemogelijkheden van de regionale woonvoorkeuren. Om inzicht te krijgen in de invloed welke deze voorkeuren zullen hebben op de toekomstige spreiding van de bevolking, zijn naast die woonvoorkeuren uiteraard ook de realisatiemogelijkheden daarvan van belang. In deze studie staan de woonvoorkeuren centraal, dat wil zeggen dat we uit zijn gegaan van het - denkbeeldige - geval dat de wens om zich in een bepaalde regio te vestigen uitsluitend wordt beïnvloed door factoren in de "woonsfeer" en niet door andere factoren zoals bijvoorbeeld de arbeidsmarkt in de verschillende regio's.

We willen er hier nog eens op wijzen dat dit onderscheid slechts van analytische aard is; in werkelijkheid zullen factoren in de woon- en in de werksfeer in vrijwel alle gevallen samen van invloed zijn op de regiovoorkeuren.

Ook wanneer we evenwel - om redenen van analytische aard - onze aandacht richten op de regionale woonvoorkeuren, zullen we in tegenstelling tot vorige hoofdstukken op deze plaats enige aandacht moeten schenken aan factoren in de "werksfeer". De reden hiervoor is, dat - ook in het denkbeeldige geval dat factoren in de werksfeer niet van invloed zijn op de regiovoorkeuren - toch aan een aantal voorwaarden in die werksfeer moet zijn voldaan om realisatie van de woonvoorkeuren mogelijk te maken.

Ten overvloede wijzen we er nog op dat bij het ontwikkelen van bevolkingsspreidingsmodellen waarin de regionale woonvoorkeuren een plaats krijgen, ook de invloed van factoren in de werksfeer op de regiovoorkeuren moet worden verwerkt; deze invloed valt echter buiten het kader van deze studie.

2. De invloed van factoren in de werksfeer

Wij stelden in paragraaf II. 5. dat wij bij de benadering van de realisatiemogelijkheden van de regionale woonvoorkeuren aansluiting zullen zoeken bij de door Ter Heide geformuleerde migratieregels. Deze luidt: "Als regel treedt migratie op als potentiële migranten weten dat zij door migratie tot verbetering van hun levensomstandigheden kunnen komen". Volgens deze regel zal migratie optreden wanneer aan een drietal voorwaarden is voldaan:

- A. Er moeten tussen de (potentiële) vertrek- en vestigingsgebieden interregionale verschillen bestaan;
- B. Deze verschillen moeten in de potentiële vertrekgebieden bekend zijn en;
- C. De situatie in de vertrekgebieden moet door personen in het vertrekgebied, op grond van de daar heersende culturele opvattingen, positief worden beoordeeld. (H. ter Heide, 1965 p. 44).

De interregionale verschillen die aanleiding geven tot migratie kunnen in de studie van Ter Heide betrekking hebben op economische aspecten, woningen, voorzieningen of sociale verhoudingen. In onze studie naar de regionale woonvoorkeuren richten we echter onze aandacht slechts op verschillen in regionaal woonmilieu; we beschouwen daarom als potentiële migranten, die huishoudens die van oordeel zijn dat ze het door hen gewenste woongedrag - gebaseerd op de woonwaarden van de sociale kaders waarbinnen ze leven - beter kunnen realiseren in een andere regio dan die waar ze nu wonen. In dat geval zal de voorkeursregio (aspiratiebeeld) een andere zijn dan de huidige woonregio.

Volgens de "regel" zullen in het geschetste geval - dat factoren in de werksfeer niet van invloed zijn op de regiovoorkeuren - potentiële migranten gaan wonen in de regio die overeenkomt met hun aspiratiebeeld.

Doordat we evenwel de invloed van factoren in de werksfeer op de regiovoorkeuren buiten beschouwing laten, zullen deze factoren "sturend" kunnen werken en een afwijking van de "regel" kunnen veroorzaken. Ook voor de realisatie van de "zuivere" woonvoorkeuren zullen deze factoren als randvoorwaarden*) werkzaam zijn, en wel in dié

*) Met het gebruik van het begrip randvoorwaarden wordt geen uitspraak bedoeld omtrent het onderlinge gewicht van factoren in "woon-" en "werksfeer" (zie ook de noot op blz. 25).

zin dat realisatie van de regionale woonvoorkeuren slechts dan kan optreden indien in de voorkeursregio een arbeidsplaats aanwezig is welke minstens ongeveer gelijkwaardig is aan de arbeidsplaats die in de huidige woonregio wordt bezet, of wanneer de voorkeursregio op zo'n geringe afstand ligt dat verandering van arbeidsplaats niet nodig is.

3. Differentiatie in realisatiemogelijkheden

De in het algemeen voor realisatie van woonvoorkeuren geldende voorwaarde van de beschikbaarheid van een "passende" arbeidsplaats in de woonvoorkeursregio zal op drie manieren kunnen leiden tot een differentiatie in realisatiemogelijkheden van woonvoorkeuren tussen te onderscheiden groeperingen van huishoudens:

- de realisatiemogelijkheden zullen geringer worden naarmate de gevestigde belangen (in de "werksfeer") in de huidige woonregio sterker zijn;
- de realisatiemogelijkheden zullen geringer worden naarmate de arbeidsmarkt in de regio waarnaar de woonvoorkeur uitgaat minder gedifferentieerd is;
- de realisatiemogelijkheden zullen geringer worden naarmate de geambieerde plaats op de arbeidsmarkt meer specifiek is en daardoor de kans geringer wordt dat een dergelijke plaats is te vinden in de voorkeursregio.

We zullen in het volgende nagaan in hoeverre er informatie beschikbaar is in de bestaande literatuur omtrent de samenhang tussen verschillen in realisatiemogelijkheden van woonvoorkeuren (veroorzaakt door de werking van bovengenoemde factoren) en de structurele variabelen die we in de vorige hoofdstukken hebben onderscheiden (sociale positie, leeftijd/gezinsfase en woonervaring).

Ten aanzien van de relatie tussen realisatiemogelijkheden en sociale positie lijkt het waarschijnlijk dat de realisatiemogelijkheden voor huishoudens met een hoge sociale positie geringer zullen zijn dan voor huishoudens met een lagere sociale positie; naarmate de sociale positie hoger wordt zal in het algemeen de geambieerde arbeidsplaats meer specifiek zijn terwijl de gevestigde belangen in de huidige woonregio niet geringer zullen zijn.

Ten aanzien van de relatie tussen realisatiemogelijkheden en leef-

tijd/gezinsfase verwachten wij dat de realisatiemogelijkheden afnemen met stijgende leeftijd. Naarmate men ouder wordt zullen de gevestigde belangen in de woonregio toenemen door geringere mogelijkheden om elders een vergelijkbare arbeidsplaats te vinden terwijl ook de plaats op de arbeidsmarkt welke men ambieert in het algemeen als gevolg van een toenemende ervaring, specifiek zal worden naarmate men ouder wordt.

Opgemerkt dient hierbij nog te worden dat deze relatie slechts dan mag worden verwacht wanneer men beneden de pensioengerechtigde leeftijd is, daarna zullen factoren in de werksfeer nauwelijks nog een rol spelen.

Voor wat betreft de relatie tussen realisatiemogelijkheden en woonervaring is het niet goed mogelijk een verwachting uit te spreken.

Bij de motivering van bovenstaande veronderstellingen is de factor "differentiatie op de arbeidsmarkt in de woonvoorkeursregio" niet genoemd. Reden hiervoor is dat deze factor niet direct verband houdt met de huishoudens maar indirect van invloed is via de regiokenmerken. Wij formuleren hier daarom als extra veronderstelling dat door de werking van deze factor - de differentiatie van de arbeidsmarkt in de woonvoorkeursregio - de realisatiemogelijkheden groter zullen zijn naarmate de woonvoorkeur uitgaat naar een meer stedelijke regio. De motivering van deze veronderstelling ligt voor de hand, namelijk het feit dat de arbeidsmarkt in het algemeen meer gedifferentieerd is naarmate de stedelijkheid van de regio toeneemt.

Wij wijzen er op dat de bovenstaande, veronderstelde samenhangen een statistisch karakter hebben; ook wanneer de veronderstellingen op zichzelf juist blijken, zullen er vele uitzonderingen zijn. Zo zijn er arbeidsplaatsen, bezet door werknemers met een lagere sociale positie die toch specifiek aan enkele regio's zijn gebonden (bijvoorbeeld aan een regio met een zeehaven). Ook uitzonderingen in omgekeerde richting zullen voorkomen (bijvoorbeeld onderwijzers, leraren).

4. Informatie in de bestaande literatuur

Bij het zoeken van informatie in de bestaande literatuur welke toetsing mogelijk maakt van de in de vorige paragraaf geformuleerde veronderstellingen lijkt het voor de hand te liggen in de eerste plaats gebruik te maken van literatuur welke gewijd is aan samenstelling van migratiestromen.

Er doen zich evenwel bij de interpretatie van de in die literatuur gegeven informatie - voor ons doel - belangrijke moeilijkheden voor. In de migratieliteratuur wordt onderscheid gemaakt tussen enerzijds migranten en anderzijds niet-migranten. Met betrekking tot al dan niet realisatie van de regionale woonvoorkeuren doen zich derhalve de volgende mogelijkheden voor:

NIET-MIGRANTEN (I)

- A. voorkeursregio was dezelfde als de woonregio.
- B. voorkeursregio was niet dezelfde als de woonregio.

MIGRANTEN (II)

- A. woonvoorkeur ging uit naar de "nieuwe" woonregio.
- B. woonvoorkeur ging uit naar de regio waar men woonde vóór migratie.
- C. woonvoorkeur ging noch uit naar de "nieuwe" woonregio, noch naar de regio waar men woonde vóór migratie.

In het kader van onze doelstelling hebben wij vooral belangstelling voor de verhouding van de aantallen huishoudens in de categorieën IIA (+ IA) en in de categorieën IB + IIC (+ IIB), dat wil zeggen de verhouding tussen het aantal huishoudens dat wel, en het aantal huishoudens dat niet zijn regionale woonvoorkeuren realiseerde.

De in de literatuur gegeven verhouding tussen migranten en niet-migrant (categorie I en II in het schema) voor verschillende groeperingen van huishoudens geven hieromtrent nauwelijks enige indicatie. Daar we ook in andere literatuur geen informatie vonden welke toetsing van de geformuleerde veronderstellingen mogelijk maakte, zullen deze slechts kunnen dienen als mogelijke hypothesen voor verder onderzoek.

5. Samenvatting

We stelden in dit hoofdstuk de realisatiemogelijkheden van de regionale woonvoorkeuren aan de orde en we formuleerden een aantal veronderstellingen omtrent de samenhang tussen differentiatie in realisatiemogelijkheden enerzijds en structurele variabelen en regiokenmerken anderzijds. Toetsing van deze veronderstellingen door mid-

del van de bestaande literatuur bleek niet mogelijk, zodat nader onderzoek zal moeten uitwijzen in hoeverre deze veronderstellingen juist zijn.

HOOFDSTUK VII

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

1. Inleiding

Door middel van een literatuurstudie hebben wij getracht de grenzen vast te stellen van de bestaande kennis omtrent de regionale woonvoorkeuren van de Nederlandse bevolking. Dit onderzoek is een gevolg van de algemeen gevoelde noodzaak om in migratie- en bevolkingsspreidingsmodellen naast economische - ook woonfactoren op te nemen.

In het eerste hoofdstuk van het rapport is nader ingegaan op de aanleiding en het doel van het onderzoek.

In hoofdstuk II is een analyse uitgevoerd van de wijze waarop regionale woonvoorkeuren tot stand komen. Achtereenvolgens is aandacht besteed aan: de factoren die op deze voorkeuren van invloed zullen zijn, de differentiatie die zou kunnen bestaan tussen te onderscheiden categorieën binnen de bevolking, en het gewicht dat aan de verschillende factoren wordt toegekend bij het bepalen van de regionale woonvoorkeuren. De analyse mondde uit in een schema - een verbaal model - betreffende de werking van woonattractiefactoren bij het tot stand komen van regiovoorkeuren. Dit schema is weergegeven op blz. 27.

Centraal in dit schema staat het gewenste woongedrag, gedefinieerd als: "Die activiteiten welke een huishouden binnen zijn woonregio wenst te ondernemen, die interacties welke hij daar wil plegen en die ervaringen welke hij daar wil beleven, dit met uitzondering van activiteiten, interacties en ervaringen welke in de "werksfeer" zijn gelegen". Vanuit dit gewenste woongedrag kunnen op twee niveaus woonvoorkeuren worden onderscheiden:

- de gewenste soort woonregio, dat is een regio waar verschillende relevante regiokenmerken in een "ideale" verhouding aan-

- wezig zijn, gezien het gewenste woongedrag (ideaalbeeld);
- de gewenste concrete regio, dat is de regio waarnaar de voorkeur uitgaat, na confrontatie van het ideaalbeeld met de mogelijke voorkeursregio's en rekening houdende met intermedierende factoren als afstand tot de huidige woonplaats en woningmarkt in de mogelijke voorkeursregio's (aspiratiebeeld).

Voor wat betreft het soort regio waar men wenst te wonen (ideaalbeeld) zijn dus aan de "aanbodzijde" de fysieke en sociaal-culturele kenmerken van een regio van belang. Wij veronderstelden op grond van onze analyse dat de volgende regiokenmerken in dit kader relevant zouden zijn:

- a. de mate van stedelijkheid van een regio;
- b. het landschapstype in een regio en
- c. de kwaliteit van het fysisch milieu in een regio.

Verschillen in het soort regio waar men wenst te wonen zullen optreden doordat er verschillen zullen bestaan in gewenst woongedrag tussen te onderscheiden categorieën binnen de bevolking. Verondersteld werd dat deze differentiatie in gewenst woongedrag verklaard kan worden uit verschillen met betrekking tot sociaal-structurele variabelen - sociale positie, leeftijd/gezinsfase en woonervaring - en culturele factoren.

Bij de keuze van een concrete voorkeursregio (aspiratiebeeld) zal een huishouden - in theorie - nagaan welke van de mogelijke voorkeursregio's het meest in overeenstemming is met de ideaal geachte combinatie van regiokenmerken. In de praktijk zullen evenwel ook een aantal intermedierende factoren deze concrete woonvoorkeur beïnvloeden. Wij veronderstelden dat met name de volgende intermedierende factoren van belang zouden zijn:

- a. de "afstand" - in verschillende betekenis - tussen de huidige woonregio en de verschillende mogelijke voorkeursregio's.
- b. de aard en de prijs van het aanbod op de woningmarkt in de verschillende mogelijke voorkeursregio's.

Wij veronderstelden verder dat de werking van deze intermedierende factoren niet gelijk zal zijn voor de verschillende bovenbedoelde categorieën binnen de bevolking.

Tenslotte komen in het schema de realisatiemogelijkheden voor indien de woonvoorkeursregio een andere is dan de huidige woonregio.

Wij namen aan dat deze realisatiemogelijkheden ook zullen worden beïnvloed door de sociaal-structurele variabelen en de culturele factoren die van invloed zijn op het gewenste woongedrag.

In hoofdstuk III werd de probleemstelling voor de literatuurstudie geformuleerd. Deze probleemstelling houdt uiteraard direct verband met het doel van het onderzoek en de uitkomsten van de uitgevoerde analyse.

In het tweede deel van de studie (Hst. IV, V, VI) is gepoogd het opgestelde schema te toetsen met behulp van de resultaten van reeds verricht onderzoek. Hierbij bleek dat het schema consistent is met datgene wat, blijkens de bestaande literatuur, bekend is omtrent de regionale woonvoorkeuren. De opgestelde hypothesen omtrent de aard van de regiokenmerken, de relevante sociaal-structurele en culturele factoren en de intermediaire factoren welke in een model zouden moeten worden opgenomen, om te komen tot een verklaring van de invloed welke regionale woonvoorkeuren hebben op migratiestromen, konden evenwel slechts zeer ten dele worden getoetst. In het algemeen kunnen we dan ook stellen dat de bestaande onderzoekresultaten geen voldoende basis vormen om de "woonfactoren" op de juiste wijze een plaats te kunnen geven in het bovenbedoelde model. In de volgende paragrafen wordt dit nader aangetoond.

2. Het gewenste soort woonregio (ideaalbeeld)

Zoals wij in de vorige paragraaf al aangaven, veronderstelden wij dat de volgende regiokenmerken van invloed zijn op de keuze van het soort regio waar een individueel huishouden bij voorkeur zou wonen:

- a. de mate van stedelijkheid van de regio;
- b. het landschapstype van de regio en
- c. de kwaliteit van het fysisch milieu in de regio.

Deze veronderstelling werd ondersteund door de resultaten van reeds verricht onderzoek hoewel enige voorzichtigheid bij de interpretatie van die onderzoekresultaten - voor ons doel - wel geboden is. De reden hiervoor is dat deze onderzoeken betrekking hadden op een gering aantal respondenten met een beperkte geografische spreiding (zoals de onderzoeken van Hauer, De Jonge en Geyer), respectievelijk betrekking hadden op een andere geografische schaal dan de regionale (zoals het RPD-onderzoek naar de waardering van woonmilieus). De PSC-proefenquête was wel geografisch gespreid maar

deze had verder alle bezwaren welke kleven aan een - schriftelijke - proefenquête met name een gering aantal respondenten en een duidelijk gebrek aan representativiteit van die respondenten.

Een wezenlijk bezwaar van de bestaande onderzoekresultaten - voor het gestelde doel - is, dat ze nauwelijks inzicht verschaffen in het onderlinge gewicht dat aan de drie bovengenoemde regiokenmerken toegekend moet worden bij het bepalen van de soort regio waarnaar de woonvoorkeur uitgaat. Het weinige dat hieromtrent was te vinden wijst erop dat vermoedelijk vooral het landschapstype in de woonregio van veel belang is (blz. 34-35).

Differentiatie in wensen

Aan het schema ligt de veronderstelling ten grondslag dat verschillende categorieën binnen de bevolking - te onderscheiden op grond van structurele variabelen en van culturele factoren - verschillen zullen laten zien in gewenst woongedrag en dat deze verschillen zullen leiden tot verschil in wensen ten aanzien van de relevante regiokenmerken. Hieronder vatten wij, voor de drie bovengenoemde regiokenmerken, de gegevens samen die wij, wat deze differentiatie betreft, in de bestaande literatuur vonden.

ad. a. de mate van stedelijkheid van de regio

Ten aanzien van de gewenste mate van stedelijkheid waren er enkele aanwijzingen dat er een differentiatie in wensen bestaat (zie tabellen blz. 35-36). Wij gingen na in hoeverre deze differentiatie samenhangt met verschillen in sociale positie, verschillen in gezinsfase en/of leeftijd, verschillen in woonervaring en culturele verschillen.

Wat wij vonden in de literatuur omtrent de relatie tussen sociale positie en de gewenste mate van stedelijkheid in de woonregio, was vaag en ten dele tegenstrijdig (blz. 39).

Ten aanzien van de relatie tussen gezinsfase/leeftijd en gewenste mate van stedelijkheid in de woonregio waren er enige aanwijzingen dat jongeren wat meer stedelijk wensen te wonen. (blz. 41) en dat gezinnen met jonge kinderen wat minder stedelijk wensen te wonen (tabel blz. 40). Het is evenwel niet duidelijk vooral wat betreft de laatste relatie, of deze samenhangen en alleen gelden voor woonvoorkeuren binnen de regio of ook

voor inter-regionale woonvoorkeuren.

Met betrekking tot de relatie tussen woonervaring en gewenste mate van stedelijkheid in de woonregio, moesten de aanwijzingen voornamelijk worden ontleend aan intra-regionale onderzoeken (zoals regionale woningmarktonderzoekingen). Hoewel niet kan worden vastgesteld in hoeverre de in deze onderzoeken gevonden relaties ook gelden voor regionale woonvoorkeuren, doen de resultaten wel veronderstellen dat de gewenste mate van stedelijkheid in de woonomgeving zal toenemen naarmate men meer ervaring heeft met het wonen in een stedelijke omgeving (blz. 42).

Ten aanzien van de samenhang tussen culturele factoren (verschillen in sub-cultuur) en differentiatie in wensen ten aanzien van de mate van stedelijkheid in de woonregio vonden wij in de literatuur enkele indicaties dat in een aantal gevallen verschillen in sub-cultuur leiden tot verschillen in gewenste stedelijkheid. Daarnaast zijn er evenwel aanwijzingen dat de bedoelde verschillen in sub-cultuur sterk samenhangen met de eerder genoemde structurele variabelen "sociale positie" (voor wat betreft de sub-cultuur van de "urban-villagers") en "gezinsfase" (voor wat betreft de sub-cultuur waarvan de voorkeur voor "urbanism as a way of life" een uiting is) (blz. 44).

ad b. Het gewenste landschapstype

Ook ten aanzien van het landschapstype zijn er aanwijzingen gevonden dat er een differentiatie in wensen bestaat (blz. 45). Wij hadden geen reden om te veronderstellen dat deze differentiatie in wensen verband zou houden met verschillen in sociale positie, verschillen in leeftijd/gezinsfase of verschillen in sub-cultuur en wij vonden in de literatuur ook geen grond voor dergelijke verbanden. Wel veronderstelden wij dat de woonervaring van invloed zou zijn op het landschapstype waaraan men de voorkeur zou geven en wel in deze zin, dat de voorkeur relatief vaak zou uitgaan naar een type dat men door woonervaring kent.

De bestaande literatuur bood erg weinig informatie die toetsing van deze veronderstelling mogelijk kon maken. Slechts het onderzoek van Hauer onder een aantal Utrechtse geografiestudenten, gaf een indirecte aanwijzing die deze veronderstelling ondersteunde (zie blz. 46).

ad c. De kwaliteit van het fysische milieu

In tegenstelling tot de regiokenmerken "mate van stedelijkheid" en "landschapstype" lijkt het bij de kwaliteit van het fysische milieu niet waarschijnlijk dat er een verschil in wensen zal bestaan; alle te onderscheiden groeperingen zullen voorkeur hebben voor een zo hoog mogelijke kwaliteit (dat wil zeggen voor een zo gering mogelijke "verontreiniging"). Wij vonden in de bestaande onderzoekresultaten geen aanwijzingen die in strijd waren met deze veronderstelling.

3. De concrete voorkeursregio (aspiratiebeeld)

Ten aanzien van de factoren die - gegeven het soort woonregio waarnaar de voorkeur uitgaat - van invloed zullen zijn op de keuze van een specifieke woonvoorkeursregio, veronderstelden wij dat met name van belang zouden zijn:

- a. de afstand - fysiek en mentaal - tussen de huidige woonregio en de verschillende mogelijke voorkeursregio's;
- b. de aard en de prijs van het aanbod op de woningmarkt in de verschillende mogelijke voorkeursregio's.

In de bestaande literatuur komt duidelijk tot uiting dat de factor afstand een rol van betekenis speelt bij migratiebeslissingen; de resultaten van de PSC-proefenquête maken het verder aannemelijk dat "afstand" van belang is bij het kiezen van een concrete woonvoorkeursregio (blz. 50).

Uit de resultaten van verschillende in ons land uitgevoerde migratiemotievenonderzoeken komt de factor "aard en prijs van het aanbod op de woningmarkt" naar voren als een belangrijk motief voor verhuizing. Echter, deze factor wordt voor inter-regionale migratie minder vaak als beslissend motief genoemd dan voor verhuizingen binnen regio's (blz. 53).

Evenmin als bij de regiokenmerken, die in de vorige paragraaf aan de orde waren, was het bij deze intermediërende factoren mogelijk om uit de bestaande literatuur te komen tot een goed inzicht in het onderlinge gewicht dat moet worden toegekend aan elk van de factoren bij de keuze van een woonvoorkeursregio.

Differentiatie in werking van de intermediërende factoren

Wij verwachtten dat de werking van de intermediërende factoren niet gelijk zou zijn voor de verschillende categorieën die binnen de bevolking kunnen worden onderscheiden op grond van structurele variabelen en van culturele factoren. In de literatuur vonden wij hieromtrent de volgende informatie.

ad a. De factor afstand

Mede op grond van de analyse veronderstelden wij dat de werking van de factor afstand bij het bepalen van een concrete voorkeursregio zal samenhangen met de variabele sociale positie, in die zin dat naarmate de sociale positie hoger is de afstand van minder invloed op die voorkeur zal zijn. In de literatuur vonden wij enkele aanwijzingen die deze veronderstelling ondersteunden maar deze informatie was nogal beperkt (blz. 51). Ook veronderstelden wij dat de factor afstand voor ouderen van meer gewicht zou zijn dan voor jongeren bij het bepalen van een regiovoorkeur. Omtrent deze veronderstelling vonden wij alleen aanwijzingen in de resultaten van de PSC-proefenquête zodat het, gezien de eerder genoemde beperkingen welke zijn verbonden aan de interpretatie van de resultaten van een dergelijke schriftelijke proefenquête, niet goed mogelijk was te komen tot een uitspraak in deze (blz. 52). Aangaande de samenhang tussen verschillen in sub-cultuur en de werking van de factor afstand bij het bepalen van een woonvoorkeursregio vonden wij geen directe aanwijzingen. Wel waren er in studies over bepaalde sub-culturen aanwijzingen dat de factor afstand in sommige sub-culturen van meer gewicht is dan in andere (blz. 52).

ad b. De factor woningmarkt

De factor woningmarkt kan op twee manieren differentiërend werken bij het bepalen van een woonvoorkeursregio. Enerzijds bestaan er tussen de regio's vrij belangrijke verschillen in de kosten die verbonden zijn aan het kopen of huren van een bepaald soort woning, anderzijds zal ook de aard van het aanbod op de woningmarkt verschillend zijn wanneer verschillende regio's met elkaar worden vergeleken. Uit de bestaande litera-

tuur blijkt dat de wensen, welke men heeft ten aanzien van het aanbod op de woningmarkt, niet erg gedifferentieerd zijn. Alle groeperingen hebben een zeer grote voorkeur voor eengezinshuizen en slechts een zeer geringe voorkeur voor andere woonvormen als etagewoningen, maisonnettes en hoogbouwflats. Wel zijn er aanwijzingen dat deze voorkeur voor eengezinshuizen bij de gezinnen met jonge kinderen nog sterker is dan voor andere groeperingen. Het lijkt dus waarschijnlijk dat gezinnen met jonge kinderen relatief vaak de voorkeur zullen koesteren om te wonen in een regio waar op de woningmarkt veel eengezinshuizen worden aangeboden. Anderzijds zullen alleenstaanden en bejaarden waarschijnlijk meer een regio prefereren waar relatief kleine woningen in voldoende mate op de markt zijn, dit gezien de onderzoekresultaten die er op duiden dat deze groeperingen gemiddeld een uitgesproken geringer aantal vertrekken in hun woning wensen dan anderen (blz. 56). Ten aanzien van sociale positie, woonervaring en culturele factoren vonden wij in de bestaande onderzoekresultaten geen aanwijzingen die het mogelijk maakten om een verband vast te stellen tussen deze variabelen enerzijds en de werking van de factor "woningmarkt" anderzijds.

4. Gegevens omtrent de realisatiemogelijkheden van de regionale woonvoorkeuren

In hoofdstuk VI besteedden wij in het kort aandacht aan de realisatiemogelijkheden van de regionale woonvoorkeuren. Wij maakten in onze studie om analytische redenen een scheiding tussen factoren in de "werksfeer" en factoren in de "woonsfeer" wat betreft hun invloed op de regionale voorkeuren. Wij beschouwen dientengevolge de realisatiemogelijkheden als de mogelijkheid dat de regiovoorkeur zou worden gerealiseerd in het - hypothetische - geval dat deze regiovoorkeur uitsluitend zou worden beïnvloed door factoren in de woonsfeer. Ook in dat geval zouden echter factoren in de werksfeer nog van invloed zijn op de realisatiekansen omdat ook dan in het algemeen aan een aantal minimumvoorwaarden in die sfeer zou moeten worden voldaan .

Het bleek niet mogelijk om de veronderstellingen omtrent een verband tussen realisatiemogelijkheden van woonvoorkeuren enerzijds en de variabelen sociale positie, leeftijd en stedelijkheid van de ge-

wenste woonomgeving anderzijds, te toetsen met behulp van de bestaande literatuur. De beschikbare gegevens maken het namelijk niet mogelijk om onderscheid te maken tussen migratie op grond van redenen in de "woonsfeer" en migratie op grond van redenen in de "werksfeer" (blz. 62).

5. Conclusies

In de literatuurstudie hebben wij langs deductieve weg een verbaal model, in de vorm van een schema, opgesteld betreffende de werking van factoren die invloed uitoefenen op de regionale woonvoorkeuren. In de bestaande literatuur vonden wij geen informatie die strijdig was met dit schema; de gevonden informatie was evenwel op een aantal punten duidelijk onvoldoende om te komen tot een toetsing van de veronderstellingen welke aan het ontwikkelde schema ten grondslag liggen. Dit is een gevolg van het feit dat er in ons land slechts in enkele onderzoeken regionale woonvoorkeuren aan de orde zijn gesteld. Deze onderzoeken hebben vrijwel alle als beperking dat zij op een klein aantal respondenten betrekking hadden met een geringe geografische spreiding. Daarnaast is in de literatuurstudie aandacht besteed aan verslagen van onderzoeken welke betrekking hadden op een andere geografische schaal. Dit betrof vooral onderzoeken naar woonwensen en woonvoorkeuren binnen regio's. Het is evenwel niet goed mogelijk om na te gaan in hoeverre de factoren, die de voorkeur voor deze woonmilieus van beperkter omvang beïnvloeden, in dezelfde mate (voor wat betreft sterkte en richting) van invloed zijn op de regionale woonvoorkeuren. Een zelfde interpretatiemoeilijkheid geldt voor buitenlandse onderzoeken naar regionale woonvoorkeuren.

Uit de resultaten van de literatuurstudie blijkt derhalve dat de bestaande kennis onvoldoende is om de woonattractiefactoren een passende plaats te geven in migratie- en bevolkingsspreidingsmodellen. Overweging van deze resultaten leidt tot de conclusie dat de moeilijkheden, welke bij de operationalisatie van een dergelijk model worden ondervonden, voornamelijk een gevolg zijn van een tekort aan (exactheid van de) gegevens welke met betrekking tot de woonattractiefactoren ter beschikking staan. Met name is onvoldoende bekend omtrent de volgende punten:

- de wensen welke bij de bevolking leven ten aanzien van de relevante regiokenmerken (bijvoorbeeld: welke mate van

stedelijkheid in de woonregio wordt gewenst door welk deel van de bevolking);

- de onderlinge gewichtsverhouding van de verschillende factoren die de regiovoorkeuren beïnvloeden;
- de differentiatie tussen verschillende bevolkingscategorieën - welke kunnen worden onderscheiden op grond van structurele en culturele factoren - ten aanzien van de bovenstaande twee punten.

Gezien de aard van de nodige informatie kan tenslotte de conclusie worden getrokken dat voor het verkrijgen hiervan veldonderzoek noodzakelijk zal zijn.

SUMMARY

1. Structure of the report

This report aims at delineating present knowledge of the preferences of people living in the Netherlands, in terms of regions for habitat and habitation, chiefly by carrying out a survey of the pertinent literature.

Our investigation stems from a generally felt need to incorporate in models for migration and distribution of this country's population, not only certain economic factors, but specific factors relating to housing and other residential or settlement phenomena too.

Chapter I contains a general introduction. The problem is defined and the subject - matter of the survey - is presented in some detail.

In chapter II an analysis is carried out concerning the way in which preferences for living in specific regions may take shape. It consecutively deals with: the factors that are likely to generate these preferences, the relevant differentiation as regards population categories, and the importance to be attributed to the various factors. The analysis yielded a verbal model bearing on effects of attraction factors for regional preferences. Page 84 presents the model condensed to a diagram of inter-relationship. This diagram focuses on desired residential behaviour, defined as: "Those activities which a household - or a family - wishes to undertake within its geographical region of habitation, those interactions which it there wishes to maintain and those experiences which it there wishes to gain; all this irrespective of activities, interactions and experiences inherent in the scope of the work or job(s), etc. of family-members". From the desired residential behaviour spring preferences on two levels, relating to:

- the desired type of region, this being a region belonging to a series where several characteristics combine in an "ideal" ratio with a view to the desired residential behaviour ("ideal image");

- the specific region desired, this being the region preferred after due confrontation of the ideal image with the eligible regions and after such intermediating factors as "distance to present place of residence" and housing market in these regions have been taken into account ("aspiration image").

Regarding the "ideal image" - the type of region were one would prefer to live - therefore the physical and socio-cultural characteristics of the region(s) concerned are of importance.

Based on our analysis, we assumed the following characteristics to be relevant:

- (a) the degree of urbanity of a region;
- (b) the type of landscape offered by a region;
- (c) the quality of a region(s) physical environment.

Differences in "ideal image" will arise from differences in desired residential behaviour between categories of people within the population. We assumed that this differentiation in desired residential behaviour may be tied to socio-structural variables (social position, age/family phase and residential experience) and cultural factors.

As regards the "aspiration image", a household or family will, theoretically, consider which of the eligible regions of preference comes nearest to the "ideal image". In practice, however, some intermediating factors too, will be likely to affect the aspiration image.

In this context, we could mention:

- (a) the distance between the present region of residence and the eligible regions;
- (b) the type and price of housing offered in those regions.

We furthermore presumed that the effect of these intermediating factors will not be one and the same for various categories within the population.

The model further takes account of the possibilities of implementation, if the region preferred for residence is another than the present region of residence. We assumed these possibilities to be co-influenced by the socio-structural variables and cultural factors that may affect the desired residential behaviour.

In chapter III the questions considered in the survey are specified

taking account of the investigation's aims and the results of analysis.

In the second part of the report - chapters IV, V and VI - it was attempted to verify the assumptions made and the conclusions arrived at in the analysis.

The investigation of the literature showed our model to be consistent with the reported regional preferences for residence. However, we could only very partially check the hypotheses about the type of regional characteristics, the relevant socio-structural and cultural factors and the intermediating ones that would have to be introduced in a model in order to account for the influence that regional residential preferences exert on migration flows. In general terms we, therefore, suggest that the present results of investigation do not constitute a sufficient basis to assign the "residential factors" an appropriate place in the said models; this point will be elaborated in the paragraphs that follow.

2. The desired type of region for residence (ideal image)

In the above we mentioned three characteristics that have a bearing on the "ideal image".

The three assumptions brought forward were found to be supported by the results of prior research, though some prudence in interpreting those results with regard to our work seems indicated.

Actually, these prior investigations related either to a small number of respondents with a limited geographical distribution (e.g. the investigations carried out by Hauer, De Jonge and Geyer), or the investigations were carried out on another geographical scale than that of regions (e.g. the enquiry by the National Agency for Physical Planning concerning an evaluation of residential environments).

Although PSC's tentative enquiry had an adequate geographical distribution of respondents, it was handicapped in that, like most questionnaires by mail, there had been few and clearly non-representative respondents.

The outstanding drawback of existing results of investigations is, with regard to the objectives mentioned above, that they hardly shed any light on the relative significance of the three regional characteristics for pinpointing the type of region preferred for residence. The scanty evidence derived from the material shows that presumably the type of scenery in the region of residence is considered to

be very important.

Differentiation in desires

The model rests on the assumption that the various categories within the population, as can be distinguished with regard to structural variables and cultural factors, will yield differences in residential behaviour desired and that, in turn, these differences will yield differences in preferences pertaining to relevant regional characteristics.

In the following we shall summarise the data found in the literature, grouped according to the three regional characteristics mentioned earlier:

As to (a): The degree of a region's urbanity

Regarding the desired degree of urbanity there were some indications that a differentiation in desires does exist.

We investigated to what extent this differentiation may be correlated with differences in social position, family-phase and/or age, residential experience and, finally, cultural differences.

In the literature, indications about any relationship between social position and the degree of urbanity desired in the region of residence were vague and partially contradictory. With regard to the relation between family-phase/age and the desired urbanity in the residential region, we found some evidence that young people prefer to live in a more urban environment, whereas families with young children prefer a less urban environment.

Particularly with respect to the latter relationship however, it is not clear whether it only applies to preferences within the region or to inter-regional preferences as well.

As regards the relation between residential experience and desired urbanity in the region of residence, indications had chiefly to be derived from intra-regional investigations, e.g. reports on regional markets for housing facilities.

Although the extent to which the relationships found in those investigations likewise hold good for regional preferences of residence cannot be established, these results seem to justify the assumption that the desired degree of urbanity in the residential environment will increase with the residential experience in an urban situation.

About the correlation between cultural factors (differences in sub-culture) and differentiation in wishes regarding the degree of urbanity in the region of residence, we found some indications in the literature that, in a number of cases, differences in sub-culture lead to differences in urbanity desired.

There are also indications that the said differences in sub-culture largely depend on such structural variables as social position (as regards the sub-culture of "urban-villagers") and family-phase (as regards the sub-culture which finds expression in a preference for "urbanism as a way of life");

(b): Desired type of landscape offered by the region

We found some indications for an existing differentiation in desires on this item. There was no reason to suppose that this differentiation would correspond with differences in social position, age/family-phase or sub-culture, neither did the literature reveal any evidence for such relationships. We did presume that the residential experience might influence the preference for a certain type of scenery, in the sense that relatively often a type would be preferred that is known through one's residential experience.

The present literature, however, offered little information that would enable verification of this presumption.

Hauer's enquiry among some students of geography at the University of Utrecht was the only source that indirectly supported the presumption;

(c): Quality of physical environment

In contrast to (a) and (b), the quality of the physical environment is not likely to induce differences in desires; all categories to be distinguished are bound to prefer a quality that is as high as possible, in other words: as little pollution as is feasible. There were no results from investigations which contain indications to the contrary.

3. Aspiration image; the specific region desired for residence

In the foregoing we mentioned two factors that are likely to influence a family's aspiration image:

- (a) the physical and/or "mental" distance between the present region of residence and eligible ones;
- (b) types and prices of houses, etc. offered in the latter regions.

The literature contains a fair number of indications that distance is a factor playing an important role in decisions about migration. The results of PSC's tentative enquiry moreover reveal that the distance factor is likely to be significant in a family's choice of a specific region of preference.

From the results of several investigations on motives for migration carried out in the Netherlands, the factor "types and prices of houses offered" springs out as an important reason for moving-house, although it is less often quoted as a decisive motive for interregional migration than for moving to new premises within the region of present residence.

No more than for the regional characteristics could we distil from the literature any priorities as regards, for the above intermediating factors, the weight to be attached to each of these factors in choosing a specifically preferred region for residence.

Differentiation of intermediating factors as regards effect

We assumed that the effect of the intermediating factors would not be equal for the various categories within the population with reference to structural variables and cultural factors.

Regarding this subject the survey of literature yielded the following results:

As to (a): The factor of distance

Partly as a result of our analysis, we presumed that the effect of the distance factor in determining a specific region of preference would correspond with the variable of social position in that the higher the social level the less influence would be exercised by "distance" on "preference".

Although we did find some indications in the literature that support this view, the information on this point that could be gathered is rather limited in scope.

We also assumed "distance" to carry more weight for older than for younger people. About this assumption we only found indications in the results of PSC's tentative enquiry. Therefore, also in view of the restrictions pertaining to the interpretation of results of such a questionnaire by mail, we could not arrive at a proper evaluation of the assumed difference in weight.

As regards the correspondence between differences in sub-culture and the effect of the factor of distance we found no clearcut indications.

There are, however, indications to be found in studies on specific sub-cultures that "distance" is more important in some sub-cultures than in others.

As to (b): The factor "supply on the housing-market"

This factor may have a differentiating effect in two ways. On the one hand, there are fairly considerable differences between regions as to costs connected with buying or renting a certain type of dwelling. On the other hand, the supply on the housing market may very well differ from region to region.

From the literature it is known that the desires in terms of type of demand on the housing market do not differ greatly. Results of pertinent investigations reveal a very pronounced preference for one-familyhouses and only very little preference for such other types as apartment houses, maisonettes or flats in high-rise buildings. There are indications that the preference for one-family housing among families with small children, is even more pronounced than among other categories in the population. Accordingly it would seem probable that families with young children relatively often prefer to live in a region where there is a large choice of one-family housing on the market. In contrast, single or elderly people are likely to prefer a region offering a sufficient number of relatively small dwellings; this conclusion may be derived from results of investigations revealing that these two

categories on the average have a desire for fewer rooms in their house or flat, than other people have.

With regards to social position, residential experience and cultural factors, the results of investigations were found to contain no indications that enabled us to establish any relationship with, on the one hand, these variables and, on the other, the effect of the housing-market factor.

4. Data on opportunity for implementation of preferences to live in certain regions

In chapter VI we briefly discussed opportunities to implement regional residential preferences. For analytical reasons, in our study we distinguished between factors relating to employment and job-opportunity for family-members and factors pertinent to residential qualities in terms of their respective effect(s) on the regional preferences.

In the chapter under review, we put ourselves the question how large the chance would be that the preference for a certain region would be implemented, if said preference was derived from factors pertaining to desires in the residential sphere only. Even in such a hypothetic framework constraints bearing on employment have to be taken into account.

The literature was found to offer no assistance as regards verification of any assumed relationship between opportunity for residential preference to be implemented, on the one hand, and such variables as social position, age and urbanity of the desired residential environment on the other hand. The literature simply did not offer any prospect for a distinction to be made between migration for reasons pertaining to employment and migration for residential reasons.

5. Conclusions

After a survey of the existing literature on the subject we designed, in a deductive approach, a verbal model regarding the factors influencing people's preferences for living in a certain region. We have not found any information in the literature that was incompatible with this model. On the other hand, however, this information was in regard to a number of aspects clearly insufficient to enable proper verification of the model.

This situation derives from the fact that, in the Netherlands regional

residential preferences have drawn the attention of a small number of investigators only. The relevant investigations practically all are limited in scope, in that they relate to a small number of respondents with little geographical spread. In the survey we also paid attention to reports of investigations in another geographical context viz research into residential desires and residential preferences within regions. The extent to which factors affecting intra-regional choice can permissibly be considered equal (in terms of weight and direction or trend) to the inter-regional preferences for a residential environment, cannot easily be ascertained.

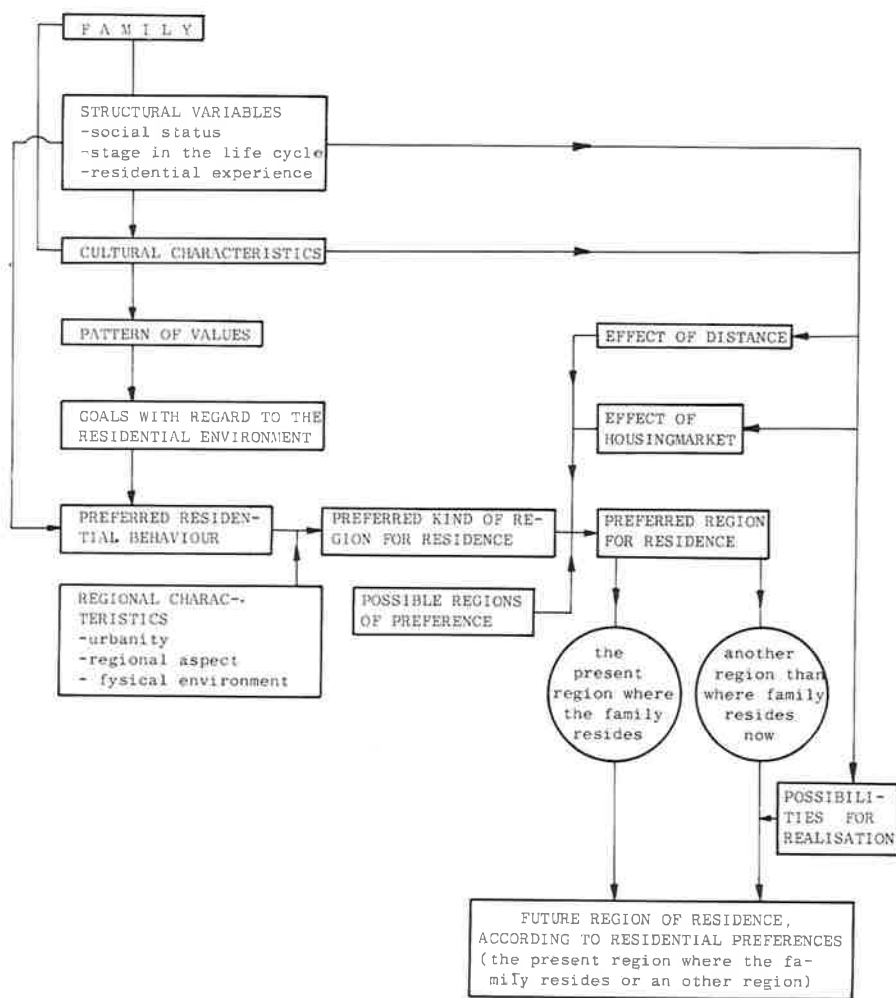
A similar difficulty of interpretation applies to foreign investigations into the matter of those preferences.

As follows from the results of the present study, existing knowledge does not suffice to allocate the main factors of attraction for residence an appropriate place in models for migration and distribution of population. Another conclusion that consideration of these results has yielded, is that the difficulties that will be experienced in operationalising such a model mainly boil down to a deficiency in accuracy of the data available with reference to the said factors of residential attractiveness.

In particular, too little is known regarding:

- desires among the population as to relevant regional characteristics (e.g. which degree of urbanity in the residential region is desired by which part of the population?);
- comparative weight of the various factors influencing regional preferences;
- the differentiation between different categories of population, based on structural and cultural factors, with reference to the two items mentioned in the above.

In view of the nature of the information required, our ultimate conclusion is that fieldwork is essential in order to obtain the necessary data.

LIJST VAN GERAADPLEEGDE LITERATUUR

(De literatuur waarnaar in het verslag van de literatuurstudie is verwezen, is in deze lijst aangegeven met een +)

- + 1. Afdeling Onderzoek en statistiek gemeente Eindhoven, (1970), De gaande en de komende man.
2. K. Anderseck, (1973), Ortspräferenzen verheirater Frauen in ihrem Einfluss auf die Mobilitätsbereitschaft. IN: Informationen 23 nr. 22.
3. H. P. Bahrdt, (1971) Humaner Städtebau.
- + 4. M. Bleeker-Knaap en A. H. Dernison, (1973), Onderzoek naar woonmilieus, RPD-publicatie 73-5.
- + 5. C. Boekestijn, (1961), Binding aan een streek.
6. B. A. J. Brabers en C. Holshuysen, (1971), Woningmarkt verkenning Zaanstreek.
7. W. Buchholz, (1970), Methodische Probleme der Erforschung von Wandlungsmotiven. IN: Beiträge zur Frage der räumlichen Bevölkerungsbewegung.
- + 8. Bureau voor Statistiek gemeente 's-Gravenhage, (1972), Migratiemotievenonderzoek in de Haagse agglomeratie.
- + 9. Bureau voor Statistiek gemeente Utrecht, (1970), Interimrapport migratie.
10. J. B. Burie, (1972), Wonen en woongedrag.
- + 11. J. B. Burie, (1966), Stedelijkheid als driedimensionaal fenomeen.
12. J. Buursink, (1972), Centraliteit en hiërarchie.
13. A. K. Constandse, (1960), Het dorp in de IJsselmeerpolders.
14. D. Courgeau, (1973), Migrants et migrations, IN: Population, 28 nr. 1.
15. Deutsche Bundesregierung, (1972), Vorstellungen der Bevölkerung zu Veränderungen der Raum- und Siedlungsstruktur. IN: Raumordnungsbericht 1972, p. 56 ev.
16. Dienst economische zaken gemeente Haarlem, (1972), Enquête onder personeel PEN over verplaatsing hoofdkantoor.
- + 17. J. A. A. van Doorn, (1954), De Proletarische achterhoede.

- + 18. J. A. A. van Doorn en C. J. Lammers, (1964), Moderne sociologie.
- 19. J. A. A. van Doorn, (1961), De sociale levensvatbaarheid van de kleine plattelandskern.
- + 20. J. den Draak, (1972), De woonfunctie van het stadscentrum.
- + 21. P. Drewe, (1972), Onderzoek naar vooruitberekeningsmodellen voor interregionale migratie in Nederland.
- + 22. ETI-Overijssel, (1973), Woningmarktonderzoek regio Zwolle.
- 23. ETI-Overijssel en Sociografische bureaus Stedenband Twente, (1972), Woningmarkt onderzoek Twente.
- 24. ETI-Zuid Holland, (1971), Woningmarktonderzoek Het Gooi.
- 25. R. A. Fabricant, (1970), An expectational model of migration, IN: Journal of Regional Science, 10.
- + 26. H. J. Gans, (1968), People and plans.
- 27. Gemeente Eindhoven, (1971), Enige facetten van het wonen in Eindhoven.
- + 28. R. F. Geyer, (1968), Productiviteit en regionale arbeidsverhoudingen, deel I-II.
- 29. J. A. van Ginkel en H. F. L. Ottens, (1972), Wonen en werken in en om het Groene Hart.
- 30. C. Goldscheider, (1971), An outline of the migration system, International Population Conference (London 1969), Tome IV.
- 31. P. R. Gould en R. R. White, (1968), The mental maps of British schoolleavers. IN: Regional Studies, 2.
- 32. J. P. Groot, (1972), Kleine plattelandskernen in de Nederlandse samenleving.
- + 33. F. Grunfeld, (1970), Habitat and habitation.
- 34. F. Grunfeld, (z.j.), Veezicht, leven in een naoorlogse woonwijk.
- + 35. F. Grunfeld en J. Weima, (1957), Leven in een Rotterdamse randzone.
- 36. B. A. van Hamel en A. M. C. Janssen, (1973), Een regionaal arbeidsmarktmodel, paper voor Regional Science Association.
- 37. B. A. van Hamel en H. D. Nagtegaal, (1970), Een onderzoek naar provinciale migratiesaldi.
- + 38. J. Hauer, (1970), Mental maps, een onderzoek naar de woonvoorkeur van een aantal geografiestudenten, IN: Bulletin van het Geografisch Instituut Utrecht, nr. 8.
- 39. D. van Havre, (z.j.), De waardering van de woonomgeving.
- + 40. H. ter Heide, (1965), Binnenlandse migratie in Nederland.

41. H. ter Heide, (1973), Doelstellingen van het bevolkingsspreidingsbeleid in West Europese landen, RPD-publ. nr. 2.
42. W. F. Heinemeyer, (1963), Sociologie van de Stad. IN: J. S. van Hessen e.a., Wegwijzer in de sociologie.
- + 43. E. W. Hofstee, (1947), De regionale bevolkingsprognose als onderwerp van toegepast sociaal-wetenschappelijk onderzoek. IN: Tijdschrift voor economische geografie. 38 nr. II.
44. C. Holshuysen en J. B. Overkleeft, (1973), Woningmarkt Tiel.
45. T. K. Hübner en J. P. J. Koelemeijer, (1973), De realisatie van verhuisplannen. IN: TSV, 54 nr. 9.
46. R. J. Johnston, (1971), Mental maps of the city, IN: Environment and Planning 3.
47. H. M. Jolles, (1960), Stad, Stedelijkheid en Stadsgemeente. IN: Mens en Maatschappij.
48. D. de Jonge, (1960), Moderne woonidealen en woonwensen in Nederland.
49. D. de Jonge, (1962), Suburbanisatie en woonmilieu, IN: TESSG, nr. 5.
- + 50. D. de Jonge, (1964), De waardering van woonmilieus.
51. K. B. Kok, (1970), Leven en Wonen, een sociologische benadering van het wonen en bouwen.
52. E. S. Lee, (1966), A theory of migration. IN: Demography, 3 nr. 1.
53. L. J. Middelkoop, (1970), Forensisme en buiten wonen, ICW, Nota 561.
- + 54. W. Michelson, (1970), Man and his urban environment.
55. N. J. M. Nelissen, (1970), Sociale ecologie.
56. NIPO, (1970), Woningmarktonderzoek in Borculo, Eibergen, Groenlo en Neede.
57. PPD-Limburg, (1970), Suburbanisatie in Limburg.
58. PPD-Utrecht, (1973), Migratie in Midden- en Zuid Oost Utrecht, 1960-1970.
59. PPD-Zuid Holland, (1971), Woning en Woonmilieu.
- + 60. H. Priemus, (1969), Wonen, Kreativiteit en aanpassing.
61. H. Priemus, (1972), Een massa bedstro, verkenningen op het thema verhuizen.
62. H. Priemus, (1971), Leeuwarden, Woningmarktverkenning.
63. Th. Quené, (1973), Vraagstukken rond de verstedelijking van Nederland, RPD-publ. nr. 1.
64. Raad van Advies voor de Ruimtelijke Ordening, (1972), Woonplaatskeuze en woonmilieu.

65. Research Instituut voor de Woningbouw, (1971), Hoogeveen, woningmarktverkenning.
66. P. Rossi, (1955), Why families move.
67. Rijks Planologische Dienst, (1971), Milieudifferentiatie. RPD-publ. 2.
68. Rijks Planologische Dienst, (1970), Woonmilieu, RPD-publ. 5.
69. C. D. Saal, (1963), Het platteland, IN: J. S. van Hessen e.a. (red.), Wegwijzer in de sociologie.
70. N. C. Schouten, (1967), Het woonmilieu.
71. D. Schröder, (1968), Strukturwandel, Standortwahl und regionales Wachstum.
72. W. F. H. Smeenk, (1968), Verhuizen in Nederland, IN: TSV, 49 nr. 3, 4, 5.
73. Sociografisch Bureau Gemeente Almelo, (1973), Enquête woningzoekenden Almelo.
- + 74. Sociografisch Bureau Gemeente Purmerend, (1972), Het vertrek uit Purmerend.
- + 75. Stadsgewest 's-Hertogenbosch, (1972), Woningmarktonderzoek.
76. P. A. Stoppelenburg, (1972), Onderzoek naar de habitat van stadsbewoners.
77. S. A. Stouffer, (1940), Intervening opportunities: a theory relating mobility and distance, IN: American Sociological Review, V.
78. H. M. in 't Veld-Langeveld, (1957), Migratiemotieven, migratiebeheersing en hun selectieve betekenis.
79. S. van Venrooij en J. Plantinga, (1973), Over kiezen of delen.
- + 80. Werkgroep Hartog, (1973), Tweede Rapport van de werkgroep Hartog.
- + 81. R. Wippler, (1968), Sociale determinanten van het vrijetijdsgedrag.
- + 82. M. Young en P. Willmott, (1957), Family and kinship in East London.
- + 83. H. Zimmermann e.a., (1972), Regionale Präferenzen, IN: Informationen 22 nr. 15.

BIJLAGEN

BIJLAGE I

DE ENQUETE NAAR HET LOPEND ONDERZOEK OP HET GEBIED VAN DE REGIONALE WOONVOORKEUREN

1. Inleiding

Om te kunnen komen tot een antwoord op de vraag of verder onderzoek op het gebied van de regionale woonvoorkeuren noodzakelijk is, is het van belang om - naast een studie van de bestaande literatuur - inzicht te krijgen in het onderzoek dat op dit gebied momenteel in ons land in uitvoering of in voorbereiding is.

Om tot dit inzicht te komen werd aan instituten en diensten in ons land, waarvan bekend was of vermoed werd dat ze zich bezig houden met onderzoek op het gebied van het wonen, een enquête-formulier toegestuurd met het verzoek dit ingevuld aan ons te retourneren. In totaal werden 82 formulieren verstuurd waarvan wij 78 ingevuld terugontvingen. De vier instanties die geen formulier retourneerden werden telefonisch benaderd. Daarnaast werd nog de informatie verwerkt die wij op andere wijze ontvingen omtrent onderzoek op dit gebied. (1).

2. Resultaten

In totaal meldden 52 instituten en diensten een onderzoek op het gebied van woonwensen, woonwaarden en woonvoorkeuren, dat ze voorbereiden of uitvoeren. Daar 3 onderzoeken in samenwerking werden uitgevoerd en door twee instituten werden gemeld, bedroeg het aantal onderzoeken waarover informatie werd verkregen 49.

Een eerste onderverdeling van deze onderzoeken kan worden gemaakt naar de geografische schaal waarop ze betrekking hebben. We maken dan onderscheid tussen onderzoeken die betrekking hebben op de waardering en/of de beleving van een stad, dorp of een deel daarvan (buurt, wijk), onderzoeken die betrekking hebben op woonwensen en woonvoorkeuren binnen een regio (stadsgewest, agglomeratie), en onderzoeken die gericht zijn op een grotere geografische schaal dan de regio.

In onderstaand schema is deze verdeling gegeven, in combinatie met een verdeling naar de fase waarin het onderzoek verkeert:

geografische schaal	onderzoek in voorbereiding	onderzoek in uitvoering	totaal
stad, dorp of deel daarvan	7	12	19
regio, gewest of agglomeratie	7	17	24
groter dan regio	3	3	5
totaal	17	32	49

Voor wat de onderzoeken betreft die in de tabel op de eerste regel zijn vermeld kan worden gesteld dat zij geen directe informatie zullen opleveren omtrent de regionale woonvoorkeuren van de Nederlandse bevolking. Voor de op de tweede regel vermelde onderzoeken geldt hetzelfde. Voor zover deze twee categorieën informatie opleveren welke relevant is voor het onderzoek naar de regionale woonvoorkeuren zal deze bestaan in een nader inzicht in woonwaarden en woonwensen op een beperktere geografische schaal, wat aanwijzingen kan opleveren voor veronderstellingen omtrent de invloed welke die waarden en wensen zullen hebben op de regionale woonvoorkeuren. Met andere woorden de resultaten van deze onderzoeken zullen in een aantal gevallen een bijdrage kunnen leveren aan het formuleren van hypothesen met betrekking tot de regionale woonvoorkeuren zonder dat zij een toetsing van die hypothesen mogelijk zullen maken.

De zes onderzoeken op de onderste regel in het bovenstaande schema vormen een heterogene groep, zij hebben betrekking op de volgende onderwerpen:

- a. de woningvoorzieningen voor bejaarden in Nederland;
- b. de bevolking in het middegebied van de Randstad;
- c. de sociale effecten van verhuizing;
- d. de kleine dorpen in de provincie Groningen;
- e. de woonvoorkeur voor een viertal steden in zuid en oost Nederland;
- f. provinciale bevolkingsprognoses.

ad a en c:

Deze onderzoeken zullen geen directe informatie opleveren omtrent de regionale woonvoorkeuren.

ad b:

In het onderzoek "Middengebied Randstand" zullen wel woonpreferenties aan de orde komen maar de problematiek in het studiegebied is voornamelijk intra-regionaal; centraal staat niet de vraag waarom de huishoudens een voorkeur hebben voor het wonen in één van de regio's waar het middengebied deel van uitmaakt, maar de vraag waarom de huishoudens, binnen die regio, juist in dat deel van de regio willen wonen dat tot het "middengebied" behoort. (2)

ad d:

In het "kleine dorpen onderzoek" in Groningen zullen regionale woonvoorkeuren niet direct aan de orde komen.

ad e:

Dit betreft de voorbereiding van een proefschrift omtrent de woonvoorkeuren voor een viertal stedelijke gebieden in het oosten en zuiden van Nederland. Dit onderzoek zal wellicht directe informatie opleveren omtrent de factoren die van invloed zijn op de regionale woonvoorkeuren. Het onderzoek zal evenwel slechts in zeer beperkte mate kunnen voorzien in de behoefte aan relevante data, gezien de beperking in geografische zin; wel lijkt het van belang om bij de opzet van een onderzoek naar de regionale woonvoorkeuren contact te blijven onderhouden met de betreffende promovendus om "overlappingsen" te voorkomen.

ad f:

Het betreft hier het onderzoek - van het Centraal Planbureau - met als doel om de woonvoorkeuren een plaats te geven in het regionale arbeidsmarktmodel. De voorlopige conclusie is evenwel dat nader onderzoek naar de regionale woonvoorkeuren, en naar de mogelijkheden tot operationalisatie van factoren die op deze voorkeuren van invloed zijn, noodzakelijk is om het effect van deze voorkeuren op bevredigende wijze in het regionale arbeidsmarktmodel te kunnen opnemen.

3. Conclusies

De conclusie naar aanleiding van de resultaten van de enquête kan zijn dat een aantal onderzoeken welke op dit moment in ons land in

uitvoering of in voorbereiding zijn, indirecte informatie zullen opleveren omtrent de regionale woonvoorkeuren van de bevolking; dat wil zeggen dat zij een beter inzicht zullen verschaffen in de woonwaarden en de woonwensen van die bevolking. Doordat deze onderzoeken evenwel betrekking hebben op een beperkte geografische schaal zal de informatie - voor wat de regionale woonvoorkeuren betreft - slechts waarde hebben voor de vorming van hypothesen, zonder dat zij het mogelijk maakt deze hypothesen te toetsen. De op dit moment lopende onderzoeken zullen dan ook geen antwoord mogelijk maken op de vragen die wij formuleerden in hoofdstuk III van het verslag van de literatuurstudie. Een mogelijke uitzondering hierop vormt het in paragraaf 2 ad e genoemde onderzoek; de indruk bestaat evenwel dat dit onderzoek - gezien de beperktheid in geografische zin - slechts zeer ten dele in de behoefte aan relevante data zal kunnen voorzien.

NOTEN:

- (1) De lijst van instituten en diensten die informatie verstrekten omtrent hun onderzoek alsmede de gebruikte vragenlijst zijn vermeld op pagina 94 e.v. van deze bijlage.
- (2) Zie ook: H. F. L. Ottens, Grondslagen onderzoek middengebied Randstad, 1973, met name p. 39.

Lijst van instituten en diensten die informatie verstrekten omtrent onderzoek dat zij eventueel voorbereiden of uitvoeren op het gebied van woonwensen en woonvoorkeuren.

Achter de instituten en diensten die onderzoek voorbereiden of uitvoeren is met een lettercombinatie een zeer globale typering van het onderzoek gegeven, terwijl tevens de plaats is aangeduid waar het onderzoek wordt uitgevoerd. De betekenis van de lettercombinaties is in onderstaand schema weergegeven.

geografische schaal	onderzoek in uitvoering	onderzoek in voorbereiding
stad, dorp of deel daarvan	AU	AV
regio, gewest of agglomeratie	BU	BV
groter dan regio	CU	CV

1. economisch-geografisch instituut der universiteit van Amsterdam.	geen
2. instituut voor sociale geografie van de universiteit van Amsterdam.	AU-Amsterdam
3. sociografisch instituut FSW van de universiteit van Amsterdam.	AU-Berkel-Rodenrijs
4. planologisch en demografisch instituut van de universiteit van Amsterdam.	geen
5. sociologisch instituut van de universiteit van Amsterdam	geen
6. geografisch en planologisch instituut van de vrije universiteit.	BU-Apeldoorn BU-Noord Holland ten noorden van Noordzee-kanaal

7. sociaal-wetenschappelijk instituut van de vrije universiteit.	AV-Amsterdam
8. instituut voor stedenbouwkundig onderzoek TH-Delft	AU-3 plaatsen in Randstad
9. hoofdsectie stedenbouwkunde van de afd. bouwkunde TH-Delft	AU-Amsterdam-Dapperbuurt.Scheveningen/Barendrecht
10. centrum voor architectuuronderzoek TH-Delft	AU-Delft/A'dam-Bijlmermeer
11. geografisch instituut van de ru-Groningen	geen
12. sociologisch instituut van de ru-Groningen	BU-stad Groningen en omgeving
13. sociologisch instituut van de ru-Leiden	BV-Leiden-Delft-Den Haag
14. geografisch en planologisch instituut van de ku-Nijmegen	geen
15. instituut voor toegepaste sociologie Nijmegen	AU-diverse
16. sociologisch instituut van de ku-Nijmegen	geen
17. economisch-geografisch instituut der Erasmus-universiteit	geen
18. sociologisch instituut der Erasmus-universiteit	geen
19. instituut voor arbeidsvraagstukken Tilburg	BV-Den Haag ¹⁾ BU-Aggl.Amsterdam (waarschijnlijk)
20. sociologisch instituut van de kh-Tilburg	AV-Tilburg
21. geografisch instituut der ru-Utrecht	CU-Midden Randstad
22. instituut voor planologie, van de ru-Utrecht	geen

23.	sociologisch instituut van de ru-Utrecht	geen
24.	afdeling planologie der landbouwhogeschool-Wageningen	geen
25.	afdeling sociologie en sociografie der landbouwhogeschool-Wageningen	CU-provincie Groningen ²⁾
26.	vakgroep wonen van de landbouwhogeschool-Wageningen	AU-Wageningen (experimenteel labor. onderzoek)
27.	afdeling sociografisch en economisch onderzoek rijksdienst v.d. IJssel-meerpolders	AU-Lelystad
28.	ppd Groningen	CU-provincie Groningen ²⁾
29.	ppd Friesland	geen
30.	ppd Drente	geen
31.	ppd Overijssel	geen
32.	ppd Gelderland	geen
33.	ppd Utrecht	geen
34.	ppd Noord-Holland	BU-IJmond, N.Kennerland ³⁾ BU-Noord-Holland
35.	ppd Zuid-Holland	BU-in Zuid-Holland ¹⁾
36.	ppd Zeeland	BU-deel Zeeland
37.	ppd Noord-Brabant	geen
38.	ppd Limburg	geen
39.	bureau intergemeentelijk overleg, agglomeratie Nijmegen	geen
40.	instituut stad en landschap, Rotterdam	geen
41.	openbaar lichaam Rijnmond	BV-Rijnmond
42.	samenwerkingsorgaan agglomeratie Eindhoven, dienst voor onderzoek en stedebouw	BU-Regio Eindhoven

43. samenwerkingsorgaan West-Friesland	BV-Hoorn
44. sociaal-wetenschappelijk bureau voor de Oost-Veluwe	geen
45. sociografische dienst gewest Arnhem	geen
46. sociografisch bureau der Meerlanden	AV-Hoofddorp
47. sociografisch bureau Zaanstreek	BU-IJmond, N. Kennemerland 3)
48. stadsgewest 's-Hertogenbosch, afdeling onderzoek en regionale planologie	geen
49. kring midden Utrecht	BV-Midden Utrecht
50. vereniging van nederlandse gemeenten	CV-nog niet bekend
51. gemeentelijke dienst volkshuisvesting Amsterdam	AU BV-Amsterdam
52. sociografische dienst der gemeente Breda	geen
53. afdeling onderzoek en statistiek der gemeentesecretarie van Eindhoven	AV-Eindhoven AU-Eindhoven
54. sociografisch en statistisch bureau van de gemeentesecretarie Enschede	geen
55. bureau voor statistiek der gemeente 's-Gravenhage	geen
56. economisch sociografisch bureau van de gemeente Groningen	BU-centraal Groningen
57. dienst voor economische zaken en statistiek van de gemeente Haarlem	BU-Haarlem, Zuid-Kennemerland
58. bureau voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek van de gemeente Hilversum	geen
59. afdeling e.s.s., gemeentesecretarie, Leiden	geen
60. dienst publieke werken en volkshuisvesting Nijmegen	geen

61. stafbureau sociaal onderzoek van de dienst volkshuisvesting Rotterdam	BU Rotterdam
62. afdeling sociaal-economisch en socio-grafisch onderzoek van de dienst openbare werken Utrecht	geen
63. gemeentelijk bureau voor statistiek Utrecht	BU-Utrecht AV-Utrecht-Springhaver
64. stafbureau onderzoek van het ministerie van cultuur, recreatie en maatschappelijk werk, Rijswijk	CV-(Landelijk onderzoek levensomstandigheden, bejaarden)
65. economisch-technologisch instituut Groningen	BU-Groningen + NW-Drente
66. ETI-Friesland	geen
67. drechts economisch-technologisch instituut	BU-ZO Drente, Meppel Staphorst
68. ETI-Overijssel	BU-NW Overijssel/ NO Overijssel
69. ETI-Gelderland	geen
70. ETI-Utrecht	geen
71. ETD-Noord-Holland	geen
72. ETI-Zuid-Holland	geen
73. ETI-Zeeland	geen
74. ETI-Noord-Brabant	BU-Breda/Oosterhout/ Tilburg
75. ETI-Limburg	geen
76. afdeling statistiek en voorlichting van de gemeentesecretarie Tilburg	geen
77. adviesbureau Arnhem NV, afdeling sociale wetenschappen	AV-Rhenen
78. maatschappij voor projectontwikkeling empeo, afdeling onderzoek	AU-Bunnik/Harmelen/ Veenendaal/Maarsen

79. stichting het nederlands economisch instituut	AV-Amstelveen
80. nipg-TNO	BU-Delft /Utrecht / Rotterdam
81. stichting economisch instituut voor de bouwnijverheid Amsterdam	geen
82. bouwcentrum	AU-litt. studie, BV-Rotterdam
83. centraal planbureau	CU-landelijk
84. rijksplanologische dienst	geen
85. nederlands interuniversitair demografisch instituut	geen
86. centraal bureau voor de statistiek	geen

1) 2) en 3): Deze onderzoeken zijn 2x vermeld omdat ze in samenwerking door 2 instituten en diensten worden uitgevoerd.

BIJLAGE II

SAMENVATTING VAN DE RESULTATEN VAN EEN PROEF- ENQUETE NAAR REGIONALE WOONVOORKEUREN

I. ACHTERGROND, DOEL EN OPZET VAN DE PROEFENQUETE

1. Inleiding

In deze bijlage wordt een samenvatting gegeven van de resultaten van een in 1973 gehouden proefenquête naar regionale woonvoorkeuren. Deze proefenquête is voortgekomen uit de activiteiten van een werkgroep van het Planologisch Studiecentrum TNO*).

In een vijftal bijeenkomsten heeft de werkgroep zich beziggehouden met een nadere oriëntatie in de problematiek van de regionale woonvoorkeuren en in de gevolgen welke deze voorkeuren zouden kunnen hebben voor de toekomstige spreiding van de bevolking over ons land.

De discussies in de werkgroep hebben onder meer geleid tot het formuleren van een aantal voorlopige hypothesen omtrent de factoren die van invloed zijn op de regionale woonvoorkeuren van de Nederlandse bevolking.

Het doel van het uitvoeren van de proefenquête was in algemene zin, de voorbereiding van een eventuele enquête inzake regionale woonvoorkeuren; hierbij kunnen drie sub-doelen worden onderscheiden:

---

*) Lid van deze werkgroep waren:

Dr. J. D. Buissink, Directeur Planologisch Studiecentrum TNO (vzt.),
Dr. H. ter Heide, Rijks Planologische Dienst,
Ir. A. Pols, destijds Centraal Planbureau,
Drs. R. Ronteltap, Raad van Advies voor de Ruimtelijke Ordening,
Drs. A. R. A. Theunissen, oud Directeur-Generaal van de E.G.K.S.,
Drs. G. Slob, Planologisch Studiecentrum TNO,
Ir. H. R. Heida, Planologisch Studiecentrum TNO.

- a. het verkrijgen van een eerste indruk omtrent de juistheid van de uitgangspunten en van de geformuleerde voorlopige hypothesen;
- b. het verkrijgen van een indicatie omtrent de omvang van de response bij het houden van een schriftelijke enquête over dit onderwerp;
- c. het toetsen van de ontwerp-vragenlijst.

2. De voorlopige hypothesen

Voor wat betreft de theorievorming *) is het mogelijk om aan te sluiten bij de resultaten van migratieonderzoeken welke de laatste jaren zijn gepubliceerd. Zo heeft Ter Heide een migratietheorie geformuleerd en getoetst waarvan de grondregel luidt:

"Als regel treedt migratie op als potentiële migranten weten dat zij door migratie tot verbetering van hun levensomstandigheden kunnen komen" (**)

In het kader van ons onderzoek zijn in de eerste plaats van belang de aspecten van het regionale woonmilieu; als potentiële migranten worden daarom beschouwd die mensen die in hun woonregio niet het door hen gewenste woongedrag - gebaseerd op de woonwaarden van de sociale kaders waarbinnen men leeft - kunnen realiseren. In dat geval zal sprake zijn van ontevredenheid over aspecten van de woonomgeving die belangrijk geacht worden en daardoor van een geringe of zelfs van een negatieve regionale woonsatisfactie.

Als basis voor de voorlopige hypothesen kan dan - aansluitend bij de bovengeciteerde regel van Ter Heide - de volgende 'regel' geformuleerd worden:

Als regel zullen potentiële migranten (als boven omschreven) verhuizen naar een woonregio waar ze het door hen gewenste woongedrag het beste menen te kunnen realiseren.

Uitgangspunt is dus dat bij het bepalen van de regionale woonvoorkeuren een belangrijke rol zal worden gespeeld door de mogelijkhe-

---

*) Deze theorievorming is tevens het uitgangspunt geweest voor de analyse in de literatuurstudie.

***) Zie H. ter Heide, Binnenlandse migratie in Nederland, 1965.

den welke de verschillende regio's bieden om het gewenste woongedrag te realiseren. Deze mogelijkheden zijn voornamelijk afhankelijk van de sociaal-culturele en de fysisch-geografische kenmerken van de regio's.

Het onderscheid dat tussen regio's kan worden gemaakt voor wat betreft de sociaal-culturele kenmerken is nauw gerelateerd aan de mate van stedelijkheid. Twee van de criteria voor stedelijkheid, het inwoneraantal en de bevolkingsdichtheid, bepalen in belangrijke mate (via het draagvlakprincipe) de kwaliteit en de kwantiteit van de sociaal-culturele voorzieningen binnen een regio en daarmee de mogelijkheden voor het ontplooiën van activiteiten en het beleven van ervaringen in dit vlak.

Ook andere sociaal-culturele kenmerken van een regio zoals aard, frequentie en spreiding van interacties, tolerantie van verschillen en differentiatie van waardenpatronen hangen samen met de mate van stedelijkheid *).

De fysisch-geografische kenmerken van de verschillende regio's kunnen vrijwel volledig worden gekarakteriseerd door het landschapstype, reden waarom dit landschap gehanteerd is als criterium om de regio's in te delen naar fysisch-geografische kenmerken.

Op grond van bovenstaande overwegingen is de voorlopige hypothese 1 als volgt geformuleerd:

De woonvoorkeuren op regionale schaal van - te onderscheiden groeperingen binnen - de Nederlandse bevolking zullen grotendeels kunnen worden verklaard uit de factoren "de gewenste mate van stedelijkheid in de woonregio" en "het gewenste landschapstype in de woonregio".

Er mag van worden uitgegaan dat er binnen de Nederlandse bevolking verschillen zullen bestaan voor wat betreft het woongedrag dat huishoudens wensen te realiseren. Verondersteld werd dat deze verschillen zullen samenhangen met verschillen in achtergrond van de huishoudens zoals verschillen in sociale positie, verschillen in leeftijd en verschillen in woonervaring. Vanuit deze veronderstelling is de tweede voorlopige hypothese als volgt geformuleerd:

---

*) Zie J. B. Burie, Stedelijkheid als driedimensionaal fenomeen, 1966.

2a. De gewenste mate van stedelijkheid in de woonregio zal toenemen,

- naarmate de sociale positie van het huishouden hoger is;
- naarmate men jonger is;
- naarmate men meer ervaring heeft met het wonen en een stedelijke omgeving.

2b. De voorkeur voor een bepaald landschapstype in de woonregio zal voornamelijk worden beïnvloed door de ervaring welke men heeft met het wonen in verschillende landschapstypen.

Naast de in de vorige hypothesen genoemde algemene factoren die verondersteld worden grotendeels te verklaren in wat voor soort regio men wil wonen, zal bij het bepalen van een concrete regio-voorkeur ook de factor 'afstand tot de huidige woonregio' een rol spelen (afstand zowel fysiek als mentaal).

In de eerste plaats zal de kennis welke men heeft omtrent het woonmilieu in andere regio's vaak nauw gerelateerd zijn aan de afstand tot de huidige woonregio, terwijl deze kennis noodzakelijk lijkt om de voorkeur naar een bepaalde regio te doen uitgaan.

Daarnaast zal migratie over grotere afstand een verstoring met zich brengen van het vóór migratie bestaande patroon van sociale relaties.

Aangenomen is, dat dit voor een aantal potentiële migranten reden zal zijn om niet of slechts over geringe afstand te willen migreren.

De mentale afstand welke moet worden overbrugd om de woonvoorkeuren te realiseren hangt samen met bestaande of veronderstelde verschillen in mentaliteit tussen de sociale groep waartoe men behoort en de bevolking van andere mogelijke woonregio's. Deze gepercepeerde verschillen kunnen worden toegeschreven aan verschillen in godsdienst, regionale verschillen in levensstijl, maar ook aan verschillen in stedelijkheid.

Het lijkt waarschijnlijk dat de werking van de factor afstand niet voor alle groeperingen binnen de bevolking gelijk zal zijn. Deze werking zal onder meer afhankelijk zijn van de kennis welke verschillende groeperingen hebben omtrent andere dan de eigen woonregio's en daarnaast van de sterkte van de binding met de huidige woonregio, de 'gevestigde belangen'.

Gezien de veronderstelde verschillen betreffende deze factoren, is de derde voorlopige hypothese als volgt geformuleerd:

3a. Bij de keuze van een woonvoorkeursregio, uit de regio's die

min of meer voldoen aan de criteria 'gewenste stedelijkheid' en 'gewenst landschapstype', zal een belangrijke rol worden gespeeld door de afstand tussen die mogelijke voorkeursregio's en de huidige woonregio;

- 3b. het gewicht van de factor 'afstand' bij het bepalen van de regiovoorkeur zal toenemen
- naarmate de sociale positie lager is,
  - naarmate men ouder is.

Tenslotte zijn enkele voorlopige hypothesen geformuleerd omtrent de kans op realisatie van de regionale woonvoorkeuren.

Aan het begin van deze paragraaf is gesteld dat als potentiële migranten worden beschouwd, die mensen die in hun huidige woonregio niet het door hen gewenste woongedrag kunnen realiseren; gesteld werd dat er in dat geval sprake zal zijn van een geringe of van een negatieve regionale woonsatisfactie. Hierbij aansluitend is de volgende hypothese geformuleerd:

- 4a. De mate van migratiegeneigdheid zal afhankelijk zijn van de bestaande 'spanning' tussen het huidige en het gewenste regionale woonmilieu, zich uitend in de mate van regionale woonsatisfactie.

De daadwerkelijke realisatie van de regionale woonvoorkeuren zal evenwel niet alleen afhankelijk zijn van de mate van migratiegeneigdheid, maar zal tevens worden beïnvloed door een aantal 'belemmerende factoren'. Verondersteld is dat met name de volgende factoren van belang zullen zijn:

- a. de mogelijkheden om kosten en moeite van migratie te dragen;
- b. de streekgebondenheid aan - en de gevestigde belangen binnen - de huidige woonregio;
- c. de mentale houding ten opzichte van veranderingen.

Deze belemmerende factoren zullen weer niet voor alle groeperingen binnen de bevolking van eenzelfde gewicht zijn; de volgende verschillen zijn hier verondersteld:

- ad a. De mogelijkheden om kosten en moeite te dragen.
- geringere belemmering naarmate het inkomen hoger is (kosten).
  - grotere belemmering naarmate men ouder is (moeite).

- ad b. streekgebondenheid en gevestigde belangen.
  - grotere belemmering naarmate men langer in een regio woont;
  - grotere belemmering naarmate men ouder is.
- ad c. mentale houding ten opzichte van veranderingen.
  - grotere belemmering naarmate men ouder is;
  - geringere belemmering naarmate opleidingsniveau hoger is.

Bovenstaande reeks van veronderstellingen leidt tot de volgende hypothese:

- 4b. De kans op interregionale migratie wordt groter,
  - naarmate de sociale positie (beroep, inkomen en opleiding) hoger is;
  - naarmate men jonger is;
  - naarmate men korter in de huidige woonregio woont.

3. De steekproef

Zoals in paragraaf I, 1 vermeld is, valt het doel van de proefenquête uiteen in drie sub-doelen. Om aan de sub-doelen b (het verkrijgen van een indicatie omtrent de response) en c (het toetsen van de ontwerp vragenlijst) zo goed mogelijk te kunnen voldoen werd besloten twee steekproeven te trekken. De eerste steekproef werd gespreid naar woonprovincie en urbanisatiegraad. De omvang van deze steekproef was 120 adressen; aan alle personen van 18 jaar en ouder die op deze adressen woonden werd gevraagd een vragenlijst in te vullen en terug te sturen. Het aantal ingevulde vragenlijsten dat we van deze steekproef terugontvingen geeft dus een goede indicatie van de mogelijke response bij een definitieve schriftelijke enquête.

De tweede steekproef werd getrokken uit adressen in Delft en omliggende gemeenten; hier werden de vragenlijsten na een week opgehaald en werden onduidelijkheden of moeilijkheden bij het invullen van de vragenlijst genoteerd, zodat nadere informatie werd verkregen omtrent de duidelijkheid van de vragenlijst en de interpretatie van de verschillende vragen.

Als steekproefkader werd voor beide steekproeven gebruik gemaakt van telefoonboeken; omtrent verschillen die hierdoor bestaan tussen het steekproefkader en de Nederlandse bevolking wordt in het volgende hoofdstuk nadere informatie gegeven.

II. DE RESPONSE

De response was teleurstellend klein, vooral bij de landelijk gespreide steekproef, waar de vragenlijsten niet werden opgehaald. Deze steekproef bestond uit 120 adressen; wij ontvingen van 33 adressen (27,5%) ingevulde vragenlijsten. Bij de tweede steekproef waar de vragenlijsten wel werden opgehaald, ontvingen wij vragenlijsten van 55 van de 100 adressen.

De response van de landelijke steekproef was vrij gelijkmatig verdeeld over gemeenten met een verschillende urbanisatiegraad; bij de steekproef in de omgeving van Delft was er een opvallend hoge response uit de verstedelijkte plattelands gemeenten. Voor de onderscheiden landsdelen waren er geen belangrijke verschillen in response (zie TABEL 1 en 2).

TABEL 1

Response op de beide steekproeven voor gemeenten met een verschillende urbanisatiegraad. *) **)

urbanisatie- graad (1960)	steekproef 1		steekproef 2	
	adressen	response	adressen	response
A	40	11 (27,5)	40	21 (52,4)
B	30	9 (30,0)	20	16 (80,0)
C	50	13 (26,0)	40	18 (45,0)
totaal adressen	120	33 (27,5)	100	55 (55,0)
totaal ontvangen vragenlijsten		76	101	

*) steekproef 1 is landelijk gespreid, steekproef 2 is beperkt tot Delft en omgeving.

**) De getallen (. . .) geven in deze tabel en in de volgende tabellen percentages aan.

TABEL 2

Response op steekproef 1 voor de verschillende landsdelen

landsdeel	adressen	response
noord (Gr., Fr., Dr.)	30	10 (33,3)
oost (Ov., Gld., IJp.)	30	8 (26,7)
west (Utr., NH., ZH.)	30	7 (23,3)
zuid (Zld., NB., Lb.)	30	8 (26,7)
totaal	120	33 (27,5)

Kwam de regionale spreiding van de respondenten dus redelijk overeen met die van de gekozen steekproef, voor wat betreft een aantal persoonskenmerken zoals leeftijd en opleidingsniveau waren de respondenten duidelijk niet representatief voor de Nederlandse bevolking (ouder dan 17 jaar), zoals kan worden afgeleid uit de TABELLEN 3 en 4.

TABEL 3

Vergelijking van de deelnemers aan de enquête met de totale Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder, naar opleidingsniveau

opleiding	steekproef 1	steekproef 2	Ned. bevolking ^{*)}
lager onderwijs en lager beroepsond.	13 (18,2)	28 (30,1)	(60 à 70)
ulo/mavo en middelbaar ond.	29 (40,9)	38 (40,9)	(20 à 30)
hoger beroepsond. en hoger onderwijs	29 (40,9)	27 (29,0)	(5 à 10)
geen antwoord	5	8	
totaal antwoorden	71 (100,0)	93 (100,0)	(100,0)

^{*)} Benadering uit: CBS, voorlopige uitkomsten 14de algemene volkstelling, 1971.

TABEL 4

Vergelijking van de deelnemers aan de enquête met de totale Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder, naar leeftijdsgroep

leeftijd	steekproef 1	steekproef 2	Ned. bevolking*)
18 - 30 jaar	20 (26,4)	26 (25,7)	(ca. 30)
31 - 45 jaar	27 (35,5)	39 (38,5)	(ca. 25)
46 - 60 jaar	25 (33,0)	20 (19,8)	(ca. 25)
61 jaar en ouder	4 (5,2)	16 (15,8)	(ca. 20)
totaal	76 (100,0)		(100,0)

*) benadering uit: Statistisch zakboek CBS. 1972. tabel 4.

Bij de vergelijking in tabel 3 en 4 blijkt dat de oudere leeftijdsgroep (61 jaar en ouder) en de lagere opleidingsniveaus duidelijk zijn ondervertegenwoordigd bij de deelnemers aan de enquête. Hierbij moet wel worden bedacht dat een deel van de afwijking tussen de respondenten en de totale bevolking vermoedelijk veroorzaakt wordt door het gebruikte steekproefkader, namelijk het telefoonboek. De sociografische dienst van de PTT beschikte niet over gegevens omtrent leeftijd en opleidingsniveau van telefoonabonnees, maar stelde wel de in tabel 5 en tabel 5a vermelde gegevens ter beschikking omtrent inkomen en beroepsklasse van de telefoonabonnees.

TABEL 5a

Vergelijking van de gezinshoofden die aan de enquête deelnamen met telefoonabonnees en met de Ned. gezinshoofden, naar beroepsgroep

beroepsgroep	steekproef 1	steekproef 2	telefoon-*) abonnees	Ned. be-*) volking
arbeiders	2 (5,3)	5 (10,0)	(19,1)	(35,9)
employé's	28 (73,7)	31 (62,0)	(43,4)	(30,7)
landbouwers	2 (5,3)	4 (8,0)	(4,6)	(2,8)
bedrijfshoofden	2 (5,3)	6 (12,0)	(13,6)	(7,5)
zonder beroep	4 (10,5)	4 (8,0)	(19,3)	(23,1)
geen antwoord	-	2	-	-
totaal antwoorden	38 (100,0)	50 (100,0)	(100,0)	(100,0)

*) gegevens afkomstig uit het continu-telefoononderzoek van het NIPÖ over 1971.

TABEL 6

Vergelijking van de gezinshoofden die aan de enquête deelnamen met de telefoonabonnees en met alle Nederlandse gezinshoofden, naar inkomensklassen

inkomensgroep**)	steekproef 1	steekproef 2	telefoon-*) abonnees	Ned. be-*) volking
I	1 (2.9)	2 (4.3)	(15,1)	(25,7)
II	2 (5.9)	8 (17,0)	(44,9)	(50,7)
III	31 (91.2)	37 (78,7)	(40,0)	(23,6)
geen antwoord	4 -	5 -	-	-
totaal (antwoord)	34 (100,0)	47 (100,0)	(100,0)	(100,0)

*) zie noot bij tabel 5.

**)	ink.groep	enquête (netto per maand)	NIPO (bruto per jaar)
I		minder dan f. 650	minder dan f. 10.000
II		650 - 1100	10.000 - 18.000
III		meer dan 1100	meer dan 18.000.

Uit de tabellen 5 en 5a blijkt dat de lagere inkomensgroep en de beroepsgroep der arbeiders minder dan evenredig zijn vertegenwoordigd in het gebruikte steekproefkader; daarnaast blijkt evenwel dat onder de deelnemers aan de enquête deze groepen nog minder zijn vertegenwoordigd dan in de groep waaruit de steekproef is getrokken.

Samenvattend kunnen we stellen dat er bij de deelname aan de proef-enquête naar alle waarschijnlijkheid een selectie heeft plaatsgevonden naar sociale positie (beroep, inkomen en opleiding) en in mindere mate naar leeftijd.

Daar in de resultaten van de proefenquête sterke aanwijzingen zijn te vinden dat woonvoorkeuren onder meer samenhangen met sociale positie en met leeftijd, zal de geringe response en het gebrek aan representativiteit van de deelnemers reden moeten zijn om uiterst voorzichtig te zijn bij de interpretatie van de resultaten die in de volgende hoofdstukken worden gegeven.

III. SAMENVATTING VAN DE RESULTATEN

1. Inleiding

Bij de verwerking van de uitkomsten van de proefenquête zijn de twee steekproeven, die in het vorige hoofdstuk werden onderscheiden, samengevoegd zodat de verwerking betrekking had op 177 ingevulde vragenlijsten.

Bij het onderzoek naar het bestaan van samenhangen in het enquête-materiaal is van de volgende technieken gebruik gemaakt:

- De rangcorrelatietoets volgens Spearman *);
- De toets van Kruskal en Wallis **) en
- De χ^2 -toets of de 1-toets ***).

2. De regionale woonvoorkeuren

Ten aanzien van de regionale woonvoorkeuren waren er drie factoren waarvan verondersteld werd dat ze van invloed zouden zijn. Voor wat betreft het soort regio waar men bij voorkeur zou wonen waren dit:

- de gewenste mate van stedelijkheid in de woonregio;
- het gewenste landschapstype in de woonregio.

Bij de concrete keuze van een voorkeursregio werd daarnaast nog van belang verondersteld:

- de fysieke en mentale afstand tot de huidige woonregio.

2.1. De gewenste mate van stedelijkheid in de woonregio

In de vragenlijst ****) waren een aantal vragen opgenomen die een indicatie geven voor de mate van stedelijkheid welke men wenst in de woonregio.

---

*) Zie: H.W.v.d.Ende, Beschrijvende statistiek, 1971 p. 235 e.v.

**) Zie: H. de Jonge en G. Wielinga, Statistische methoden voor psychologen en sociologen, 1969 p. 254 e.v.

***) Zie: J. C. Spits, Statistiek voor psychologen, pedagogen en sociologen, p. 371 e.v.

****) Een verkorte versie van de vragenlijst gaat als appendix bij deze bijlage.

De eerste indicatie vormden de antwoorden op de vraag hoe belangrijk men een aantal stedelijke voorzieningen vond (vraag 8c, d, f, i en k). Hieruit werd de score 'belang stedelijke voorzieningen' samengesteld door één punt toe te kennen voor elke voorziening welke men matig belangrijk vond en twee punten voor elke voorziening welke men erg belangrijk vond; deze punten werden vervolgens per respondent gesommeerd.

Een tweede indicatie vormden de reacties op de uitspraken b, i, k en m van vraag 10. Deze reacties werden gehanteerd als 'Guttmanschaal'; het principe van een dergelijke schaal berust op het feit dat de uitspraken zich in een volgorde laten zetten, zodanig dat een negatief antwoord - ten aanzien van de houding die met de schaal wordt gemeten - niet kan worden gevolgd door een positief antwoord.

Voor de betrokken schaal was de volgorde aldus *):

- (k) rustig op het platteland wonen vind ik veel belangrijker dan alle stedelijke voorzieningen bij elkaar;
- (b) ik voel mij meer op mijn gemak in de landelijke sfeer van het platteland dan in de drukte van het stadsleven;
- (m) alles overwegende is het prettiger in een grote stad te wonen dan in een plattelandsdorp;
- (i) het wonen in een grote stad is veel aantrekkelijker dan het wonen in een dorp.

Uit de reacties op deze vier uitspraken werd de score 'waardering stedelijk wonen' samengesteld door aan de respondenten één punt toe te kennen voor elke uitspraak waarop een reactie werd gegeven die een positieve houding ten aanzien van stedelijkheid aangaf.

Zoals verwacht mocht worden bleken de beide scores die een indicatie vormen voor de gewenste stedelijkheid in de woonomgeving sterk met elkaar samen te hangen. De rangcorrelatietoets volgens Spearman gaf een waarde voor T van 4.71 ($p < 0.001$).

---

*) Uitspraak (e) werd bij de toetsing van de schaal geëlimineerd wegens een te groot aantal 'foute' reacties; waarschijnlijk is dit een gevolg van een weinig gelukkige formulering van deze uitspraak. De toetsing van de schaal en de vaststelling van de volgorde van de uitspraken is weergegeven in een appendix bij deze bijlage.

In de voorlopige hypothesen werd verondersteld dat er verschillen zouden bestaan tussen te onderscheiden groeperingen binnen de bevolking, voor wat betreft de gewenste mate van stedelijkheid in de woonomgeving; met name werd een samenhang verondersteld met sociale positie, leeftijd en ervaring met het wonen in een stedelijke omgeving.

Bij het onderzoek naar de vraag of deze veronderstellingen ondersteund werden door de resultaten van de proefenquête, is als indicator voor de sociale positie van de respondenten gebruik gemaakt van het opleidingsniveau (de antwoorden op de vraag naar het beroep waren te vaag om een goede classificatie mogelijk te maken, terwijl de vraag naar het inkomen door nogal wat respondenten niet is beantwoord).

Als indicator voor de stedelijkheid van de huidige woonomgeving is de urbanisatiegraad van de tegenwoordige woongemeente gekozen.

TABEL 6

De score 'waardering stedelijk wonen', naar opleidingsniveau

waardering sted. wonen opleidings- niveau	hoog score 3-4	score 1-2	laag score 0	totaal
lager onderw. en lager beroepsond.	4 (10,0)	9 (22,5)	27 (67,5)	40 (100)
ulo. mavo en middelbaar ond.	12 (18,8)	19 (29,7)	33 (51,6)	64 (100)
hoger beroepsond. en hoger onderw.	13 (25,0)	19 (36,5)	20 (38,5)	52 (100)
totaal	29 (18,6)	47 (30,1)	80 (51,3)	156 (100)

$H = 6.46$ $v = 3$ $p < 0,05$.

TABEL 7

De score 'belang stedelijke voorzieningen', naar opleidingsniveau

belang stedelijke voorz. opleidings- niveau	score 8- en hoger	score 5-7	score 0-4	totaal
lager onderw. en lager beroepsond.	11 (28,9)	17 (44,7)	10 (26,3)	38 (100)
ulo/mavo en middelbaar ond.	15 (23,4)	34 (53,1)	15 (23,4)	64 (100)
hoger beroepsond. en hoger onderw.	13 (23,6)	32 (58,2)	10 (18,2)	55 (100)
totaal	39 (24,8)	83 (52,9)	35 (22,3)	157 (100)

 $H = 0,722 \quad V = 2 \quad p > 0,05$

Uit de tabellen 6 en 7 blijkt dat de relatie tussen opleidingsniveau en gewenste stedelijkheid wijst in de richting die werd verondersteld in de voorlopige hypothese; naarmate het opleidingsniveau hoger is, wenste men gemiddeld een grotere mate van stedelijkheid in de woonomgeving. Deze relatie was (bij een betrouwbaarheid van 95%) significant indien de score 'waardering stedelijk wonen' als indicator voor de gewenste stedelijkheid werd gebruikt, daarentegen zwak als de score 'belang stedelijke voorzieningen' als indicator werd gehanteerd.

Voor wat betreft de relatie tussen gewenste stedelijkheid en leeftijd was het de score 'belang stedelijke voorzieningen' die een significante relatie te zien gaf in de veronderstelde richting; jongeren vonden de nabijheid van stedelijke voorzieningen gemiddeld belangrijker dan ouderen (tabel 9). De score 'waardering stedelijk wonen' liet geen significante verschillen zien tussen de onderscheiden leeftijdsgroepen.

TABEL 8

De score 'waardering stedelijk wonen', naar leeftijdsgroep

waardering sted. wonen	hoog score 3-4	score 1-2	laag score 0	totaal
geboorte- jaar				
na 1940	14 (23,3)	24 (40,0)	22 (36,7)	60 (100)
1931-1940	6 (16,2)	11 (29,7)	20 (54,1)	37 (100)
1921-1930	9 (24,3)	7 (18,9)	21 (56,8)	37 (100)
voor 1921	7 (21,2)	6 (18,2)	20 (60,6)	33 (100)
totaal	36 (21,6)	48 (28,7)	83 (49,7)	167 (100)

 $H = 3,56 \quad v = 3 \quad p > 0,05$

TABEL 9

De score 'belang stedelijke voorzieningen' naar leeftijdsgroep

belang stedelijke voorz.	score 8- en hoger	score 5-7	score 0-4	totaal
geboorte- jaar				
na 1940	24 (40,7)	26 (44,1)	9 (15,3)	59 (100)
1931-1940	8 (20,5)	19 (48,7)	12 (30,8)	39 (100)
1921-1930	9 (25,0)	19 (52,8)	8 (22,2)	36 (100)
voor 1921	5 (15,6)	19 (59,4)	8 (25,0)	32 (100)
totaal	46 (27,7)	83 (50,0)	37 (22,3)	166 (100)

 $H = 10,83 \quad V = 3 \quad p < 0,02$

TABEL 10

De score 'waardering stedelijk wonen', naar urbanisatiegraad

waardering stedelijk wonen	hoog score 3-4	score 1-2	laag score 0	totaal
urbanisatie- graad (1960)				
A + B 1-2	6 (7,7)	19 (24,4)	53 (67,9)	78 (100)
B 3	7 (17,1)	17 (41,5)	17 (41,5)	41 (100)
C	21 (43,8)	14 (29,2)	13 (27,1)	48 (100)
totaal	34 (20,4)	50 (29,9)	83 (49,7)	167 (100)

H = 23,15 V = 2 p < 0,001

TABEL 11

De score 'belang stedelijke voorzieningen' naar urbanisatiegraad van de huidige woongemeente

belang stedelijke voorzienin- gen	score 8- en hoger	score 5-7	score 0-4	totaal
urbanisatie- graad woon- gemeente (1960)				
A 1-4 / B 1-2	20 (26,7)	35 (46,7)	20 (26,7)	75 (100)
B 3	10 (23,3)	26 (60,5)	7 (16,3)	43 (100)
C 1-5	16 (33,3)	22 (45,8)	10 (20,8)	48 (100)
totaal	46 (27,7)	83 (50,0)	37 (22,3)	166 (100)

H = 1,87 V = 2 p > 0,3

De stedelijkheid van de huidige woonomgeving vertoont een sterk significante relatie met de score 'waardering stedelijk wonen'; naarmate men in een meer stedelijke gemeente woont heeft men gemiddeld een veel grotere waardering voor stedelijk wonen. (tabel 10). In tegenstelling tot wat was verondersteld, bleek daarentegen het belang dat men toekende aan stedelijke voorzieningen in de woonomgeving niet samen te hangen met de stedelijkheid van de huidige woonomgeving (tabel 11).

De gegevens uit de tabellen 6 tot en met 11 samenvattend kan gesteld worden dat daarin een aantal aanwijzingen zijn te vinden die de voorlopige hypothese ondersteunen, waarin gesteld werd dat de gewenste stedelijkheid in de woonregio zal toenemen naarmate men een hogere sociale positie heeft, naarmate men jonger is en naarmate men meer ervaring heeft met het wonen in een stedelijke omgeving.

2.2. Het gewenste landschapstype in de woonregio

In de eerste voorlopige hypothese veronderstelden wij dat naast de gewenste stedelijkheid ook het gewenste landschapstype van invloed zou zijn op de regionale woonvoorkeuren. Daarom was in de vragenlijst de vraag opgenomen, in wat voor een omgeving men het liefste zou wonen indien men alleen op het landschap zou letten. De verdeling van de antwoorden op deze vraag wordt gegeven in tabel 12.

TABEL 12

Verdeling van de antwoorden op de vraag naar het gewenste landschapstype in de woonregio

landschapstype	aantal malen genoemd
polderlandschap	8 (4,7)
omgeving met erg veel bos	48 (28,4)
open landschap met hier en daar bos	61 (36,1)
bij plassen en meren	26 (15,4)
bij strand en duinen	11 (6,5)
ander landschap	9 (5,3)
landschap niet belangrijk	6 (3,6)
totaal	169 (100)

Daar wij geen reden hadden om te veronderstellen dat het gewenste landschap verschillend zou zijn voor groeperingen met een verschillende sociale status of met verschillende leeftijd, was het alleen zinnig om na te gaan of er een verband bestaat tussen het gewenste landschap in de woonomgeving en het landschap in de huidige woonomgeving. Daar wij nog niet beschikten over een landschapstypering voor de woonregio's is van het nagaan van een dergelijk verband voorlopig afgezien.

Overigens zal later (in paragraaf II. 2. 4) wel worden nagegaan of er voor groeperingen, met een verschillende sociale positie of met een verschillende leeftijd, verschillen bestaan voor wat betreft de prioriteit die men toekent aan het landschap in de woonregio bij het bepalen van de uiteindelijke woonvoorkeur.

2.3. De fysieke en mentale afstand

Verondersteld werd dat de keuze van de regio waar men bij voorkeur zou wonen, behalve door de gewenste stedelijkheid en het gewenste landschapstype, ook zou worden beïnvloed door de afstand van de verschillende mogelijke voorkeursregio's tot de huidige woonregio.

Nagegaan werd in hoeverre deze veronderstelling steun vond in de resultaten van de proefenquête. Als indicator voor de afstand (zowel fysiek als mentaal) welke de respondenten zouden willen overbruggen werd gekozen het antwoord op de vraag of zij een voorkeursregio kozen in het landsdeel waar ze nu wonen, danwel in een ander landsdeel. *)

Uit de sterke samenhang die er bestaat tussen het landsdeel waar men woont en het landsdeel waar men het liefste zou willen wonen, mag worden afgeleid dat voor de deelnemers aan de proefenquête de afstand inderdaad een belangrijke rol heeft gespeeld bij het bepalen van de woonvoorkeuren.

---

*) Als landsdelen werden onderscheiden: Noord (Groningen, Friesland en Drente), Oost (Overijssel, Gelderland en de IJsselmeerpolders), West (Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht) en Zuid (Zeeland, Noord-Brabant en Limburg).

TABEL 13

De relatie tussen het landsdeel waar de regio is gelegen waarnaar de woonvoorkeur uitgaat en het landsdeel waar de huidige woonplaats ligt

landsdeel woonvoorkeur	noord	oost	west	zuid	totaal
landsdeel hui- dige woonplaats					
noord	12 (66.7)	4 (22.2)	2 (11.1)	0 (0,0)	18 (100)
oost	1 (4.3)	21 (91.4)	1 (4.3)	0 (0.0)	23 (100)
west	6 (5.8)	28 (27.2)	60 (58.3)	9 (9.7)	103 (100)
zuid	0 (0.0)	2 (14.3)	3 (21.4)	9 (64.3)	14 (100)
totaal	19 (12.0)	55 (34.8)	66 (41.7)	18 (11.5)	158 (100)

$$\chi^2 = 102,3 \quad v = 9 \quad p < 0,001$$

Om een indruk te krijgen omtrent de verschillende mate waarin deze afstand eventueel een rol speelt bij groeperingen met een verschillende leeftijd of met een verschillend opleidingsniveau, werden de volgende twee tabellen samengesteld.

TABEL 14

Vergelijking van de respondenten die er de voorkeur aan gaven te blijven wonen in het landsdeel waar ze nu wonen en de respondenten die er de voorkeur aan gaven in een ander landsdeel te wonen, naar opleidingsniveau

landsdeel, huidige woonplaats en woonvoorkeur:	ongelijk	gelijk	totaal
opleidingsniveau			
lager onderwijs en lager beroepsonderwijs	7 (17,5)	33 (82,5)	40 (100)
ulo mavo en middelbaar onderwijs	25 (41,0)	36 (59,0)	61 (100)
hoger beroepsonderwijs en hoger onderwijs	23 (50,0)	23 (50,0)	46 (100)
totaal	55 (37,4)	92 (62,6)	147 (100)

$$\chi^2 = 10.44 \quad v = 2 \quad p < 0,01$$

TABEL 15

Vergelijking van de respondenten die er de voorkeur aan gaven te blijven wonen in het landsdeel waar ze nu wonen en de respondenten die er de voorkeur aan gaven in een ander landsdeel te wonen, naar leeftijdsgroep

landsdeel, huidige woonplaats en woonvoorkeur:	ongelijk	gelijk	totaal
leeftijdsgroep			
18 - 30 jaar	13 (31,7)	28 (68,3)	41 (100)
31 - 45 jaar	30 (51,7)	28 (48,3)	58 (100)
46 jaar en ouder	13 (22,0)	46 (78,0)	59 (100)
totaal	56 (35,4)	102 (64,6)	158 (100)

$$x^2 = 12,5 \quad v = 2 \quad p < 0.005$$

Uit tabel 14 komt naar voren dat de respondenten met een hoger opleidingsniveau in het algemeen vaker de wens te kennen geven in een ander landsdeel te willen wonen; bij deze groeperingen zal dus waarschijnlijk de sociale en fysieke afstand een wat minder sterke rol spelen dan bij de groeperingen met een lager opleidingsniveau.

De relatie tussen de voorkeur om in een ander landsdeel te willen wonen en de leeftijdsgroep waartoe men behoorde was niet rechtlijnig; het vaakst werd deze voorkeur genoemd door de leeftijdsgroep van 31 t/m 45 jaar. zowel de ouderen als de jongeren gaven vaker te kennen in het landsdeel te willen blijven wonen waar ze nu woonden.

2.4. Het gewicht van de verschillende factoren

Om nader inzicht te krijgen in het gewicht van de factoren stedelijkheid, landschap en afstand bij het bepalen van de woonvoorkeuren, is aan de respondenten gevraagd om aan te geven - in volgorde van belangrijkheid - welke factoren bij de keuze van de voorkeursregio een rol hadden gespeeld.

TABEL 16

Verdeling van de antwoorden op de vraag naar de factoren die van belang zijn geweest bij het bepalen van de regionale woonvoorkeur

	aantal malen genoemd als belangrijkste factor	aantal malen genoemd als één van de 3 belangrijkste factoren
a. landschapstype en aanwezigheid recreatiegebieden	102 (62,2)	143
b. aanwezigheid van schone lucht	30 (18,3)	102
c. nabijheid goed winkelcentrum en uitgaansmogelijkheden	6 (3,7)	52
d. mentaliteit bevolking en aanwezigheid familie of kennissen	26 (15,9)	83
totaal	164 (100)	380

Opvallend in de verdeling van de antwoorden (tabel 16) is het feit dat meer dan 60% van de respondenten het landschap noemt als belangrijkste factor, terwijl de afstand tot goede voorzieningen vrijwel niet als belangrijkste reden voor de woonvoorkeuren wordt genoemd.

Er bleken voor wat betreft de verdeling van de antwoorden op de vraag naar het gewicht van de factoren bij het kiezen van een woonvoorkeursregio geen significante verschillen te bestaan tussen groeperingen die verschilden naar opleidingsniveau of naar leeftijd (tabel 17 en 18).

TABEL 17

Het aantal malen dat de verschillende aspecten van de woonomgeving werden genoemd als van belang voor de woonvoorkeur, naar opleiding

genoemd als belangrijk voor woonvoorkeur *)	a	b	c	d	totaal
opleidingsniveau					
lager ond. en lager beroepsond.	28 (34,6)	15 (18,5)	11 (13,6)	27 (33,3)	81 (100)
ulo/mavo en middelbaar ond.	60 (39,5)	43 (28,3)	18 (11,8)	31 (20,4)	152 (100)
hoger beroepsond. en hoger onderw.	45 (38,1)	36 (30,5)	19 (16,1)	18 (15,3)	118 (100)
totaal	133 (37,8)	94 (26,8)	48 (13,7)	76 (21,6)	351 (100)

*) De letters in de kop van de tabel verwijzen naar de factoren van tabel 16.

$$x^2 = 11,46 \quad v = 6 \quad p > 0,05$$

TABEL 18

Het aantal malen dat de verschillende aspecten van de woonomgeving werden genoemd als van belang voor de woonvoorkeur, naar leeftijd

genoemd als belangrijk voor woonvoorkeur *)	a	b	c	d	totaal
leeftijdsgroep					
18 - 30 jaar	39 (37,1)	27 (25,7)	18 (17,1)	21 (20,0)	105 (100)
31 - 45 jaar	53 (38,1)	45 (32,4)	13 (9,4)	28 (20,1)	139 (100)
46 jaar en ouder	51 (37,5)	30 (22,1)	21 (15,4)	34 (25,0)	136 (100)
totaal	143 (37,4)	102 (26,9)	52 (13,7)	83 (21,9)	380 (100)

*) De letters in de kop van de tabel verwijzen naar de factoren van tabel 16.

$$x^2 = 6,92 \quad v = 6 \quad p > 0,05$$

3. De kans op realisatie van de regionale woonvoorkeuren

In de voorlopige hypothesen die in paragraaf I. 2 zijn geformuleerd, zijn naast veronderstellingen omtrent de regionale woonvoorkeuren ook veronderstellingen opgenomen omtrent verschillen in realisatiekans van die voorkeuren.

Teneinde een indruk te krijgen omtrent de juistheid van deze laatste veronderstellingen werd aan die deelnemers van de proefenquête die recent (na 1-1-'70) van woonplaats waren veranderd, gevraagd aan te geven hoe (on)tevreden zij in hun vorige woonplaats waren omtrent een aantal aspecten van het regionale woonmilieu. De opzet was om na te gaan of er significante verschillen bestaan tussen de groep respondenten die wel, en de groep die niet van woonplaats is veranderd, bij een vergelijkbare regionale woonsatisfactie vóór migratie.

Het aantal deelnemers aan de proefenquête dat na 1-1-'70 van woonplaats was veranderd was evenwel - mede door de geringe response - zo klein dat van bovenbedoelde analyse moest worden afgezien.

APPENDIX A

VERKORTE WEERGAVE VAN DE VRAGENLIJST

1. geboortejaar.
2. geslacht.
3. burgerlijke staat.
4. woonplaats en adres.
5. woont men daar alleen of samen met anderen.
6. geboortejaar van eventuele echtgeno(o)t(e) en kinderen.
7. vorige woonplaats(en) en belangrijkste verhuisredenen.
- 7a. woon-werkafstanden in vorige en huidige woonplaats(en).
8. hoe tevreden is men omtrent de volgende punten in de huidige woonomgeving (erg tevreden, tevreden, ontevreden, erg ontevreden) en hoe belangrijk vindt men deze punten persoonlijk (erg belangrijk, belangrijk, onbelangrijk).
  - a. de woning waarin men op dit moment woont.
  - b. de nabijheid van winkels voor dingen die men dagelijks nodig heeft.
  - c. de nabijheid van een groot winkelcentrum met warenhuizen, modehuizen en dergelijke.
  - d. de nabijheid van een plaats waar bioscopen, schouwburgen en dergelijke zijn.
  - e. de nabijheid van een zeer grote stad (zoals Amsterdam of Rotterdam).
  - f. de aanwezigheid van voldoende en goede scholen voor lager en voortgezet onderwijs.

- g. de nabijheid van een gebied waar men kan wandelen en fietsen in de vrije natuur.
  - h. de nabijheid van familie, vrienden en kennissen.
  - i. de mogelijkheden om in het gebied waar men woont eens van baan te veranderen.
  - j. de luchtverontreiniging en geluidshinder in het gebied waar men woont.
  - k. de mogelijkheden om per bus, tram of trein de hierboven bij a t/m h genoemde plaatsen te bereiken.
- 8a. eventuele andere dingen die men belangrijk acht in het gebied waar men woont.
9. (voor respondenten die na 1 januari 1970 van woonplaats zijn veranderd) tevredenheid in de vorige woonplaats ten aanzien van de bij vraag 8 genoemde punten.
10. in hoeverre is men het eens met de volgende uitspraken (helemaal mee eens, beetje mee eens, geen mening, niet helemaal mee eens, helemaal niet mee eens).
- a. als je in dit gebied woont heb je het goed getroffen.
  - b. ik voel me meer op mijn gemak in de landelijke sfeer van het platteland dan in de drukte van het stadsleven.
  - c. een prettige woonomgeving is belangrijker dan dicht bij je werk te wonen.
  - d. ik zou zo een stuk of wat gebieden kunnen noemen waar ik liever zou wonen dan in dit gebied.
  - e. hoewel het wonen in een plattelandsdorp ook zijn voordelen heeft is het toch prettiger om in een stad te wonen.
  - f. waar mijn werk is, is mijn vaderland.
  - g. ik ben eigenlijk wel tevreden met het gebied waar ik woon.
  - h. voor een goede baan zou ik een minder prettige woonomgeving op de koop toe nemen.
  - i. het wonen in een grote stad is veel aantrekkelijker dan het wonen in een dorp.

- j. ik zou nergens anders willen wonen dan in dit gebied.
  - k. rustig op het platteland wonen vind ik veel belangrijker dan alle stedelijke voorzieningen bij elkaar.
  - l. hoe eerder ik uit dit gebied weg kan, hoe beter ik het vind.
  - m. alles overwegende is het prettiger in een grote stad te wonen dan in een plattelandsdorp.
11. welke van de onderstaande uitspraken komt het meest overeen met de eigen mening.
- a. het wonen in een grote stad is toch je ware; lekker levendig en alles dicht in de buurt, winkels, bioscopen, schouwburg etc.
  - b. je kunt het beste in een flinke stad wonen maar er moet dicht in de buurt wel gelegenheid zijn om eens van de natuur te genieten als je daar zin in hebt.
  - c. het wonen in een stad en het wonen in een plattelandsdorp hebben beide voor- en nadelen; of je in een dorp of in een stad het prettigst woont hangt af van de omstandigheden.
  - d. het wonen in een plattelandsdorp is prettig en rustig maar je mist wel veel stedse dingen; je kunt dus het beste wonen in een dorp dat niet te ver van een grote stad af ligt.
  - e. je kunt nergens beter wonen dan in een leuk dorp op het platteland; de stad met al zijn drukte kan me gestolen worden.
12. landschapsvoorkeur (polderland, omgeving met erg veel bos, open landschap met hier en daar bos, gebied met plassen en meren, buurt van strand en duinen, landschap niet belangrijk, niet genoemd landschap).
13. gewenste stedelijkheid (in of in de buurt van een erg grote stad, een grote stad, een middelgrote stad, een plattelandstadje, een dorp op flinke afstand van een stad).
14. in welk gebied zou men het liefste willen wonen (provincie, streek of plaats).
15. waardoor kent men de bij vraag 14 genoemde streek (gewoond, familie of kennissen, vakantie, tweede woning of stacaravan, andere reden).

16. welke van de volgende factoren zijn het belangrijkste geweest bij de keuze van het gebied waar men het liefste zou willen wonen (volgorde van belangrijkheid).
  - a. landschap
  - b. recreatiegebieden
  - c. aanwezigheid schone lucht
  - d. nabijheid van een goed winkelcentrum
  - e. nabijheid van uitgaansmogelijkheden
  - f. mentaliteit van de bevolking
  - g. aanwezigheid van familie of kennissen
  - h. andere dingen
17. welk vervoermiddel heeft men meestal overdag ter beschikking.
18. beroep.
19. welke plaats werkt men.
20. opleidingsniveau.
21. inkomen.
22. huur of eigendom van de woning.

APPENDIX B

CONSTRUCTIE VAN DE SCHAAL 'WAARDERING STEDELIJK WONEN'

a. Algemene kenmerken van een Guttman-schaal

Kenmerkend voor een cumulatieve- of een Guttman-schaal is het feit, dat de uitspraken of de vragen waaruit de schaal is samengesteld zich zodanig laten rangschikken, dat een subject dat op één der vragen bevestigend heeft gereageerd, ook op alle volgende vragen bevestigend zal reageren; heeft een respondent evenwel op één der vragen ontkennend geantwoord dan moet hij ook op alle vorige vragen negatief hebben gereageerd. Schematisch kunnen - bij vier vragen - dus de volgende antwoordpatronen voorkomen:

TABEL A

"Goede" antwoordpatronen bij een cumulatieve schaal

antwoordpatroon	vraag			
	1	2	3	4
a	-	-	-	-
b	-	-	-	+
c	-	-	+	+
d	-	+	+	+
e	+	+	+	+

Er zijn twee belangrijke voorwaarden waaraan een serie uitspraken moet voldoen om ze te kunnen hanteren als Guttman-schaal.

In de eerste plaats moeten de opgestelde uitspraken alle betrekking hebben op hetzelfde houdingsuniversum, daarnaast moeten de uitspraken een cumulatieve schaal vormen.

Nooij heeft een techniek beschreven die het mogelijk maakt om, uit de wijze waarop een aantal respondenten heeft gereageerd op de opgestelde uitspraken, af te leiden of aan beide bovengenoemde voor-

waarden wordt voldaan*). Met toepassing van deze 'scalogram-techniek' zullen we nagaan in hoeverre de uitspraken b, e, m, k en i van vraag 10 uit onze vragenlijst zich lenen voor verwerking als Guttman-schaal.

b. Toetsing van de schaal

De uitspraken die bedoeld waren om de schaal 'waardering stedelijk wonen' te vormen, waren de volgende:

- (b). ik voel me meer op mijn gemak in de landelijke sfeer van het platteland dan in de drukte van het stadsleven.
- (e). hoewel het wonen in een plattelandsdorp ook zijn voordelen heeft is het toch prettiger om in een stad te wonen.
- (i). het wonen in een grote stad is veel aantrekkelijker dan het wonen in een dorp.
- (k). rustig op het platteland wonen vind ik veel belangrijker dan alle stedelijke voorzieningen bij elkaar.
- (m). alles overwegende is het prettiger in een grote stad te wonen dan in een plattelandsdorp.

De eerste vraag die aan de orde komt is, in welke volgorde deze uitspraken eventueel een schaal vormen. Gezien de inhoud van de uitspraken zou deze volgorde moeten zijn: k - b - e - m - i.

Om deze volgorde te toetsen is het noodzakelijk de reacties van de respondenten te verdelen in positief en negatief ten aanzien van stedelijkheid. Wij beschouwden de reacties "helemaal mee eens" en "mee eens" op de uitspraken e, m en i alsmede de reacties "helemaal niet mee eens" en "niet helemaal mee eens" op de uitspraken b en k als positief. De antwoordcategorie "geen mening" werd bij alle uitspraken tot de positieve categorie gerekend.

Als toets op de bovengenoemde volgorde van de items werd nu het aantal positieve reacties op elk der uitspraken berekend:

---

*) A. T. J. Nooij, Scalogramtechniek, Sociologische Gids, 8 (1961) p. 25 - 40.

uitspraak	(i)	(m)	(b)	(e)	(k)
% positieve reacties	20,1	23,6	30,2	35,3	45,0

Vergeleken bij de volgorde die wij op grond van de inhoud van de uitspraken vast stelden blijken de uitspraken (e) en (b) van plaats verwisseld te zijn. Daar deze verwisselde volgorde in strijd was met de inhoud van de uitspraken (in één van de "goede" antwoordpatronen zouden de respondenten het dan zowel met uitspraak (b) als met uitspraak (e) eens zijn) besloten wij om één van beide uitspraken uit de schaal te verwijderen. Op grond van de geconstateerde antwoordpatronen werd uitspraak (e) verder buiten beschouwing gelaten.

Vervolgens vergeleken wij de frequentie waarmee de verschillende antwoordcombinaties waren gekozen.

uitspraak		k		b		m	
uitspraak	reactie	pos	neg	pos	neg	pos	neg
b	pos	49	②				
	neg	27	91				
m	pos	34	⑥	35	⑤		
	neg	42	87	16	113		
i	pos	30	④	30	④	32	②
	neg	46	89	21	114	8	127

De omcirkelde frequenties in bovenstaande tabel geven antwoordcombinaties aan die in strijd zijn met het cumulatieve karakter van de schaal. Dit zijn dus antwoordcombinaties die afwijken van de "goede" antwoordpatronen uit de tabel in paragraaf a.

In theorie zouden de omcirkelde frequenties nul moeten zijn; in de praktijk zullen in deze 'nul-cel' altijd wel enige waarnemingen voorkomen. Stouffer geeft de volgende criteria ter bepaling van het geoorloofde aantal waarnemingen in de 'nul-cel': *)

*) Geciteerd door Nooij, op cit. p. 31.

- a. de nul-cel mag niet meer dan 10% van het aantal waarnemingen bevatten;
- b. zowel in de pos. -pos. als in de neg. -neg. cel dient het aantal waarnemingen minstens het dubbele te zijn van het aantal waarnemingen in de nul-cel.

Aan deze twee voorwaarden voldoen de frequenties in de bovenstaande tabel ruimschoots, zodat we de reacties op de uitspraken $i - m - b - k$, in deze volgorde, voorlopig mogen beschouwen als een cumulatieve schaal.

Om na te gaan of er inderdaad van een schaal sprake is, berekenen wij de index van reproduceerbaarheid:

$$R = 1 - \frac{\text{aantal fouten}}{\text{aantal respondenten} \times \text{aantal uitspraken}}$$

Het aantal fouten in deze formule is het aantal handelingen dat noodzakelijk is om de antwoorden van alle respondenten om te zetten in goede antwoordpatronen; zo geeft het antwoordpatroon ++ - + één fout, het antwoordpatroon ++ - - twee fouten enz.

Toepassing van de formule op de antwoorden van onze respondenten gaf aan waarde voor R van 0,98. Volgens Guttman moet R minstens een waarde van 0,90 hebben, wil men van een unidimensionale schaal spreken. De ervaring heeft evenwel geleerd dat deze waarde - vooral bij een klein aantal uitspraken - reeds spoedig wordt bereikt; daarom wordt, naast de R, de Rv berekend. Rv geeft de reproduceerbaarheid aan die op grond van het toeval mogelijk is, indien de antwoorden wel de waargenomen verdeling van antwoordfrequenties vertonen (dat wil zeggen dat het aantal positieve reacties op elk der uitspraken hetzelfde blijft) maar onafhankelijk van elkaar zijn.

Rv wordt berekend uit de volgende formule:

$$Rv = 1 - \frac{\text{aantal fouten volgens kansverdeling}}{\text{aantal respondenten} \times \text{aantal uitspraken}}$$

Vervolgens wordt dan de coëfficiënt van consistentie berekend uit:

$$I = \frac{R - Rv}{1 - Rv}$$

Volgens Green mogen we van een schaal spreken indien we een waarde voor I vinden van 0,50 of hoger, in andere gevallen zouden we moeten spreken van een 'quasi-scale' *). We vonden voor I een waarde van 0,86, zodat ook aan deze voorwaarde werd voldaan.

Tenslotte gaan we nog na of de verdeling van de fouten in de antwoordpatronen toevallig is; Nooij geeft hiervoor de volgende regels **):

- a. Een bepaald fout antwoordpatroon mag niet door meer dan 5 % van de respondenten worden gegeven;
- b. het aantal fouten per uitspraak mag niet meer zijn dan 15%;
- c. het aantal fouten per antwoordcategorie mag niet groter zijn dan de helft van het aantal malen dat die antwoordcategorie is gekozen.

In ons onderzoek kwam het volgende foute antwoordpatroon het vaakst voor: - + -- (voor de uitspraken i-m-b-k), namelijk 3 maal (1,8 %). De uitspraak met de meeste fouten was uitspraak (m) met 3 1/2 fout, dat wil zeggen 2,1 %. De antwoordcategorie met relatief de meeste fouten was de positieve reactie op uitspraak m, deze kwam 40 maal voor, terwijl we 3 1/2 maal moesten veronderstellen dat dit ten onrechte was (9,0 %).

Nu de voorlopige schaal ook blijkt te voldoen aan de eisen betreffende de toevalligheid van de foutenverdeling, mogen we met een grote mate van waarschijnlijkheid aannemen dat we een betrouwbare schaal hebben geconstrueerd waarop de respondenten kunnen worden "gemen-ten" voor wat betreft hun waardering voor stedelijk wonen.

Het levert nu geen problemen op om de respondenten die een 'goed' antwoordpatroon te zien gaven een score toe te kennen:

antwoordpatroon				score
i	m	b	k	
-	-	-	-	0 (laagste waardering voor sted. wonen)
-	-	-	+	1
-	-	+	+	2
-	+	+	+	3
+	+	+	+	4 (hoogste waardering voor sted. wonen)

*) Geciteerd door Nooij, op cit. p. 34.

***) Nooij, op cit. p. 35.

Voor wat betreft de respondenten met een 'fout' antwoordpatroon (9 resp.) zijn er twee methodieken om een score toe te kennen; de eerste is het toekennen van een score gelijk aan het aantal positieve reacties waarbij niet van invloed is op welke uitspraken positief gereageerd is. De tweede mogelijkheid is de 'Ford-techniek': Ford herleidt eerst de foute antwoordpatronen tot goede en kent vervolgens een score toe *).

Omdat Nooij laat zien dat de resultaten van beide technieken vrijwel gelijk zijn **), kozen we voor de eerste techniek, vanwege zijn eenvoud.

---

*) R. N. Ford, A rapid scoring procedure for scaling attitude questions, geciteerd door Nooij, op cit p. 33.

**) Nooij, op cit p. 38.